

Adam Sobota

*Zastrzeżenia do protokołu
w postępowaniu cywilnym*



Adam Sobota

*Zastrzeżenia do protokołu
w postępowaniu cywilnym*

Wrocław 2015

Stan prawny na 1 stycznia 2015 r.

Recenzja naukowa: prof. dr hab. Elwira Marszałkowska-Krześ

Opracowanie redakcyjne: Szymon Makuch

Redakcja językowa: Robert Dudziński, Kamila Kowalczyk

Skład i łamanie: Michał Wolski

Książkę złożono krojem Gentium Plus

10/15 (tekst główny) i 8/12 (przypisy)

<http://bit.ly/gentiumplus>

Zdjęcie na okładce: Craig Garner

© Copyright by Adam Sobota

ISBN: 978-83-937755-1-4

ISBN PDF-a: 978-83-937755-2-1

Stowarzyszenie Młodych Twórców „Kontrast”

ul. Traugutta 147/14

50-419 Wrocław

stm.kontrast@gmail.com

Spis treści

Wykaz skrótów	6
Akty prawne	6
Czasopisma i publikatory	6
Inne	7
Wstęp	9
I. Ewolucja brzmienia i znaczenia art. 162 k.p.c.	14
§ 1. Marginalna rola zastrzeżeń w latach 1930–1996	14
§ 2. Zmiana kontekstu normatywnego po 1996 r.	20
II. Cele, funkcje i zasady procesowe realizowane przez art. 162 k.p.c.	26
III. Zaistnienie uchybienia przepisom postępowania jako podstawowa przesłanka zastosowania art. 162 k.p.c.	35
§ 1. Ogólne pojęcie uchybienia procesowego w procedurze cywilnej	35
§ 2. Rodzaje uchybień procesowych podlegających art. 162 k.p.c.	38
§ 3. Praktyczne przykłady uchybień objętych zastrzeżeniem	44
§ 4. Zastosowanie art. 162 k.p.c. do postanowień sądu	52
IV Zgłoszenie zastrzeżenia z art. 162 k.p.c.	68
§ 1. „Zastrzeżenie” jako reakcja strony na uchybienie procesowe	68
§ 2. Rodzaje i tryby postępowań objętych art. 162 k.p.c.	70
§ 3. Podmioty zgłaszające zastrzeżenie	73
§ 4. Treść i forma zastrzeżenia strony	77
§ 5. Termin zgłoszenia zastrzeżenia	80
V. Rozpatrzenie zastrzeżenia przez sąd. Wpis zastrzeżenia do protokołu postępowania	85

VI. Prekluzja z art. 162 k.p.c. i wyjątki od jej zastosowania	92
§ 1. Skutki niezgłoszenia zastrzeżenia	92
§ 2. Wyjątki od prekluzji	97
VII. Regulacje szczególne wobec art. 162 k.p.c.	110
§ 1. Rola i stosunek art. 239 i 315 k.p.c. do art. 162 k.p.c.	110
§ 2. Pomoc prawna i zastrzeżenia z art. 239 k.p.c.	111
§ 3. Zabezpieczenie dowodu i zastrzeżenia z art. 315 k.p.c.	117
Zakończenie	124
Bibliografia	127

*Moim Rodzicom,
dzięki którym wszystko staje się możliwe*

Wykaz skrótów

Akty prawne

- d.k.p.c. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 83, poz. 651 z późn. zm.)
- k.c. – Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.c. – Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)

Czasopisma i publikatory

- Annales UMCS – Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
- M.P.Pr. – Monitor Prawa Pracy
- NP – Nowe Prawo
- OSN – Orzecznictwo Sądu Najwyższego
- OSNAPiUS – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
- OSNCP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
- OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich

OSPika – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych

PiP – Państwo i Prawo

PPC – Polski Proces Cywilny

PS – Przegląd Sądowy

SC – Studia Cywilistyczne

Zb. Orz. – Orzecznictwo Sądowe. Zbiór Przeglądu Sądowego. Dział Cywilny

Inne

SA – Sąd Apelacyjny

SN – Sąd Najwyższy

TK – Trybunał Konstytucyjny

Wstęp

Postępowanie cywilne jest najczęściej postrzegane jako ciąg sformalizowanych, uporządkowanych i celowych czynności sądu lub jego organów, stron i ich pełnomocników oraz innych uczestników postępowania¹. W praktyce większość czynności podejmowanych przez sąd orzekający pozostaje w zgodzie z obowiązującymi przepisami procedury, jednakże z uwagi na czynnik ludzki i skomplikowanie polskiego prawa nie można wykluczyć możliwości obarczenia ich różnego rodzaju błędami. Jednocześnie postępowanie cywilne z założenia opiera się na aktywności procesowej jego uczestników. Strony zobowiązane są samodzielnie wskazywać na określone fakty oraz powoływać dowody na ich poparcie, tocząc spór przed niezależnym sądem. Dlatego też, wśród licznych uprawnień i zobowiązań, ustawodawca zdecydował się powierzyć stronom również prawo do sygnalizowania sądowi spostrzeżonych uchybień przepisom proceduralnym, zaistniałych w toku procedowania. Sygnalizowanie to przybiera postać zastrzeżeń zgłaszanych do protokołu postępowania.

Zgłaszanie zastrzeżeń przez strony w stosunku do spostrzeżonych uchybień stanowi interesujące zagadnienie przede wszystkim z prak-

¹ Zob. P. Osowy, *Skutki prawne zamknięcia rozprawy sądowej w procesie cywilnym - zarys problematyki*, Annales UMCS, Sectio G 2003/2004, vol. 50–51, s. 137–139 oraz powołane tam inne poglądy na istotę procesu wraz z literaturą. Zob. również M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, s. 727–728.

tycznego punktu widzenia. Zgłoszone zastrzeżenia pozwalają organowi orzekającemu naprawić zaistniałe w postępowaniu uchybienia procesowe, zanim doprowadzą one do poważniejszych skutków, z nieważnością przeprowadzanego postępowania włącznie. Równolegle omawiana instytucja wiąże się z problematyką środków zaskarżenia, gdyż strona w dalszym toku postępowania traci prawo powoływania się na uchybienia, wobec których nie zgłosiła zastrzeżeń. Regulacja ta pobudza zatem aktywność procesową stron, zapewnia również koncentrację materiału procesowego oraz zwiększa stabilność orzeczeń. Jednakże mimo bogatej tradycji, sięgającej czasów rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 83, poz. 651 z późn. zm.), oraz istotnej roli pełnionej w postępowaniu cywilnym omawiana instytucja przez wiele lat była niedoceniana zarówno w literaturze, jak i w orzecznictwie. Wynikało to niestety z brzmienia pozostałych przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.), które uniemożliwiały jej prawidłowe funkcjonowanie. Negatywne historyczne naleciałości aż do chwili obecnej wywierają istotny wpływ na rezygnację stron i sądów z jej wykorzystywania. Tymczasem zmiana kontekstu normatywnego i wprowadzenie w 1996 r. systemu apelacji pełnej oraz zwiększenie przez ustawodawcę nacisku na zasadę kontrydiktoryjności nadały nowe znaczenie zastrzeżeniom zgłaszanym przez strony w postępowaniu. Umożliwiły również po raz pierwszy stosowanie ich w sposób zupełny i zgodny z innymi przepisami, otwierając na nowo dyskusję nad ich miejscem i znaczeniem w polskiej procedurze cywilnej.

Jednocześnie zastrzeżenia stron zgłaszane do protokołu stanowią szeroką i ciekawą materię dla rozważań o charakterze teoretycznym. Głębszej refleksji wymaga niejednoznaczne pojęcie „uchybień przepisom postępowania”, na które strony powinny zwracać uwagę sądu. Rozstrzygnięcia wymaga kwestia, czy uchybieniem można nazwać również wydawane w toku postępowania nieprawidłowe postanowienia organu

orzekającego, w tym zwłaszcza postanowienia dowodowe. Warto podać również refleksji samo pojęcie strony jako podmiotu uprawnionego do zgłoszenia zastrzeżeń. W tym zakresie należy się zastanowić, czy można wymagać zgłaszania zastrzeżeń od strony niereprezentowanej przez fachowego pełnomocnika oraz czy pod pojęciem strony nie mieszczą się również inne podmioty, takie jak np.: interwenienci. Również pozornie proste zagadnienie terminu do zgłoszenia zastrzeżeń wywołuje poważniejsze wątpliwości przy szczegółowej interpretacji, uwzględniającej możliwość nieobecności strony na posiedzeniu, na którym doszło do uchybienia. Rozwinięcia wymagają także skutki zgłoszenia, a także niezgłoszenia zastrzeżenia w terminie, wraz z interpretacją stosownych wyjątków przewidzianych prawem, których zastosowanie wymaga wyjścia poza ramy przepisów regulujących instytucję zastrzeżeń.

Powyższe okoliczności praktyczne i teoretyczne stały się przyczyną powstania niniejszej pracy, której celem jest dokonanie gruntownej analizy zastrzeżeń do protokołu postępowania w świetle obecnego systemu prawnego, wraz ze zbadaniem przyczyn odejścia od ich stosowania oraz możliwości i przydatności przywrócenia ich funkcjonowania w praktyce. Realizacja tak zarysowanego celu wymaga jednak w pierwszej kolejności wyznaczenia zakresu przepisów, które staną się przedmiotem dalszych badań i rozważań. Aktualnie wśród regulacji umożliwiających stronom zgłaszanie zastrzeżeń do protokołu w doktrynie wyróżnia się art. 162, 239 i 315 k.p.c. Niemniej spośród nich najistotniejszą i najpełniejszą treść zawiera art. 162 k.p.c. Przepisy art. 239 i 315 k.p.c. odnoszą się bowiem do zgłaszania zastrzeżeń jedynie w pewnych szczególnych sytuacjach, odpowiednio w postępowaniu przed sądem wezwanym lub sędzią wyznaczonym oraz w postępowaniu w przedmiocie zabezpieczenia dowodu. Stanowią przy tym *lex specialis* wobec art. 162 k.p.c., czerpiąc z jego treści na drodze *analogii iuris* oraz wypracowanej na jego podstawie doktryny i orzecznictwa. Dlatego też niniejsza praca w rzeczywistości poświęcona została omówieniu zastrzeżeń do protokołu przez pryzmat regulacji zawartej w art. 162 k.p.c. Odniesienie do odpowiedniego jej stoso-

wania wobec art. 239 i 315 k.p.c. oraz istotne odrębności tych przepisów zostały opisane dopiero w ostatnim rozdziale. Taka konstrukcja pracy pozwala na skoncentrowanie się na jednej, najistotniejszej materii w ramach prowadzonych rozważań oraz zapobiega zbędnym powtórzeniom.

Z uwagi na przedstawione powyżej cele oraz założenia badawcze analiza zastrzeżeń do protokołu postępowania podzielona została na siedem rozdziałów. W rozdziale 1 konieczne okazało się przedstawienie historii art. 162 k.p.c. i jego poprzedników w prawie polskim. Mimo formalnego obowiązywania od lat 30. ubiegłego wieku instytucja zastrzeżeń do protokołu nie była bowiem przez wiele lat wykorzystywana. Jednocześnie, z uwagi na brzmienie pozostałych przepisów, nie wiązała się z żadnymi istotnymi konsekwencjami dla stron. Spowodowało to powszechną rezygnację ze stosowania art. 162 k.p.c., co ciąży nad omawianą instytucją aż do dziś. Rozdział 2 poświęcony został celom i funkcjom art. 162 k.p.c., wskazując na skutki jego obowiązywania w polskiej procedurze cywilnej. W tej części wymienione zostają także zasady procesowe, do których realizacji przyczynia się omawiany przepis. Rozdział 3 stanowi refleksję nad pojęciem i występowaniem w postępowaniu cywilnym uchybień procesowych, których zaistnienie stanowi podstawową przesłankę zgłoszenia zastrzeżenia przez stronę. Rozważania w nim zawarte przechodzą od ogólnego ujęcia uchybień i ich rodzajów do szczegółowej analizy konkretnych przypadków wskazywanych w doktrynie i orzecznictwie. Rozdział 4 uzupełnia i kontynuuje rozważania zawarte w rozdziale 3, traktując o pozostałych przesłankach niezbędnych do prawidłowego zgłoszenia zastrzeżenia, w tym o: treści, formie i terminie. Opisuje również podmiotowy i przedmiotowy zakres zastosowania art. 162 k.p.c. Prawidłowo zgłoszone przez stronę zastrzeżenia stają się następnie przedmiotem badania sądu rozpoznającego sprawę, którego działania i ich ewentualny skutek w postaci wpisania zastrzeżeń do protokołu omówione zostały w rozdziale 5. Natomiast niezgłoszenie zastrzeżenia w terminie i związane z tym konsekwencje zostały przedstawione w rozdziale 6. Zawiera on również wyjaśnienia w przed-

miocie prawnie zagwarantowanych wyjątków od rygoru prekluzji z art. 162 k.p.c. Wreszcie ostatni, 7 rozdział pracy opisuje instytucje prawne podobne do ogólnego przepisu art. 162 k.p.c., kładąc nacisk na ich wzajemne oddziaływanie i wyczerpując tym samym problematykę zakresioną tematem niniejszej pracy.

I. Ewolucja brzmienia i znaczenia art. 162 k.p.c.

§ 1. Marginalna rola zastrzeżeń w latach 1930–1996

Instytucja zgłaszania zastrzeżeń do protokołu postępowania, przewidziana w obecnym art. 162 k.p.c., ma bogatą tradycję² i nie stanowi szczególnej innowacji we współczesnej polskiej procedurze cywilnej³. Za ojczyznę omawianego środka ochrony procesowej uważana jest Francja⁴, skąd następnie instytucja ta rozprzestrzeniła się po Europie, znajdując swoje odzwierciedlenie w procedurze włoskiej, niemieckiej i austriackiej⁵. Z kolei z ustaw austriackich trafiła w nieco zniekształconej formie do polskiej procedury cywilnej z 1930 r.⁶ W Polsce zastrzeżenia do pro-

² Tak wprost T. Zembrzusi, *Zakres kognicji sądu w postępowaniu apelacyjnym (uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r. III CZP 49/07)*, PS 2008, nr 6, s. 59. Zob. także rozważania innych powoływanych w rozdziale autorów, zwłaszcza P. Osowy, *Skutki prawne...*, s. 137–149; E. Obara, *Zastrzeżenia wnoszone do protokołu posiedzenia*, PS 2008, nr 1, s. 142–151.

³ E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 144. W ten sposób również uchwała SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, OSNC 2006, nr 9, poz. 144.

⁴ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 143 oraz P. Osowy, *Uchybienia procesowe sądu (uwagi na temat aktualności i przydatności art. 162 k.p.c.)*, PS 2005, nr 7–8, s. 101, który dodatkowo powołuje się w tym zakresie na badającego etymologię zastrzeżeń do protokołu K. Fiericha [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniami*, t. 2, Kraków 1923, s. 27. Zob. także J. Szreter, A. Akerberg, *Kodeks postępowania cywilnego*, Warszawa 1933, s. 308.

⁵ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 101, który odsyła w tym zakresie do art. 151 k.p.c. francuskiego, 126 k.p.c. włoskiego oraz § 295, 530 i 558 k.p.c. niemieckiego.

⁶ *Ibidem*.

tokołu postępowania uregulowano początkowo w art. 179 d.k.p.c., który stanowił, że: „Strony mogą w toku posiedzenia wytknąć obrazę przepisów postępowania, żądając wpisania odpowiedniego zastrzeżenia do protokołu. Stronie, która zastrzeżenia nie zgłosiła, nie służy prawo czynienia w tym względzie zarzutów, chyba że pogwałcone zostały istotne przepisy postępowania”. Następnie w wyniku nowelizacji dokonanej w 1950 r., polegającej głównie na zastąpieniu trójinstancyjnego systemu środków odwoławczych z apelacją i skargą kasacyjną systemem dwuinstancyjnym z rewizją⁷, art. 179 otrzymał nowe oznaczenie jako art. 173 d.k.p.c.⁸

Pomijając stylistyczną *inelegantiae iuris*⁹, historyczne przepisy regulujące problematykę zgłaszania zastrzeżeń do protokołu postępowania miały spełniać szereg istotnych funkcji. „U genezy zarówno art. 179 d.k.p.c. jak i art. 173 d.k.p.c. leżał głównie zamysł skutecznego przeciwstawienia się stwierdzonej niejednokrotnie praktyce stron i ich pełnomocników, którzy, orientując się w przepisach prawa procesowego, celowo nie wytykali spostrzeżonego uchybienia, aby w ten sposób zapewnić sobie w razie ujemnego dla nich wyniku procesu podstawę zaskarżenia orzeczenia”¹⁰. Przede wszystkim więc przepisy zmierzały do wyeliminowania naruszeń przepisów postępowania zaraz po ich dostrzeżeniu, w celu

⁷ Zob. K. Weitz, *O znaczeniu zastrzeżeń stron zgłaszanych do protokołu rozprawy na podstawie art. 162 k.p.c.*, *Palestra* 2006, nr 1–2, s. 219.

⁸ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 143. Nowelizacji dokonano ustawą z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 38, poz. 349 z późn. zm.). Mimo że nie modyfikowała ona brzmienia art. 179 d.k.p.c., to w art. 20 upoważniła Ministra Sprawiedliwości do ogłoszenia jednolitego tekstu d.k.p.c., uwzględniającego wszelkie dotychczasowe zmiany i zawierającego ciągłą numerację tytułów, działów, rozdziałów, oddziałów, artykułów i paragrafów. Na mocy powyższej delegacji Minister Sprawiedliwości wydał obwieszczenie z dnia 25 sierpnia 1950 r. o ogłoszeniu jednolitego tekstu kodeksu postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 394), który numerował dawny art. 179 jako art. 173 d.k.p.c., nie zmieniając jego treści.

⁹ Tak dosłownie P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 101.

¹⁰ *Ibidem*, s. 102. Zob. również W. Siedlecki, *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959, s. 174–175.

uniknięcia wnoszenia na ich podstawie środków odwoławczych¹¹. Ponadto ustawodawca dążył do ograniczenia możliwości powoływania się przez strony w dalszym toku postępowania na uchybienia procesowe małej wagi i drobne nieprawidłowości postępowania¹². Powyższe cele odpowiadają zadaniom stawianym przed obecnym przepisem art. 162 k.p.c.¹³

Niestety oba przepisy przewidywały prekluzję zarzutów w sposób niefortunny i niweczący w znacznym stopniu jej faktyczne zastosowanie¹⁴. Ustawodawca zrezygnował bowiem z pozbawienia strony niezgłoszonych do protokołu zarzutów w sytuacji, gdy naruszone zostały tzw. „istotne przepisy postępowania”. Jednocześnie nie określił żadnych kryteriów, według których należałoby dokonywać oceny owej „istotności”¹⁵, a w literaturze pojęcie to uznano za niejasne i budzące w praktyce poważne wątpliwości¹⁶. Ogólnie rzecz biorąc, prekluzja dotyczyła zatem (*a cont-*

¹¹ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 143.

¹² Zob. A. Miączyński, *Zagadnienie „istotności” przepisów postępowania w polskim procesie cywilnym*, SC 1964, t. 5, s. 251.

¹³ Zob. wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09, LEX nr 533055, w którym Sąd Najwyższy podkreśla, że *ratio legis* wcześniejszego art. 179 d.k.p.c. oraz obecnego art. 162 k.p.c. nie uległo zmianie. W tej kwestii zob. również rozdział 2 niniejszej pracy.

¹⁴ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 105.

¹⁵ *Ibidem*, s. 102 i 104. P. Osowy zauważa, iż taki stan rzeczy spowodowany był faktem, że ustawodawca nie chciał krępować sądu w swobodnej ocenie, uzależnionej od nieprzewidywalnych z góry okoliczności, konkretnego przypadku. Niemniej, mimo dobrych intencji, działanie ustawodawcy doprowadziło do sporów doktrynalnych i poważnych rozbieżności w zakresie stosowania przepisów.

¹⁶ Zob. A. Miączyński, *Zagadnienie „istotności”...*, s. 253–254, który na podstawie rozbieżnych teorii wyrażanych w piśmiennictwie wyodrębnił dwie przeciwstawne modelowe koncepcje „istotności przepisów postępowania”: pierwszą, która stara się pojęciu temu nadać obiektywny charakter, utożsamiając „istotność przepisu” z jego większą doniosłością prawną w porównaniu z pozostałymi przepisami; oraz drugą, która preferuje subiektywne powiązanie zagadnienia „istotności przepisu” z jego rzeczywistą rolą w konkretnej sprawie. Zob. również P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 102–105, który w szerokim zakresie konfrontuje i analizuje różne poglądy na temat „istotności przepisów postępowania” przedstawiane przez przedstawicieli zarówno polskiej doktryny cywilistycznej (J. J. Litauera, W. Siedleckiego, L. Peipera, M. Waligórskiego, J. Jodłowskiego), jak i doktryny zagranicznej, wypracowanej zwłaszcza na gruncie procedury niemieckiej.

rario) tylko naruszeń tzw. „nieistotnych przepisów postępowania”, które „nie stanowiąc wprawdzie o ważności samego postępowania, mogły się nie mniej dotkliwie odbić na wyniku konkretnego procesu”¹⁷. Niestety w rzeczywistości, z uwagi na brzmienie pozostałych przepisów d.k.p.c., powiązanie z kontrowersyjnym pojęciem „istotności przepisów” w konsekwencji doprowadziło do całkowitego pozbawienia praktycznego sensu omawianej regulacji¹⁸. „Jeśli bowiem pogwałcono istotne przepisy postępowania, to stronie wg tych norm przysługiwało prawo do złożenia środka odwoławczego w postaci zażalenia (art. 433 d.k.p.c.), bez względu na to czy zastrzeżenie uczyniła, czy też nie; jeśli natomiast pogwałcenie dotyczyło nieistotnych norm postępowania, to zastrzeżenie nie mogło mieć racji bytu, gdyż nieistotne usterki i uchybienia nie mogły mieć żadnego wpływu na końcowy wynik sporu”¹⁹. Ustawodawca oparł się więc na kodeksie austriackim, jednakże nie zauważył, że w tamtejszym ustawodawstwie przepis ten wymagał, aby nawet uchybienie istotne było natychmiast usunięte, gdyż przekroczenie terminu jego zgłoszenia powodowało utratę prawa do złożenia zażalenia²⁰. Mimo formalnego istnienia instytucja zgłoszenia zastrzeżenia do protokołu w polskiej procedurze cywilnej nie znajdowała szerszego praktycznego zastosowania, po pierwsze, z uwagi na niejasny zakres regulacji, a po drugie, niecelowość i nielogiczny wyjątek zawarty w przepisach²¹.

¹⁷ E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 143.

¹⁸ Zob. A. Miączyński, *Zagadnienie „istotności”...*, s. 251–253 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 105.

¹⁹ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 105.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*. Niedostrzeżenie instytucji zastrzeżeń do protokołu przez praktykę sądową w okresie obowiązywania d.k.p.c. podkreśla również P. Ryłski, *glosa...*, s. 404. Mimo to w czasie obowiązywania d.k.p.c. niezgłaszanie przez strony zastrzeżeń do protokołu postępowania zostało zauważone w kilku orzeczeniach Sądu Najwyższego. Zob. orzeczenia SN: z dnia 15 stycznia 1935 r., C II 2246/34, OSP 1935, z. 12, poz. 706; z dnia 23 października 1936 r., C II 1305/36, OSP 1937, z. 1–2, poz. 416; z dnia 20 listopada 1937 r., C III 530/36, Zb. Orz. 1938, z. 9, poz. 405; z dnia 15 lipca 1947 r., C III 1102/47, PiP 1948, z. 4, s. 105. W kwestii treści orzeczeń zob. rozdział 3 paragraf 3.

Przepis art. 173 d.k.p.c. recypowany został następnie w udoskonalonej postaci przez kodeks postępowania cywilnego z 1964 r.²², otrzymując oznaczenie art. 162 k.p.c.²³ Zgodnie z nową regulacją: „Strony mogą w toku posiedzenia, a jeżeli nie były obecne, na najbliższym posiedzeniu zwrócić uwagę sądu na uchybienia przepisom postępowania, wnosząc o wpisanie zastrzeżenia do protokołu. Stronie, która zastrzeżenia nie zgłosiła, nie przysługuje prawo powoływania się na takie uchybienia w dalszym toku postępowania, chyba że chodzi o przepisy postępowania, których naruszenie sąd powinien wziąć pod uwagę z urzędu, albo że strona uprawdopodobni, iż nie zgłosiła zastrzeżeń bez swojej winy”. W stosunku do wcześniejszego brzmienia przepis posługuje się więc pojęciem „zwrócenia uwagi sądu” zamiast „wytknięcia”; jednakże najważniejszą zmianą było wyraźne ustalenie zakresu prekluzji poprzez wyeliminowanie określenia „istotności przepisów postępowania”²⁴.

Niestety wprowadzone zmiany nie doprowadziły do wzrostu roli zastrzeżeń, z uwagi na inne obowiązujące ówczasie w systemie rewizji przepisy²⁵. W postępowaniu rewizyjnym obowiązywał bowiem art. 381 § 1 k.p.c., nakazujący sądowi rewizyjnemu wzięcie pod uwagę z urzędu niewyjaśnienia wszystkich okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. Sąd drugiej instancji był zatem obowiązany z urzędu uwzględnić wszystkie uchybienia procesowe, które zasłyły w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, a które mo-

²² Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia stron wnoszone do protokołu rozprawy*, NP 1981, nr 3, s. 62.

²³ Oznaczenie takie, jak również samo brzmienie nadane w 1964 r., przepis zachował aż do dziś, mimo wielu nowelizacji k.p.c., w tym zwłaszcza powiązanych z nim systemowo środków zaskarżenia, które wpłynęły na jego znaczenie. Zob. T. Zembrzowski, *Zakres kognicji...*, s. 59.

²⁴ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 62.

²⁵ Zob. P. Rylski, *glosa...*, s. 404, który stwierdza nawet, że zmiany k.p.c. po 1950 r., a zwłaszcza po 1964 r., doprowadziły do jeszcze dalej idącego umniejszenia roli omawianej instytucji.

gły mieć wpływ na wynik postępowania²⁶. Stanowiące podstawę rewizji zarzuty, jak również okoliczność, że strona co do danego uchybienia nie zgłosiła wcześniej zastrzeżenia z art. 162 k.p.c., nie stanowiły dla sądu jakiegokolwiek ograniczenia²⁷. Niezależnie od inicjatywy skarżącego sąd rewizyjny dążył więc do wyjaśnienia prawdziwej treści podstawy faktycznej rozstrzygnięcia²⁸. „W praktyce zastosowanie art. 162 w tym okresie ograniczało się do tych uchybień, które nie miały wpływu na wyjaśnienie okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. (np. bezpodstawnego wyłączenia jawności posiedzenia, przesłuchania w charakterze świadka osoby, która nie może nim być, nieodczytania świadkowi jego zeznań, przesłuchania świadka w obecności innych świadków, dopuszczenia dowodu z akt innej sprawy bez określenia kart i dokumentów, z których dowód został dopuszczony, nie doręczenia stronie załączników do pisma procesowego itp.)”²⁹. Równolegle w postępowaniu rewizyjnym obowiązywał art. 368 pkt 3, zgodnie z którym rewizję można było oprzeć na podstawie niewyjaśnienia wszystkich okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. Powołując się na ten przepis, strona mogła podnieść w środku odwoławczym wszelkie uchybienia procesowe, które mogły wpłynąć na wynik sprawy, w szczególności takie, do których doszło przy wydawaniu postanowień dowodowych, również bez wzglę-

²⁶ Odnosiło się to głównie do uchybień w zakresie postępowania dowodowego, z reguły prowadzących do niewyjaśnienia okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Artykuły 1-366, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, LEX/el. 2012.

²⁷ *Ibidem*, s. 317.

²⁸ Zob. T. Zembrzuski, *Zakres kognicji...*, s. 59.

²⁹ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Należy jednak podkreślić, że nawet w tych sytuacjach dążenie przez sąd drugiej instancji z urzędu do wykrycia prawdy materialnej w istotny sposób utrudniało stosowanie prekluzji. Zob. P. Ryłski, *glosa...*, s. 404.

du na to, czy zgłosiła zastrzeżenie do protokołu rozprawy³⁰. Problematyczny był również art. 368 pkt 5 k.p.c., który pozwalał oprzeć rewizję na podstawie jakichkolwiek innych uchybień procesowych, jeżeli tylko mogły one mieć wpływ na wynik sprawy. Przepis pozwalał na zaskarżanie orzeczeń bez względu na zgłoszenie wcześniejszego zastrzeżenia do protokołu z art. 162 k.p.c. i uniemożliwiał rzeczywiste wyłączenie możliwości późniejszego powracania do niektórych uchybień procesowych, z powodu zbyt szeroko zakreślonego zakresu działania sądu drugiej instancji³¹.

Z uwagi na powyższe kwestie ówczesna regulacja zastrzeżeń do protokołu postępowania z perspektywy postępowania rewizyjnego pozbawiona była w praktyce większego znaczenia³². W konsekwencji art. 162 k.p.c. okrzyknięty został nawet „martwą normą polskiej procedury cywilnej”³³.

§ 2. Zmiana kontekstu normatywnego po 1996 r.

Rola i zakres zastosowania omawianego przepisu uległy zasadniczej zmianie po zastąpieniu modelu postępowania rewizyjnego modelem apelacji pełnej, nieograniczonej co do zarzutów, na podstawie przepisów ustawy nowelizacyjnej z dnia 1 marca 1996 r.³⁴ Z systemu usunięte zostały enume-

³⁰ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Zob. również W. Siedlecki, *Podstawy rewizji...*, s. 174–175, który jeszcze na gruncie d.k.p.c. wskazywał na trudne do zaakceptowania ograniczanie podstaw rewizji zastrzeżeniami do protokołu postępowania, wbrew literalnemu brzmieniu tychże podstaw, jako godzące m.in. w zasadę prawdy obiektywnej. Autor podkreślał również konieczność zharmonizowania przepisów na drodze ustawodawczej.

³¹ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 100–101.

³² Zob. P. Ryłski, *glosa...*, s. 404.

³³ Zob. W. Knoppek, *Rozprawa w postępowaniu cywilnym (przepisy i ludzie)*, Palestra 1973, nr 12, s. 89–90.

³⁴ Ustawa z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu

ratywnie wskazywane przez ustawodawcę podstawy zaskarżenia, w tym art. 368 pkt 3 i 5 k.p.c.³⁵ Nastąpiło także odejście od bezwzględnej dążenia do wykrycia prawdy obiektywnej³⁶. Brzmienie wcześniejszego art. 381 § 1 k.p.c. zostało w istotnym stopniu ograniczone nowym art. 378 k.p.c. przez wyeliminowanie normy nakazującej sądowi drugiej instancji wzięcie pod uwagę z urzędu niewyjaśnienia wszystkich okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. Z uwagi na powyższe modyfikacje, mimo braku jakiegokolwiek zmiany brzmienia art. 162 k.p.c., bariery w jego stosowaniu zostały usunięte, a prekluzja dla zgłoszenia zastrzeżeń co do uchybień procesowych sądu nabrała pełnego znaczenia i mogła wreszcie zacząć spełniać swoją rzeczywistą rolę³⁷.

Jednocześnie w ustawodawstwie zaznaczyła się wyraźna tendencja do zwiększania w postępowaniu cywilnym roli stron w zbieraniu materiału procesowego, pobudzania ich aktywności procesowej oraz systematycznego umacniania zasady kontrydiktoryjności i ograniczania zasady działania sądu z urzędu³⁸. Początkowo przejawem powyższych dążeń było rozszerzenie i umacnianie przez ustawodawcę systemu prekluzji materiału procesowego³⁹, nieprzedstawionego w określonym terminie, który sprzyjał zasadzie koncentracji materiału dowodowego i w wielu

niu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 43, poz. 189 z późn. zm.). Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

³⁵ Zob. T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 44–49, 73.

³⁶ Zob. P. Ryłski, *glosa...*, s. 404.

³⁷ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 116–117.

³⁸ Zob. P. Ryłski, *glosa...*, s. 404. Zob. również uchwała SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, oraz wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09, które wskazują, że jednym z przepisów umacniających tę tendencję stał się – obok art. 239 k.p.c. – właśnie art. 162 k.p.c.

³⁹ Zmiany te wprowadzono m.in.: ustawą z dnia 24 maja 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz. U. Nr 48, poz. 554 z późn. zm.).

przypadkach zobowiązywał strony do przedstawienia całego materiału już w pierwszych pismach procesowych⁴⁰. Obecnie natomiast kierunek ten podtrzymuje wprowadzenie nowego systemu dyskrecjonalnej władzy sędziego⁴¹, czemu towarzyszy m.in.: wyraźne nałożenie na strony i uczestników tzw. ciężaru wspierania postępowania, zmuszającego strony do współdziałania w urzeczywistnianiu sprawnego i szybkiego procesu cywilnego⁴². Powyżej opisana tendencja spowodowała dalszy wzrost znaczenia zastrzeżeń do protokołu, które w literaturze zaczęto postrzegać jako istotny element inicjatywy procesowej stron⁴³. Znaczący wzrost znaczenia tej regulacji zaobserwowano również w judykaturze⁴⁴.

Dziś nie ma już żadnych przeszkód dla pełnego i harmonijnego zastosowania instytucji z art. 162 k.p.c. W wyniku istotnej ewolucji prawa procesowego zgłoszenie zastrzeżenia do protokołu przestało należeć od niejednoznacznego „naruszenia istotnych przepisów postępowania”. Zastąpienie w ciągu kolejnych lat niweczącego rolę art. 162 k.p.c. systemu rewizji systemem apelacji pełnej oraz zwiększenie naci-

⁴⁰ Zob. M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Ereciński, t. 1, s. 728, którzy powołują się w tym zakresie m.in. na treść: art. 207 § 2, art. 479¹² § 2, art. 479¹⁴ § 2, art. 495 § 3 i art. 505⁵ k.p.c. w brzmieniu sprzed nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 233, poz. 1381).

⁴¹ Zmiany te wprowadzono ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw. Szczegółowe rozważania w tym zakresie prowadzą E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, P. Gil, *Zasadnicze kierunki zmian w KPC wprowadzone przez przepisy ustawy z 16.9.2011 r.*, Edukacja Prawnicza 2012, nr 3. Dodatek Specjalny, s. I-XXXIV.

⁴² Z uwagi na zbieżność celów podnosi się, że art. 162 k.p.c. obecnie można uznać za jeden z najistotniejszych elementów dokonanej reformy. Zob. M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Ereciński, t. 1, s. 728.

⁴³ *Ibidem*, s. 728. Zob. również T. Zembruski, *Zakres kognicji...*, s. 59 oraz E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 144.

⁴⁴ Podkreślił to wprost Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, z glosą aprobującą P. Rylskiego, OSP 2006, z. 7–8, s. 402 i n. Wskazuje na to również orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych powoływane i szczegółowo omawiane w rozdziale 3 paragrafach 3 i 4 niniejszej pracy.

sku na inicjatywę stron w postępowaniu dały możliwość odczytania na nowo zapomnianego przepisu. Obecnie, wobec ogólnikowego sformułowania podstaw apelacji, każde formalne uchybienie przepisom proceduralnym może być wykorzystane przez strony jako przyczyna zaskarżenia⁴⁵. „Dlatego też utrata prawa powoływania się na uchybienia, na które strona nie zwróciła we właściwym czasie uwagi sądu wbrew brzmieniu art. 162 k.p.c., oznacza w szczególności niemożność oparcia na tych uchybieniach zaskarżenia orzeczenia, choćby uchybienia te mogły mieć wpływ na wynik sprawy, z wyjątkiem uchybień, które sąd powinien wziąć z urzędu pod rozwagę i w przypadku niezawinionego przez stronę braku zgłoszenia zastrzeżenia. Tak więc każde uchybienie procesowe, bez względu na jego istotność, może być – z zastrzeżeniem warunków wskazanych w art. 162 k.p.c. – podniesione w apelacji w formie zarzutu apelacyjnego”⁴⁶.

Niestety dawne naleciałości – powszechne wieloletnie powstrzymywanie się od korzystania z art. 162 k.p.c. oraz tendencja do nadmiernego odformalizowania procesu cywilnego – nadal przyczyniają się do niepokojącej rezygnacji z jego stosowania⁴⁷. W literaturze podnosi się, że zgłaszanie zastrzeżeń w pewnym sensie „powoduje zakłócenie w harmonijnym przebiegu postępowania opartego na zaufaniu stron do sądu, będącego wynikiem ich oczekiwania na prawidłowe (zgodne z prawem) rozstrzygnięcie sprawy”, co powoduje, że „proces cywilny jako spór toczony przez strony przed bezstronnym sądem staje się niejako sporem stron z sądem”⁴⁸. Odejście od stosowania art. 162 k.p.c. jest również zwią-

⁴⁵ Zob. T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 73–74, 80.

⁴⁶ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 116–117. W ten sposób również wyrok SA we Wrocławiu z dnia 26 stycznia 2012 r., I ACa 1334/11, LEX nr 1120011.

⁴⁷ Tak zgodnie E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 143; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109; B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 66; I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁴⁸ M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi sądu na uchybienia przepisom postępowania (art. 162 k.p.c.)* [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Wietz, t. 1, Warszawa 2011, s. 675.

zane z niesłuszną obawą podmiotów postępowania przed zgłaszaniem sądowi zastrzeżeń dotyczących toku procesu⁴⁹. W aspekcie psychologicznym „takie zwrócenie uwagi jest bowiem wyrazem zakwestionowania znajomości prawa przez sąd bądź prawidłowości jego stosowania. W odczuciu strony, nawet jeżeli nie jest ono obiektywnie uzasadnione, odbiór przez sąd (sędziego) takiego zwrócenia uwagi może spowodować negatywne jego ustosunkowanie się do strony, mogące przełożyć się na wynik sprawy”⁵⁰. Tymczasem wykazanie błędu czy naruszenia prawa nie stanowi podstawy dla ubiegania się o wyłączenie sędziego⁵¹. Jeżeli z kolei chodzi o pełnomocników stron, będących adwokatami lub radcami prawnymi, to dbają oni, by ich zachowanie nie rzutowało na ocenę działania podejmowanego przez nich w innych sprawach, w których występują, toczących się przed tym samym sędzią⁵². Można zatem odnieść wrażenie, że konsekwentne stosowanie art. 162 k.p.c. jest traktowane przez strony i ich pełnomocników jako nietakt wobec sądu⁵³. Wskazane okoliczności doprowadziły do wykształcenia się swoistej praktyki, w której strony i ich pełnomocnicy, zamiast rzetelnie zgłaszać zastrzeżenia, czynią swoistą „koncesję” na rzecz sądu i pomijają dostrzeżone w postępowaniu uchybienia, w zamian za co sądy odwoławcze pobłażliwie traktują zgłaszane zarzuty w tym przedmiocie, w szczególności w nadmiernym stopniu usprawiedliwiają niezgłoszenie zastrzeżenia do protokołu rozprawy w sądzie pierwszej instancji⁵⁴. Tymczasem takie postępowanie jest niewątpliwie błędne i świadczy o niedocenianiu znaczenia omawianego przepisu⁵⁵. Tym bardziej, że instytucja zastrze-

⁴⁹ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 143.

⁵⁰ M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 675.

⁵¹ Zob. K. Kołakowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1-366*, red. K. Piasecki, Warszawa 2010, s. 817.

⁵² Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 675.

⁵³ Zob. W. Knoppek, *Rozprawa...*, s. 89–90.

⁵⁴ Powyższy problem sygnalizował już W. Knoppek (*ibidem*). Obecnie podobnie: P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109.

⁵⁵ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150–151.

zeń do protokołu spełnia w postępowaniu cywilnym szereg istotnych funkcji, których szczegółowa analiza stanowić będzie przedmiot rozważań następnego rozdziału niniejszej pracy.

II. Cele, funkcje i zasady procesowe realizowane przez art. 162 k.p.c.

W doktrynie wskazano, że w systemie prawa procesowego cywilnego art. 162 k.p.c. pełni dwie podstawowe funkcje⁵⁶. Po pierwsze, wyróżnić należy rolę ustalającą. Przepis art. 162 k.p.c. stanowi bowiem środek wystarczający do natychmiastowego stwierdzenia powstałych w postępowaniu nieprawidłowości⁵⁷. Przewiduje zatem najprostszą drogę ujawniania uchybień procesowych, ograniczając potrzebę ich ustalania przez wdrażanie odrębnych dochodzeń, np.: zaskarżenia orzeczenia czy uzupełnienia lub sprostowania protokołu⁵⁸. Zwłaszcza po upływie dłuższego czasu takie ustalenie byłoby bowiem utrudnione, a nieraz wręcz niewykonalne⁵⁹. Po drugie, art. 162 k.p.c. pełni rolę profilaktyczną. Przepis pozwala zwracać uwagę sądu na nieprawidłowości pewnych aktów lub czynności procesowych, umożliwiając natychmiastowe ich uchylenie⁶⁰. Dzięki niemu sąd ma możliwość bieżącej i bezzwłocznej, następującej w toku samego postępowania eliminacji uchybień⁶¹, bez konieczności wyczekiwania na zaskarżenie orzecz-

⁵⁶ Zob. *ibidem*, s. 150 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 117.

⁵⁷ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 117.

⁶⁰ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150.

⁶¹ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 62. Zob. również wyrok SN z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09, OSNC 2010 nr 9, poz. 125.

nia⁶². Jest to szczególnie cenne zwłaszcza w wypadku tych naruszeń, które pozostawione bez reakcji doprowadziłyby w dalszym toku instancji do niepożądanych skutków, na czele z możliwością wzruszenia orzeczenia czy nawet stwierdzenia nieważności całego postępowania⁶³. Eliminowanie uchybień jeszcze w trakcie procedowania zapobiega zbędnemu zaskarżaniu orzeczeń, co ma wpływ na zwiększenie ich stabilności i pewności⁶⁴. Ponadto szybkie ustalanie i naprawianie naruszeń procesowych przyczynia się do podnoszenia poziomu i zwiększania sprawności postępowania sądowego⁶⁵, stanowiąc tym samym realizację zasady ekonomii procesowej⁶⁶ oraz zasady działania stron w zaufaniu do sądu⁶⁷.

Już w kontekście tych dwóch funkcji art. 162 k.p.c. uznać należy za wyjątkowy. Daje on bowiem sądowi pierwszej instancji możliwość ustalenia, dokonania oceny i wreszcie samodzielnego usunięcia swoich własnych uchybień, choć zasadą jest, że wszelkie uchybienia tego sądu powinny być przedmiotem kontroli instancji odwoławczej, a nie sądu, którego dotyczą⁶⁸. Wydaje się jednak, że przedstawione wyżej dwie funkcje pełnione przez art. 162 k.p.c. nie są funkcjami jedynymi. W literaturze znaleźć można bowiem także inne istotne role omawianego przepisu, które uzupełniają w szerokim zakresie jego znaczenie.

⁶² Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 646. Zob. również wyrok SN z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 340/06, LEX nr 395263.

⁶³ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63–64 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108.

⁶⁴ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150 oraz K. Knoppek, glosa do wyroku SN z dnia 10 grudnia 2005 r., III CK 90/04, OSP 2006, z. 6, s. 324.

⁶⁵ Zob. M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Erciński, t. 1, s. 727–728.

⁶⁶ Por. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 62.

⁶⁷ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 663. Zob. również wyrok SN z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 340/06.

⁶⁸ Zob. P. Ryłski, glosa..., s. 405. Podobnie: I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Autorka podkreśla równocześnie, że jako przepis o charakterze wyjątkowym art. 162 k.p.c. powinien być wykładany ściśle, a nawet zwężająco – o czym będzie mowa poniżej oraz w rozdziale 3 paragrafie 4.

Przed wszystkim należałoby dodatkowo wyodrębnić również funkcję represyjną⁶⁹ czy dyscyplinującą⁷⁰ art. 162 k.p.c. Przepis przewiduje bowiem swoistą dolegliwość w postaci wyłączenia możliwości późniejszego powracania do niektórych uchybień⁷¹. Skutkiem niepodniesienia przez stronę zarzutu jest bezpowrotna utrata tego zarzutu w dalszym toku postępowania, zarówno w tej samej instancji, w której nastąpiło uchybienie, jak i w środkach odwoławczych i samym postępowaniu apelacyjnym lub zażaleniowym przed sądem drugiej instancji, a wreszcie także w postępowaniu ze skargi kasacyjnej przed Sądem Najwyższym⁷². W przeciwieństwie do przedstawionych dotychczas funkcji, związanych z oddziaływaniem art. 162 k.p.c. na płaszczyźnie pierwszoinstancyjnej, w powyższym kontekście przepis ten łączy się ściśle z problematyką środków zaskarżenia, co pozwala wyróżnić drugą, odwoławczą płaszczyznę jego oddziaływania⁷³. W tym kontekście podnosi się, że art. 162 k.p.c. „chroni wymiar sprawiedliwości w sprawach cywilnych przed koniecznością badania wpływu wszelkich wytkniętych w środkach zaskarżenia uchybień procesowych na wynik sprawy”⁷⁴. Przepis formalizuje przy tym nieco tok postępowania, ale przez to jednocześnie dokonuje też istotnego uporządkowania, ułatwiając tym samym sądowi odwoławczemu kontrolę zaskarżonych orzeczeń sądu pierwszej instancji⁷⁵. Jednocześnie stanowi przy tym realizację zasad umiarkowanego formalizmu postępowania oraz koncentracji materiału procesowego⁷⁶.

⁶⁹ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 101, który o rzeczonyj funkcji wspomina przy okazji naświetlenia kontekstu historycznego art. 162 k.p.c., jednakże ostatecznie nie rozwija tej kwestii w dalszej części opracowania. Tymczasem dotkliwe skutki zastosowania art. 162 k.p.c., szeroko podkreślane w literaturze, zdają się uprawniać do wyodrębnienia takiej roli. Szczegółowe omówienie tej funkcji zawiera rozdział 6.

⁷⁰ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 646–647.

⁷¹ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150.

⁷² Zob. wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09.

⁷³ Zob. P. Ryłski, *glosa...*, s. 405.

⁷⁴ K. Knoppek, *glosa...*, s. 324.

⁷⁵ Zob. W. Knoppek, *Rozprawa...*, s. 89–90.

⁷⁶ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 62.

Ponadto zauważa się, że przepis art. 162 k.p.c. ma na celu pobudzenie inicjatywy procesowej stron⁷⁷. Z uwagi na rygor prekluzji mobilizuje strony do aktywnego uczestnictwa w sprawie, stwarzając możliwość doraźnego, bezzwłocznego usuwania popełnionych przez sąd uchybień, a przez to zapewnienia korzystnego dla stron, prawidłowego, nienarażonego na zbędne przeszkody biegu postępowania⁷⁸. Złożoność funkcji wymiaru sprawiedliwości powoduje bowiem, że efektywność pracy sądów zależy w znacznym stopniu od aktywnego i harmonijnego współdziałania stron i uczestników postępowania, adwokatów i radców prawnych, prokuratury i organizacji pozarządowych⁷⁹. Instytucja zastrzeżeń do protokołu w założeniu ma sprzyjać dialogowi podmiotów postępowania, uświadamiając stronom, że to właśnie w ich najlepiej pojętym interesie leży, umożliwiające sanowanie uchybień i wydanie sprawiedliwego rozstrzygnięcia, współdziałanie z sądem⁸⁰. Niemniej konsekwencje procesowe niezwrócenia uwagi sądu na spostrzeżone uchybienie są tak dotkliwe, że w istocie zgłoszenie zastrzeżenia uznać należy nie tyle za uprawnienie, ile za obowiązek strony⁸¹. Działaniom sądu, zmierzającym do zapewnienia prawidłowości postępowania, powinno zatem towarzyszyć współdziałanie stron⁸². W ten sposób art. 162 k.p.c. stanowi

⁷⁷ Tak zgodnie T. Zembrzuski, *Zakres kognicji...*, s. 59; E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 144. Zob. również wyroki SN: z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 340/06; z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09.

⁷⁸ M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Erciński, t. 1, s. 727–728.

⁷⁹ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 62. W ten sam sposób P. Osowy, *Skutki prawne...*, s. 139.

⁸⁰ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 645–646. Zob. również wyrok SN z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 340/06.

⁸¹ Tym samym brzmienie art. 162 k.p.c. zdanie pierwsze, wskazujące, że przepis ten stanowi uprawnienie strony, w rzeczywistości zmienia swoje znaczenie z uwagi na brzmienie zdania drugiego. Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Zob. również M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 663.

⁸² T. Zembrzuski, *Zakres kognicji...*, s. 59.

realizację zasady współdziałania podmiotów postępowania⁸³, a po reformie dokonanej nowelizacją z dnia 16 września 2011 r. jest także jednym z elementów czyniących zadość nałożonemu na strony ciężarowi wspierania postępowania. Poza powyższymi przepis ten w przedstawionym kontekście uznać należy również za wyraz realizacji ogólnej zasady dbałości o swoją sprawę, która zobowiązuje strony do starannego działania w postępowaniu cywilnym⁸⁴.

Ponadto jedną z przyczyn uchwalenia art. 162 k.p.c. było przeciwstawienie się praktyce zawodowych pełnomocników, którzy nie podnosili dostrzeżonych uchybień i „odkładali je” do apelacji lub innego środka zaskarżenia⁸⁵. Miało to na celu zapewnienie sobie podstawy do zaskarżenia orzeczenia na wypadek wydania przez sąd niekorzystnego rozstrzygnięcia albo powodowane różnymi motywami doprowadzenie do przewleczenia postępowania⁸⁶. Interesującą koncepcję w tym zakresie przedstawił w literaturze M.G. Plebanek, zaliczając omawiany przepis do rozwiązań, które w postępowaniu cywilnym „przeciwdziałają nieuczciwemu stosowaniu uprawnień procesowych przez strony”⁸⁷. Według tego autora „skorzystanie z uprawnienia do zaskarżenia orzeczenia przez podniesienie zarzutu obrazy przepisów postępowania w sytuacji, gdy strona mogła się powołać na to naruszenie już w toku postępowania, stanowi sankcjonowany przez ustawę procesową wypadek nadużycia prawa procesowego. Sankcja będzie polegać na procesowej bezskuteczności zarzutu”⁸⁸. W tym sensie art. 162 k.p.c. zapobiega nielojalno-

⁸³ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 62.

⁸⁴ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 646.

⁸⁵ W. Siedlecki, *Podstawy rewizji...*, s. 174–175.

⁸⁶ Zob. M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Erciński, t. 1, s. 727–728.

⁸⁷ Zob. M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 431–434. Poza art. 162 k.p.c. do regulacji przeciwdziałających nadużywaniu praw procesowych przez strony autor zalicza instytucje prawne uregulowane w art. 172, 193 § 1 i 194 § 1 k.p.c., które także omawia.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 433.

ści procesowej stron, przeciwdziałając celowemu tolerowaniu przez nie uchybień z zamiarem późniejszego wykorzystania ich jako zarzutów w środkach odwoławczych⁸⁹. Zakazuje więc stronie postępować w sposób wewnętrznie sprzeczny, wykluczając „takie postępowanie strony, z którego wynika, że godzi się ona z decyzją sądu orzekającego i nie podejmuje czynności w art. 162 k.p.c. określonych, a następnie wykazuje wadliwość tej decyzji”⁹⁰, co jest zgodne z zasadą *venire contra factum proprium*⁹¹. Strony, zwłaszcza reprezentowane przez pełnomocników zawodowych, nie powinny instrumentalnie wykorzystywać postępowania, aby wzruszyć zapadłe orzeczenie czy przedłużyć postępowanie⁹².

Interesująco w przedmiocie roli art. 162 k.p.c. wypowiedziała się również A. Łazarska, zaliczając przepis do mechanizmów procesowej ochrony prawa strony do rzetelnego procesu⁹³, stanowiącego jedną z naczelnych zasad sądowego wymiaru sprawiedliwości⁹⁴. Autorka podkreśla, iż „przepis ten adresowany jest bowiem nie tylko do stron, ale przede wszystkim do sądu. Rzeczą sądu jest tak prowadzić postępowanie, aby było ono rzetelne. Jeśli zaś sąd narusza prawa procesowe uczestników procesu, służy im prawo wytknięcia tego uchybienia. Tym samym za-

⁸⁹ *Ibidem*. Zob. również wyroki SN: z dnia 4 października 2006 r., II CSK 229/06, LEX nr 337525; z dnia 10 lutego 2010 r., V CSK 234/09, LEX nr 589835.

⁹⁰ Wyrok SN z dnia 10 sierpnia 2006 r., V CSK 237/06, LEX nr 201179.

⁹¹ Zob. M.G. Plebanek, *Nadużycie praw...*, s. 433 oraz A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 548.

⁹² Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 548–549. Niemniej należy też mieć na względzie prawo strony do takiego prowadzenia sprawy, w którym przy poniesieniu najmniejszych kosztów i w czasie dla strony odpowiednim doprowadzi ona do rozstrzygnięcia dla siebie korzystnego, a niezbędnymi elementami taktyki procesowej pozostają dla strony podejmowane przez nią czynności procesowe. Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 676–677.

⁹³ Między innymi obok zarzutu pozbawienia strony możliwości obrony, zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 645.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 44–45. Autorka analizuje w szerokim zakresie poglądy przedstawicieli doktryny w tym przedmiocie, podkreślając powszechność wyodrębniania zasady rzetelności procesu z art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), aczkolwiek niejednokrotnie pod różnymi nazwami, np.: „sprawiedliwości proceduralnej” czy „rzetelnej procedury”.

pewnia stronom poszanowanie ich praw procesowych, a jednocześnie zapewnia prawidłowy tok procesu. Jest to zatem jedna z procesowych gwarancji zapewnienia rzetelnego przebiegu procesu⁹⁵.

Mimo niewątpliwie licznych funkcji omawianego przepisu w doktrynie podkreśla się, iż najistotniejszą sferą oddziaływania art. 162 k.p.c. powinno jednak pozostać natychmiastowe ustalanie i eliminowanie uchybień dostrzeżonych w toku postępowania, a więc oddziaływanie gwarancyjne na etapie postępowania pierwszoinstancyjnego⁹⁶. Tymczasem dotychczasowe podejście praktyki do omawianego przepisu kładzie nacisk głównie na płaszczyznę odwoławczą, gdzie zastrzeżenia do protokołu rozumiane są jako środek represyjny i dyscyplinujący strony⁹⁷. Pośrednio taka wykładnia wynika wprost z brzmienia art. 162 k.p.c., który sankcjonuje jedynie działania stron, a nie wprowadza obowiązku odniesienia się przez sąd do zgłoszonych uchybień⁹⁸. Niemniej wywołuje ona sprzeciw części przedstawicieli doktryny⁹⁹. Pojawiają się głosy, iż od strony zwykle niereprezentowanej przez profesjonalnego pełnomocnika i najczęściej niebędącej prawnikiem przepis wymaga znajomości przepisów prawa lepszej niż od sądu¹⁰⁰. Ponadto zobowiązuje strony do natychmiastowej reakcji na uchybienie, zakreślając niezwykle krótki i nieliczący się z możliwością zaskoczenia strony termin na jego zgłoszenie¹⁰¹. Przy tym wszystkim „art. 162 k.p.c. wyłącza możliwość podniesienia w apelacji zarzutu naruszenia przez sąd pierwszej instancji prze-

⁹⁵ *Ibidem*, s. 646.

⁹⁶ *Ibidem* oraz P. Rylski, glosa..., s. 405.

⁹⁷ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 646 oraz P. Rylski, glosa..., s. 405.

⁹⁸ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 646.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 646–647 oraz M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 673.

¹⁰⁰ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 674.

¹⁰¹ Szczególnie w tym zakresie uderza fakt, że strona ma z mocy ustawy zagwarantowany okres dwóch tygodni na wszechstronne rozważenie zasadności wniesienia apelacji, a jednocześnie powinna bezzwłocznie reagować na uchybienia sądu powstałe w toku postępowania, które mogą mieć znaczenie dla powodzenia takiej apelacji. Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 674.

pisów postępowania w sytuacji, gdy uchybienie to mogło mieć wpływ na wynik sprawy i wzięcie go pod uwagę spowodowałoby uwzględnienie apelacji”¹⁰². Rygorystyczne egzekwowanie omawianego przepisu na tym polu może więc prowadzić do ograniczenia, a nawet faktycznego pozbawienia strony prawa do rozpoznania sprawy przed sądem odwoławczym, a zatem naruszenia art. 78 i 176 Konstytucji RP¹⁰³. Dlatego też w piśmiennictwie postuluje się uwzględnienie powyższych okoliczności przy wykładni art. 162 k.p.c., zwłaszcza w zakresie objęcia nim stron niereprezentowanych przez fachowych pełnomocników¹⁰⁴ oraz uchybień zawartych w postanowieniach dowodowych sądu¹⁰⁵.

Podsumowując, stwierdzić należy, że art. 162 k.p.c. ustanawia niewątpliwie cenny i skuteczny środek procesowy¹⁰⁶. Ogólnie rzecz biorąc, celem przepisu jest zapewnienie prawidłowości i sprawności postępowania cywilnego przez eliminację wszelkich uchybień, pobudzenie inicjatywy procesowej stron oraz zapobieganie ich nielojalności¹⁰⁷. Należy jednak mieć na uwadze, że dążenie do powyższych godnych aprobaty celów nie może prowadzić do naruszeń podstawowych zasad konstytucyjnych¹⁰⁸. Stan praworządności powinien być osiągnięty przez nałożenie na strony obowiązku zwracania uwagi sądu na wszelkie uchybienia procesowe, jednakże z zamiarem przede wszystkim niezwłocznego ich wyeliminowania i tym samym uniknięcia zaskarżenia orzeczenia¹⁰⁹. Zaktuali-

¹⁰² *Ibidem*, s. 673.

¹⁰³ Szczegółowe i kompleksowe przemyślenia w tym zakresie przedstawił R. Rycielski, który analizując orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, doszedł do wniosku o radykalnej sprzeczności art. 162 k.p.c. z przepisami ustawy zasadniczej. Zob. R. Rycielski, *Konstytucyjne prawo do zaskarżenia orzeczenia a obowiązek zgłaszania zastrzeżeń w k.p.c.*, *Palestra* 2009, nr 9–10, s. 111–114.

¹⁰⁴ Zob. w tym zakresie rozważania zawarte w rozdziale 4 paragrafie 3.

¹⁰⁵ Zob. w tym zakresie rozważania zawarte w rozdziale 3 paragrafie 4.

¹⁰⁶ Tak zgodnie E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 66.

¹⁰⁷ Zob. M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Erciński, t. 1, s. 727–728.

¹⁰⁸ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 673.

¹⁰⁹ Zob. P. Ryłski, *glosa...*, s. 405.

zowanie się obowiązku stron w tym zakresie zależy jednak od wcześniejszego wystąpienia sytuacji uchybienia przepisom postępowania, która została poddana szczegółowej analizie w ramach kolejnego rozdziału.

III. Zaistnienie uchybienia przepisom postępowania jako podstawowa przesłanka zastosowania art. 162 k.p.c.

§ 1. Ogólne pojęcie uchybienia procesowego w procedurze cywilnej

Zgodnie z art. 162 zdanie pierwsze k.p.c.: „strony mogą (...) zwrócić uwagę sądu na uchybienia przepisom postępowania, wnosząc o wpisanie zastrzeżenia do protokołu”. Pierwszą, najistotniejszą i wymagającą głębokiej analizy przesłanką zgłoszenia zastrzeżenia jest zatem zajście sytuacji określonej mianem „uchybienia przepisom postępowania”, zwanego również „uchybieniem procesowym”¹¹⁰. Szczegółowe wyjaśnienie desygnatów tego pojęcia decydować będzie w głównej mierze o zakresie zastosowania omawianego przepisu.

Pojęcie „uchybienia przepisom postępowania” budzi zasadnicze wątpliwości interpretacyjne w literaturze i jest wysoce niejednoznaczne. Możliwość jego różnego ujmowania wynika z kilku czynników, które wymienia Władysław Siedlecki¹¹¹. Po pierwsze, sądowe postępowanie cywilne składa się z wielu różnych czynności, z których każda musi czynić zadość określonym przez prawo procesowe wymaganiom formalnym, aby mogła wywołać skutki, które również są tym prawem regulowane. Po drugie, czynności powyższe dokonywane są przez różne podmioty, które z różnych powodów i w różny sposób są zaangażowane w postępowanie. Po trzecie, postępowanie cywilne obejmuje wiele różnych postępowań, które służą realizacji różnych zadań.

¹¹⁰ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971, s. 8.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 5.

Taka różnorodność przedmiotu badań powoduje, że w literaturze i orzecznictwie powstają różne definicje określające „uchybenia przepisom postępowania”. Joanna Bodio definiuje je jako „naruszenie przez sąd w toku posiedzenia przepisów procesowych, których skutki nie mogą być już naprawione albo które prowadzą do nieważności postępowania”¹¹². Ewa Stefańska wskazuje, że stanowią one „wszelkie naruszenia przepisów proceduralnych niezależnie od tego, czy są istotne, a także czy dopuścił się ich sąd czy przewodniczący”¹¹³. Niemniej najliczniejsze grono przedstawicieli doktryny sięga do pojęcia uchybień procesowych zaprezentowanego przez W. Siedleckiego¹¹⁴. Autor ten sprowadza ujęcie uchybień procesowych do dwóch zasadniczych definicji. Przede wszystkim wyróżnia uchybenia procesowe w rozumieniu szerokim, a więc „jakiegokolwiek uchybenia w najszerszym tego słowa znaczeniu, zaszłe we wszystkich postępowaniach sądowych w sprawach cywilnych, a odnoszące się zarówno do poszczególnych ich elementów, jakimi są czynności na te postępowania składające się, jak i do skutku tych postępowania, jakim jest konkretyzacja i realizacja określonej normy prawa materialnego”¹¹⁵. W takim szerokim rozumieniu pojęcie uchybenia procesowego obejmuje, poza niezgodnością z przepisami prawa procesowego, również niezgodność treści orzeczenia sądowego z prawem materialnym.

Tak szeroko zakreślona definicja nie może być jednak brana pod uwagę przy analizie omawianego zagadnienia, gdyż zaciera ona granicę między prawem procesowym a prawem materialnym¹¹⁶. Prowadzi to do konieczności jej zacieśnienia jedynie do naruszeń prawa procesowego, tj. prawa normującego sądowe postępowanie w sprawach cywilnych,

¹¹² J. Bodio, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2014.

¹¹³ E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, (art. 1-505³⁷), red. M. Manowska, Warszawa 2011, s. 323.

¹¹⁴ Zob. m.in.: powołujący się na W. Siedleckiego wprost P. Osowy, *Uchybenia...*, s. 99 i 106; T. Zembrzuski, *Zakres kognicji...*, s. 58 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63.

¹¹⁵ W. Siedlecki, *Uchybenia...*, s. 5–6.

¹¹⁶ Zob. P. Osowy, *Uchybenia...*, s. 106.

z pominięciem naruszeń przepisów prawa materialnego¹¹⁷. Powyższa eliminacja pozwala na sformułowanie definicji uchybień procesowych w znaczeniu węższym, rozumianych jako „wszelkie naruszenia przepisów prawa procesowego”¹¹⁸.

W takim ogólnym ujęciu uchybienia procesowego istotne jest tylko to, czy w konkretnym wypadku zaszło naruszenie obowiązującego przepisu prawa procesowego. Naruszenie to może przybrać postać dokonania czynności sprzecznie z przepisami, ale również zaniechania czynności nakazanej przez przepis prawa procesowego¹¹⁹. Obojętne jest natomiast, czy i jakie skutki wywołuje ono w konkretnym wypadku. Podobnie pozostaje poza zakresem zainteresowania okoliczność, kto dopuścił się naruszenia przepisu. Również określenie stadium postępowania, w którym naruszenie nastąpiło, nie ma decydującego znaczenia. Powyższe czynniki mogą jednakże stanowić istotne kryteria podziału uchybień procesowych na poszczególne ich rodzaje dla po-

¹¹⁷ Ograniczeniem należy objąć przy tym także naruszenia przepisów prawa materialnego, zamieszczonych w ustawie proceduralnej. Przykładem takiego przepisu w k.p.c. może być art. 746 § 1, ustanawiający roczny termin dla żądania naprawienia szkody wyrządzonej wykonaniem zabezpieczenia. Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 6.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 6 i 9. Na marginesie należy zauważyć, że w k.p.c. z 1930 r. w ogóle nie występowało pojęcie „uchybienia procesowego”. Ustawodawca posługiwał się w tym zakresie określeniami takimi jak: „pogwałcenie przepisów postępowania” (art. 426 d.k.p.c.) czy „obraza przepisów postępowania” (art. 179 d.k.p.c.). Dopiero nowelizacja k.p.c. z 1950 r. wprowadziła do przepisów termin „uchybienia procesowe” w ramach rewizji i natychmiast określenie to zostało zrozumiane za równoznaczne z naruszeniem przepisów postępowania.

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 10. Nie chodzi tutaj oczywiście o zaniechanie tych czynności, których dokonanie pozostawione jest uznaniu podmiotu postępowania. W takim wypadku niedopełnienie czynności nie może być postrzegane jako uchybienie procesowe, np.: pozwany zgodnie z art. 207 k.p.c. „może” przed pierwszym posiedzeniem wyznaczonym na rozprawę wnieść odpowiedź na pozew. Niwniesienie odpowiedzi w ogóle nie może być zatem poczytane jako uchybienie procesowe. Uchybieniem byłoby natomiast wniesienie odpowiedzi i nadanie jej biegu przez sąd po upływie wyznaczonego w przepisie terminu.

trzeb praktycznych¹²⁰. Należy zatem uznać, że wskazane powyżej ogólne ujęcie, choć nie przedstawia jeszcze wystarczająco głębokiej analizy uchybień objętych art. 162 k.p.c., stanowi dobry punkt wyjścia dla dalszych rozważań.

§ 2. Rodzaje uchybień procesowych podlegających art. 162 k.p.c.

Doktryna wskazuje, że w przepisach k.p.c. pojęcie uchybień odniesione zostało wprost jedynie do naruszeń dokonanych przez organ państwowy (sąd, komornika)¹²¹. Także art. 162 k.p.c., który posługuje się pojęciem „uchybień przepisom postępowania”, określenia tego w rzeczywistości używa na oznaczenie wszelkich naruszeń przepisów prawa procesowego dokonanych przez sąd – co wynika z drugiego zdania tego przepisu¹²². Oznacza to, że uchybienia przepisom postępowania możemy podzielić według kryterium podmiotowego na uchybienia organu sądowego oraz uchybienia innych podmiotów biorących udział w postępowaniu cywilnym, w tym stron, uczestników postępowania, prokuratora, interwenienta ubocznego i organizacji pozarządowych¹²³. Wydaje się jednak, że czynności dokonywane przez podmioty należące do tej drugiej grupy tylko pozornie będą pozostawały poza zakresem zainteresowania art. 162 k.p.c. Trzeba mieć bowiem na uwadze, że działania stron i uczestników wywołują określone skutki dla sądu, który powinien czuwać nad tym, aby były one zgodne z przepisami prawa, a w razie ich naruszenia zobowiązany jest podjąć odpowiednie czyn-

¹²⁰ *Ibidem*, s. 11.

¹²¹ *Ibidem*, s. 6–7. Zob. w tym zakresie również rozważania rozdziału 7 niniejszej pracy, obejmujące uchybienia wymienione w art. 239, 315 i 758 k.p.c.

¹²² Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 6–7; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 99 i 108 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63.

¹²³ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 13. Autor uznaje przy tym, że podmioty w drugiej grupie, choć liczne, nie muszą podlegać dalszej dyferencjacji, gdyż dokonują tego samego rodzaju czynności procesowych, a więc mogą w związku z tym dopuszczać się tych samych naruszeń przepisów prawa procesowego, wywołujących zbliżone skutki.

ności. Jeżeli sąd nie dopełnia tego obowiązku, to sam dopuszcza się naruszenia prawa procesowego¹²⁴. Powyższe uwagi odnoszą się w równym stopniu do nieobjętych przedstawionym podziałem podmiotów, takich jak świadkowie, biegli czy osoby trzecie występujące przy dowodzie z oględzin lub z dokumentów. Nie są one w ogóle podmiotami postępowania i nie dokonują czynności procesowych, a ich działania stanowią jedynie środek, za pomocą którego inne podmioty postępowania dokonują czynności procesowych¹²⁵. Jednakże również w tym wypadku „sąd czuwa nad tym, aby działania tych osób w postępowaniu były zgodne z obowiązującymi przepisami prawa procesowego. Jeżeli zaś sąd nie spełnia tego obowiązku, to dopuszcza się naruszenia prawa procesowego”¹²⁶. Podsumowując, uznać należy, że sąd stosuje przepisy postępowania zarówno do własnych czynności podejmowanych w tym postępowaniu, jak i do czynności stron, gdyż te ostatnie podlegają jego kontroli z punktu widzenia ich zgodności z tymi przepisami oraz ich skuteczności¹²⁷. Sąd powinien zatem stosować art. 162 k.p.c., podobnie jak pozostałe przepisy postępowania, zarówno do czynno-

¹²⁴ *Ibidem*, s. 15. Naruszeniem prawa procesowego będzie zatem np.: nadanie przez sąd dalszego biegu pismu procesowemu strony, które nie czyni zadość warunkom formalnym, albo uwzględnienie czynności procesowej strony po upływie wyznaczonego dla niej terminu czy doręczenie pisma stronie, a nie jej przedstawicielowi ustawowemu czy pełnomocnikowi.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 13. Zob. również przywołaną tam literaturę polską i obcojęzyczną, jednoznacznie opowiadającą się za stanowiskiem, że czynnościami procesowymi są tylko czynności podmiotów postępowania, do których nie zalicza się świadków, biegłych i osób trzecich. Zob. również W. Siedlecki, *Czynności procesowe*, PiP 1951, z. 11, s. 710.

¹²⁶ *Idem*, *Uchybienia...*, s. 14. Zatem np.: jeżeli osoba mająca być przesłuchana w charakterze świadka przebywa przed jej przesłuchaniem na sali sądowej w czasie składania zeznań przez innych świadków, to naruszenia art. 264 k.p.c. dopuszcza się sąd, który na to zezwolił. Jeżeli zaś świadek bezpodstawnie odmawia zeznania lub osoba trzecia odmawia przedstawienia dokumentu lub udostępnienia przedmiotu oględzin, to sąd dopuści się naruszenia przepisów prawa procesowego, jeżeli nie będzie dążył do zmuszenia świadka w drodze grzywny do złożenia zeznań, a osobę trzecią do przedstawienia dokumentu lub udostępnienia przedmiotu oględzin.

¹²⁷ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108.

ści własnych, jak i do czynności uczestników, których działania w postępowaniu kontroluje¹²⁸.

Poza powyższym podziałem warto podkreślić, że uchybienia sądu podlegają w doktrynie tradycyjnemu podziałowi na błędy w postępowaniu (*errores in procedendo*) oraz błędy popełnione przy orzekaniu (*errores in iudicando*)¹²⁹. Pierwsze z nich związane są z postępowaniem sądu wbrew przepisom prawa procesowego i mogą zaistnieć przez cały okres rozpoznawania sprawy. Drugie natomiast wiążą się w zasadzie z niewłaściwym zastosowaniem przepisów prawa materialnego, stąd też mogą powstać dopiero przy wydawaniu orzeczenia kończącego postępowanie¹³⁰. Zgłaszanie uchybień popełnionych przez sąd zgodnie z art. 162 k.p.c. w stosunku do *errores in procedendo* wynika zarówno z samej treści, jak i istoty omawianego przepisu¹³¹. Natomiast zgodnie z doktryną omawiany przepis nie będzie obejmował popełnionych przez sąd *errores in iudicando*, które mogą być objęte już tylko zarzutami środka zaskarżenia¹³². Wydaje się, że takie stanowisko uzasadnia również połączenie przedstawionego powyżej opisu tych naruszeń, wskazującego, że ich przedmiotem jest przed wszystkim prawo materialne, z przyjętą w poprzednim paragrafie definicją uchybień procesowych w znaczeniu węższym, nakazującą pomijać błędy prawa materialnego w zakresie art. 162 k.p.c.

Zgodnie z art. 162 k.p.c. strona powinna zgłosić zastrzeżenie do protokołu postępowania, chyba że chodzi o naruszenie przepisów, które sąd powinien wziąć pod rozwagę z urzędu. Wskazana treść przepisu prowadzi do konieczności rozróżnienia naruszeń ze względu na skutki, ja-

¹²⁸ E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 146; podobnie B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63.

¹²⁹ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 6 oraz T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 75.

¹³⁰ Zob. *idem*, *Apelacja...*, s. 75.

¹³¹ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia stron...*, s. 63.

¹³² *Ibidem*, a obecnie również M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 666. Odmienne E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 146, która uważa, że konsekwentnie prezentowana przez Sąd Najwyższy możliwość zastosowania art. 162 k.p.c. do postanowień dowodowych sądu wskazuje na objęcie art. 162 k.p.c. także *errores in iudicando*. W kwestii postanowień objętych art. 162 k.p.c. zob. paragraf 4 niniejszego rozdziału.

kie wywołują w postępowaniu. Pozwala to wyodrębnić uchybienia, których skutkiem jest nieważność procesu, oraz uchybienia, które skutkują nieprawidłowością procesu, choć nie czynią go jeszcze nieważnym¹³³. W tym kontekście wyjść należy od stwierdzenia, że sąd jest zobligowany przestrzegać wszystkich przepisów prawa procesowego oraz czuwać nad tym, by inne podmioty postępowania ich przestrzegały, a wobec tego powinien wziąć pod uwagę i dążyć do usunięcia każdego naruszenia, niezależnie od tego, czy wiadomość o nim podjął z urzędu, czy też na skutek inicjatywy stron¹³⁴. Jednakże ze względu na znaczenie dla postępowania i ciężar gatunkowy wyróżnia się okoliczności, które mogą oznaczać brak względnych i bezwzględnych przesłanek procesowych¹³⁵. Prowadzą one do nieważności całego postępowania, a dokładniej „zaskarżalności orzeczenia kończącego postępowanie z przyczyn nieważności, określonych wyczerpująco w kodeksie i uwzględnianych z urzędu przez sąd II instancji”¹³⁶. Sąd jest z mocy prawa bezwzględnie zobowiązany do wzięcia ich pod uwagę i usunięcia ich naruszeń z urzędu w każdym stanie sprawy, zarówno w pierwszej, jak i w drugiej instancji¹³⁷. Obok uchybień skutkujących nieważnością postępowania wyodrębnić należy także naruszenia, które co prawda nie prowadzą do nieważności, niemniej powodują konsekwencje do niej zbliżone¹³⁸, gdyż umożliwiają zaskarżenie orzeczenia kończącego postępowanie¹³⁹. Na-

¹³³ W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 21.

¹³⁴ *Ibidem*, s. 19 i 22–23.

¹³⁵ *Ibidem*, s. 19. Szersze rozważania na temat przepisów, których naruszenie sąd powinien wziąć pod uwagę z urzędu, przedstawione zostały w rozdziale 6 niniejszej pracy przy okazji omawiania wyjątków od art. 162 k.p.c.

¹³⁶ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 21. Podkreślenia wymaga, że polskie cywilne prawo procesowe nie zna pojęcia nieważności procesu z mocy samego prawa.

¹³⁷ *Ibidem*, s. 21–22.

¹³⁸ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 105.

¹³⁹ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 21. Podkreślenia wymaga, że w dawniej obowiązującym systemie rewizji uchybienia te były ściśle reglamentowane przez ustawodawcę, który enumeratywnie wyliczał podstawy zaskarżenia orzeczenia. Powodowało to, że poza podziałem znajdowała się jeszcze jedna grupa uchybień, która nie powo-

ruszenie prawa procesowego niewywołujące skutku w postaci nieważności postępowania lub orzeczenia nosi w polskiej terminologii prawnoprocesowej nazwę „innych uchybień procesowych”¹⁴⁰. Owa „inność” nie oznacza bynajmniej, że sąd nie mógł usunąć z urzędu również i tych naruszeń, jeżeli tylko zostaną one stwierdzone w toku postępowania¹⁴¹. Świadczy o tym wprowadzenie do kodeksu instytucji umożliwiającej zgłaszanie zastrzeżeń, z której wynika, że ustawodawca dążył do osiągnięcia stanu umożliwiającego usunięcie naruszenia każdego przepisu procesowego w toku postępowania na skutek zwrócenia na nie uwagi sądu, niezależnie od tego, czy mogło mieć wpływ na wynik postępowania, czy też nie¹⁴². Z powyższych rozważań wynika, że przedmiotem zastrzeżenia do protokołu mogą być zarówno dostrzeżone przez stronę naruszenia procesowe, prowadzące do nieważności postępowania, jak i wszelkie inne naruszenia, które skutku takiego nie wywołują. Różnica tkwić będzie jedynie w tym, że zastrzeżenia znajdujące się w pierwszej grupie sąd jest zobligowany wziąć pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy, dlatego też nie są one objęte rygorem prekluzji art. 162 k.p.c.¹⁴³

Podsumowując dotychczasowe rozważania, stwierdzić należy, że przedstawione rozróżnienia naruszeń, choć związane z treścią art. 162 k.p.c., nie prowadzą do wyodrębnienia z ogólnego pojęcia „uchybień procesowych” żadnej węższej grupy, która byłaby objęta zakresem stosowania art. 162 k.p.c. Wprowadzenie podziału według kryterium podmiotowego tylko pozornie pozwoliło ograniczyć analizę do uchybień sądu, gdyż w rzeczywistości błędy te obejmą również tolerowanie przez sąd

dowała nieważności i nie mogła stanowić podstawy zaskarżenia orzeczenia. W obowiązującym obecnie systemie apelacji pełnej każde naruszenie prawa procesowego może stanowić podstawę dla apelacji, stąd rozróżnienie takie nie jest już konieczne.

¹⁴⁰ Zob. wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09, oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 106.

¹⁴¹ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 20.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ Szersze rozważania na ten temat zawarto w rozdziale 6, przy okazji omawiania wyjątków od stosowania art. 162 k.p.c.

uchybień innych podmiotów biorących udział w postępowaniu, do kontroli których sąd jest z mocy prawa zobowiązany. Natomiast nieobjęcie zakresem art. 162 k.p.c. *errores in iudicando*, z uwagi na ich naturę, tzn. fakt iż dotyczą one głównie błędów prawa materialnego, wynika już z samej ogólnej definicji uchybień procesowych w znaczeniu węższym, przyjętej na początku rozważań. Ponadto uznać należy, że przedmiotem zastrzeżenia do protokołu postępowania mogą być zarówno naruszenia, których skutkiem jest nieważność procesu, jak i inne uchybienia, niewywołujące takiego skutku, ale umożliwiające zaskarżenie orzeczenia. W tym ostatnim wypadku należy wziąć pod rozwagę „wszelkie naruszenia przepisów prawa procesowego”, gdyż wobec ogólnikowego sformułowania podstaw apelacji w obowiązującym systemie każde uchybienie przepisom postępowania może być wykorzystane przez strony jako przyczyna zaskarżenia orzeczenia¹⁴⁴. Tym samym stwierdzić należy, że pojęcie „uchybień przepisom postępowania”, wykorzystane przez ustawodawcę w art. 162 k.p.c., będzie tożsame z ogólną definicją uchybień procesowych zaproponowaną przez W. Siedleckiego w znaczeniu węższym¹⁴⁵. Przepis art. 162 k.p.c. zobowiązuje zatem strony do zwracania uwagi sądu na wszelkie uchybienia przepisom sądowego postępowania cywilnego zawartym w k.p.c., zarówno w postaci działania, jak i zaniechania, bez względu na dopuszczenie się ich przez sąd lub przewodniczącego oraz bez względu na ich wagę dla toczącego się postępowania, z wyłączeniem jedynie tych, które mają cechy przepisów prawa materialnego, w tym *errores in iudicando*¹⁴⁶. Kwestia, jakie dokładnie uchybienia wchodzi w tak określony zakres przepisu art. 162 k.p.c., będzie przedmiotem rozważań zawartych w kolejnym paragrafie.

¹⁴⁴ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 151, w ten sam sposób również P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 116–117.

¹⁴⁵ Zob. paragraf 1 niniejszego rozdziału.

¹⁴⁶ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108; E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis/el. 2013; jak również M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 666–667. Zob. również wyrok SN z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09.

§ 3. Praktyczne przykłady uchybień objętych zastrzeżeniem

Z uwagi na wykazany w poprzednim paragrafie niniejszej pracy zakres pojęcia „uchybień procesowych” objętych art. 162 k.p.c. oraz rozległość materii prawa procesowego poddanie analizie wszelkich możliwych uchybień sądu byłoby zadaniem niewykonalnym. „Na niepowodzenie skazana byłaby również próba bliższego określenia przesłanek decydujących o zakwalifikowaniu popełnionego uchybienia do wspomnianej kategorii”¹⁴⁷. Celowe wydaje się jednak przytoczenie przykładów takich naruszeń, stanowiących zwłaszcza przedmiot rozstrzygnięć Sądu Najwyższego oraz przywoływanych w doktrynie jako najczęstsze lub najistotniejsze. Judykatura przytacza wiele przykładów uchybień procesowych, na które strony powinny zwrócić uwagę sądu zgodnie z art. 162 k.p.c. pod rygorem utraty prawa późniejszego zgłaszania zastrzeżeń. Podkreślenia wymaga, że są to orzeczenia z okresu obowiązywania zarówno dawnego, jak i obecnego k.p.c., jednakże z uwagi na brak szczególnych zmian brzmienia art. 162 k.p.c.¹⁴⁸ pozostają one cennym źródłem informacji prawniczej.

W wyroku z dnia 20 sierpnia 2001 r., I PKN 580/00, Sąd Najwyższy stwierdził, że „Stronie, której nie doręczono odpisów załączników do pisma procesowego strony przeciwnej, nie przysługuje prawo powołania się na naruszenie art. 128 KPC, jeżeli przed końcem posiedzenia następującego bezpośrednio po tym uchybieniu nie zgłosiła stosownego zastrzeżenia na podstawie art. 162 KPC”¹⁴⁹. Uchybieniem wymagającym zgłoszenia do protokołu jest zatem niedoręczenie stronie odpisów załączników do pisma procesowego. Jednakże uwagi powyższe należy odnieść również do odpisów pism procesowych¹⁵⁰, w tym także odpowiedzi

¹⁴⁷ Tak wprost wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09. Zob. także wyrok SN z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09.

¹⁴⁸ Zob. rozdział 1.

¹⁴⁹ Wyrok SN z dnia 20 sierpnia 2001 r., I PKN 580/00, OSNP 2003, nr 14, poz. 332.

¹⁵⁰ E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. M. Manowska, t. 1, s. 324–325.

na pozew, gdyż zgodnie z wyrokiem SN z dnia 3 maja 1973 r. „Bez znaczenia dla wyniku sprawy w postępowaniu rewizyjnym jest kwestia, że powodowi nie doręczono odpisu odpowiedzi na pozew wraz z załączonymi doń odpisami dokumentów, bowiem uchybienie to nie zostało przez stronę wytknięte (art. 162 k.p.c.) przed sądem pierwszej instancji, a powod mimo ewentualnego uchybienia sądu nie został pozbawiony możliwości zapoznania się z treścią przedłożonych przez stronę przeciwną pism i dokumentów”¹⁵¹. Ponadto podkreślenia wymaga, że już w orzeczeniu z dnia 17 września 1946 r., C III 416/46, SN stwierdził, że przystąpienie do rozprawy mimo niedoręczenia odpisu pozwu pozwanemu należy uważać za zrzeczenie się przez niego zarzutu z tego tytułu. W związku z powyższymi orzeczeniami Sądu Najwyższego można więc wnioskować, że uchybieniem procesowym jest zarówno niedoręczenie, jak i spóźnione doręczenie odpisu pozwu, innych pism procesowych, a także załączników do nich¹⁵². Z powyższych przykładów wynika również dodatkowy wniosek, iż art. 162 k.p.c. znajduje zastosowanie nie tylko do uchybień powstałych w trakcie posiedzenia¹⁵³, lecz także do tych zaistniałych poza posiedzeniem¹⁵⁴. Taki wniosek wyciągnąć można również z treści posta-

¹⁵¹ Wyrok SN z dnia 3 maja 1973 r., I PR 86/73, LEX nr 7251.

¹⁵² Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 145; B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108–109.

¹⁵³ Wśród posiedzeń, na których istnieje możliwość zgłaszania zastrzeżeń, wymienia się: posiedzenia jawne wyznaczone jako rozprawy, inne posiedzenia jawne oraz posiedzenia niejawne, na które strona była wezwana. Zob. A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. *idem*, Warszawa 2011.

¹⁵⁴ Tak również: M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 669. Odmiennie: I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1, która wskazuje, że art. 162 jest zamieszczony w rozdziale o posiedzeniach sądowych, powinien być zatem stosowany jedynie do uchybień zaistniałych na posiedzeniu, a nie poza nim. Ponadto ze względu na swój charakter, jako przepis wyjątkowy, nie powinien być wykładany rozszerzająco ani stosowany w drodze analogii do sytuacji w nim nieprzewidzianych. Nie powinien być zatem stosowany do uchybień popełnionych poza posiedzeniami sądu, np. przy wyznaczaniu rozprawy, doręczaniu pism sądowych ani do uchybień popełnionych przez przewodniczącego na posiedzeniu, np. przy jego prowadzeniu (art. 155).

nowienia SN z dnia 22 kwietnia 1967 r., na podstawie którego za uchybienie podlegające zgłoszeniu do protokołu rozprawy uznać należy skierowanie pisma procesowego do pełnomocnika reprezentującego Skarb Państwa, zamiast doręczenia go zgodnie z art. 133 *in fine* k.p.c.¹⁵⁵

Pozostając w tematyce dotyczącej stron, w orzeczeniu z dnia 21 listopada 1950 r. SN uznał, że w razie śmierci strony w toku procesu i zgłoszenia się do udziału w sprawie spadkobierców strona przeciwna, która nie podniosła zastrzeżeń co do przymiotów spadkobierców osób zgłaszających się w tym charakterze, nie może powoływać się w dalszym toku postępowania na to, że osoby te nie przedstawiły postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku¹⁵⁶. Uchybieniem podlegającym zgłoszeniu do protokołu jest więc niewykazanie przymiotu spadkobiercy przy podmiotowej zamianie stron¹⁵⁷. Ponadto uchybieniem wymagającym zgłoszenia jest również niepouczenie stron zgodnie z przepisami kodeksu, a więc naruszenie dyspozycji art. 5 i 212 k.p.c., co wynika z orzeczenia SN z dnia 20 stycznia 1966 r.¹⁵⁸

W kwestii uchybień zachodzących w reprezentacji stron Sąd Najwyższy wypowiedział się w wyroku z dnia 13 września 2011 r.¹⁵⁹ W zawisłym sporze organ rentowy na rozprawach przed sądem pierwszej instancji reprezentowany był przez pełnomocników, którzy nie przedkładali pełnomocnictw, a Sąd dopuszczał ich do czynności, odnotowując w protokole rozprawy z naruszeniem art. 89 § 1 k.p.c., iż „pełnomocnictwo znajduje się w aktach innej sprawy”. Sąd Najwyższy uznał, że w przedstawionym stanie faktycznym nie zachodzi uwzględniana z urzędu przez sąd nieważność postępowania z uwagi na brak należytego umocowania pełnomocnika strony (art. 379 pkt 2 k.p.c.), gdyż samo pełnomocnictwo w ro-

¹⁵⁵ Postanowienie SN z dnia 22 kwietnia 1967 r., I CZ 25/67, OSNCP 1967, poz. 225. Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 116–117.

¹⁵⁶ Orzeczenie SN z dnia 21 listopada 1950 r., C 353/50, OSN 1951, nr 2, poz. 47.

¹⁵⁷ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109.

¹⁵⁸ Orzeczenie SN z dnia 20 stycznia 1966 r., II PR 371/65, OSNCP 1966, nr 10, poz. 172. Zob. również P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108.

¹⁵⁹ Wyrok SN z dnia 13 września 2011 r., I UK 78/11, LEX nr 1084699.

zumieniu umocowania może być udzielone również ustnie, a wydanie dokumentu pełnomocnikowi nie stanowi wymogu konstytucyjnego jego udzielenia. Niemniej dokument pełnomocnictwa jest niezbędnym dowodem potwierdzającym istnienie umocowania i nie podlega zastąpieniu żadnym innym środkiem dowodowym. Tym samym w rozpoznawanej sprawie doszło nie tyle do nienależytego umocowania pełnomocnika, ile do nienależytego wykazania tego umocowania – przez odwołanie się do pełnomocnictw znajdujących się w aktach innych spraw. Jednocześnie „na takie uchybienie Sądu strona mogła zwrócić uwagę w trybie art. 162 k.p.c., wnosząc o wpisanie odpowiedniego zastrzeżenia do protokołu. Jeżeli skarżący zastrzeżenia takiego nie zgłosił to – stosownie do art. 162 zdanie drugie k.p.c. – nie przysługuje mu prawo powoływania się na takie uchybienie w dalszym toku postępowania”¹⁶⁰.

Jeżeli natomiast chodzi o błędy występujące w toku postępowania dowodowego, to już od czasów d.k.p.c. za uchybienie procesowe polegające zgłoszeniu do protokołu uznaje się przesłuchanie przedstawiciela ustawowej strony w charakterze świadka¹⁶¹. Obecnie aktualność takiego stanowiska podtrzymuje w szerokim zakresie doktryna¹⁶². Wskazuje się również na możliwość popełnienia odwrotnego uchybienia, czyli np.: błędnego przesłuchania członka zarządu osoby prawnej – po wygaśnięciu jego mandatu w zarządzie – jako strony, a nie jako świadka¹⁶³. Ponadto zgodnie z wyrokiem SN z dnia 10 listopada 2000 r.¹⁶⁴ oraz postanowieniem SN z dnia 22 stycznia 2009 r.¹⁶⁵ strona powinna wnieść podle-

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ Zob. orzeczenia SN: z dnia 15 stycznia 1935 r., C II 2246/34; z dnia 15 lipca 1947 r., C III 1102/47.

¹⁶² Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 145; B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108–109.

¹⁶³ Zob. A. Jarocho, *Czy oddalenie wniosku dowodowego stanowi uchybienie przepisom postępowania uzasadniające żądanie wpisania zastrzeżenia do protokołu na podstawie art. 162 k.p.c.?*, PPC 2011, nr 2, s. 104.

¹⁶⁴ Wyrok SN z dnia 10 listopada 2000 r., IV CKN 1064/00, LEX nr 537045.

¹⁶⁵ Postanowienie SN z dnia 22 stycznia 2009 r., II PZ 38/08, LEX nr 784196.

gające zaprotokołowaniu zastrzeżenie w wypadku nieodczytania przez sąd zeznań świadkowi, uniemożliwiającego ich ewentualne skorygowanie, pod rygorem utraty prawa do powoływania się na takie uchybienie sądu w dalszym toku postępowania. W praktyce istotna może okazać się również wskazana w wyroku SN z dnia 10 grudnia 2005 r. konieczność zgłoszenia zastrzeżenia do protokołu postępowania w sytuacji, gdy sąd narusza art. 246 k.p.c., dopuszczając dowód z zeznań świadków lub z przesłuchania stron pomimo braku przesłanek przewidzianych w tym przepisie¹⁶⁶. Sąd Najwyższy uznał przy tym, że niezgłoszenie przez powodów zastrzeżenia z art. 162 k.p.c. co do dopuszczenia takiego dowodu stanowi w rozumieniu art. 74 § 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.) wyraz dorozumianej zgody stron na jego przeprowadzenie¹⁶⁷. Warto zauważyć, że w kwestii dowodu ze świadków lub stron przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu Sąd Najwyższy wypowiedział się w analogiczny sposób już w orzeczeniu z dnia 23 października 1936 r.¹⁶⁸ Interesująco w stosunku do przesłuchania stron wypowiedział się również Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 17 grudnia 2008 r., wskazując, że „dopuszczenie dowodu z zeznań tylko jednej ze stron przy braku podstaw do pominięcia dowodu z zeznań strony przeciwnej stanowi naruszenie prawa procesowego, na które strona postępowania powinna zwrócić uwagę sądu stosownie do art. 162 k.p.c.”¹⁶⁹. Prawidłowość takiego stanowiska zosta-

¹⁶⁶ Wyrok SN z dnia 10 grudnia 2005 r., III CK 90/04, OSP 2006, z. 6, poz. 69, z glosą aprobującą K. Knoppka, OSP 2006, z. 6, s. 321–324.

¹⁶⁷ Takie stanowisko w glosie do omawianego wyroku K. Knoppek uznaje za „nieco ryzykowne” w wypadku strony niereprezentowanej przez fachowego pełnomocnika, niemniej z uwagi na zasadę *ignorantia iuris nocet*, treść art. 162 k.p.c. oraz konieczność ochrony interesu wymiaru sprawiedliwości dochodzi do wniosku o jego prawidłowości. Zob. K. Knoppek, glosa..., s. 324.

¹⁶⁸ Orzeczenie SN z dnia 23 października 1936 r., C II 1305/36. Orzeczenie dotyczy art. 265 d.k.p.c., który był odpowiednikiem obecnego art. 246 k.p.c.

¹⁶⁹ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 17 grudnia 2008 r., I ACa 890/08, LEX nr 518065. W ten sam sposób: J. Bodio, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

ła następnie potwierdzona w wyroku SN z dnia 10 marca 2011 r.¹⁷⁰ Istotny przykład uchybienia podlegającego zgłoszeniu do protokołu zawiera również wyrok SN z dnia 5 stycznia 1999 r., zgodnie z którym jeżeli sąd przeprowadził rozprawę i przesłuchał świadków, a z protokołu nie wynika, by obecny na rozprawie powód zgodził się na przeprowadzenie tych dowodów mimo usprawiedliwionej nieobecności jego pełnomocnika, to w tej sytuacji wnioski o ponowne przesłuchanie świadków jest w świetle art. 241 k.p.c. uzasadniony. Warunkiem jego uwzględnienia jest jednak dopełnienie przez pełnomocnika powoda czynności określonych w art. 162 k.p.c. Pełnomocnik – w myśl powołanego przepisu – powinien na najbliższym posiedzeniu zwrócić uwagę sądu na uchybienie przepisom postępowania i wnieść o wpisanie zastrzeżenia do protokołu. Brak zastrzeżenia, o którym mowa w art. 162 k.p.c., niewątpliwie stanowi podstawę decyzji sądu w przedmiocie pominięcia wniosku o ich ponowne przesłuchanie¹⁷¹. Ponadto art. 162 k.p.c. stanowi dla stron formę wyrażenia sprzeciwu przeciwko dopuszczaniu przez sąd dowodów z urzędu. Świadczą o tym wyrok SN z dnia 6 grudnia 2012 r.¹⁷² oraz wyrok SA we Wrocławiu z dnia 4 lipca 2012 r.¹⁷³ W literaturze podnosi się przy tym, że „powołanie się na art. 162 k.p.c. nie jest przeważnie skuteczne, gdyż sędziowie upierają się przy swoich błędnych poglądach i brną dalej w niewłaściwym kierunku. W takich sytuacjach polecić jednak można wpisywanie zastrzeżeń do protokołu rozprawy, choćby po to, aby instancja odwoławcza orientowała się, iż uchybienie sądu zostało dostrzeżone i nie pozostajemy bierni wobec niewłaściwej decyzji sądu”¹⁷⁴.

Błędy zgłaszane do protokołu w ramach postępowania dowodowego obejmują również naruszenia związane z dowodem z opinii biegłego.

¹⁷⁰ Zob. wyrok SN z dnia 10 marca 2011 r., V CSK 298/10, LEX nr 950583.

¹⁷¹ Wyrok SN z dnia 5 stycznia 1999 r., III CKN 83/98, LEX nr 786358. Tak również A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*.

¹⁷² Wyrok SN z dnia 6 grudnia 2012 r., III CSK 62/2012, LEX nr 1293777.

¹⁷³ Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 4 lipca 2012 r., I ACa 304/12, LEX nr 1238476.

¹⁷⁴ A. Marcinkowski, *Czy pełnomocnik procesowy strony może skutecznie sprzeciwić się powołaniu przez sąd dowodu z urzędu?*, *Palestra* 2001, nr 11–12, s. 186.

Zgodnie z wyrokiem SN z dnia 10 sierpnia 2006 r. uchybieniem procesowym podlegającym zgłoszeniu z art. 162 k.p.c. jest błędne i sugestywne sformułowanie przez sąd pytań, które mają stać się przedmiotem opinii biegłego¹⁷⁵. W sprawie pozwana zakwestionowała postanowienie dowodowe sądu w tym zakresie, wskazując – z powołaniem się na przepisy art. 236, 240 i 279 k.p.c. – że treść postanowienia Sądu Okręgowego zawiera wnioski sugerujące odpowiedzi biegłym. Sąd Najwyższy podkreślił jednak, że zgłoszony „sprzeciw” nie stanowił reakcji strony pozwanej w trybie art. 162 k.p.c., a zatem strona ta nie dochowała obowiązku zwrócenia uwagi na uchybienia przepisom postępowania i nie wniosła o wpisanie odpowiedniego zastrzeżenia do protokołu, przez co nie może powoływać się na to uchybienie w dalszym toku postępowania. Ponadto w kwestii zadawania sugestywnych pytań wypowiedział się SN w wyroku z dnia 9 lutego 2010 r.¹⁷⁶ W skardze kasacyjnej rozpoznał zarzut „świadomego formułowania pytań przez Sąd pierwszej instancji tak, aby uzyskać treść protokołu, przy czym Sąd pierwszej instancji świadomie używał pojęć nieostrych, oczekując jedynie odpowiedzi na tak”¹⁷⁷. Sąd Najwyższy podkreślił w takim wypadku konieczność zgłoszenia zastrzeżenia do protokołu postępowania na podstawie art. 162 k.p.c. Interesujący jest również wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2008 r., w którym odnosząc się do zarzutu, że Sąd Okręgowy przeprowadził dowód z opinii biegłego niezgodnie z tezą dowodową zawartą we wniosku dowodowym pozwanej, stwierdzone zostało, iż nie zostały przez stronę pozwaną sformułowane w tej kwestii stosowne zastrzeżenia w trybie art. 162 k.p.c.¹⁷⁸

Poza powyższymi orzeczeniami warto jeszcze przytoczyć wyrok SA w Katowicach z dnia 27 maja 2010 r.¹⁷⁹ Sąd apelacyjny uznał zarzut naru-

¹⁷⁵ Zob. wyrok SN z dnia 10 sierpnia 2006 r., V CSK 237/06.

¹⁷⁶ Wyrok SN z dnia 9 lutego 2010 r., I UK 151/09, LEX nr 585708.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ Zob. wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2008 r., II CSK 610/07, LEX nr 393877.

¹⁷⁹ Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 27 maja 2010 r., V ACA 597/09, LEX nr 686895.

szenia przez sąd okręgowy art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c. przez odmowę zawieszenia postępowania za nieuzasadniony z braku podstaw, ale podkreślił również, że „ewentualne uchybienie w tym zakresie, gdyby wchodziło w grę, należy do uchybień przepisom postępowania co do których skuteczne postawienie zarzutu w apelacji wymagało spełnienia wymogów art. 162 k.p.c., a mianowicie zwrócenia uwagi Sądu na uchybienia przepisom postępowania oraz zawnioskowanie wpisania zastrzeżenia w tym przedmiocie do protokołu”¹⁸⁰. Wreszcie na koniec, w wyroku z dnia 4 października 2006 r. SN uznał, że uchybieniem procesowym sądu, na które strona powinna zwrócić uwagę zgodnie z art. 162 k.p.c., jest także przedłużenie przez sąd terminu ustawowego¹⁸¹. Wyrok ten dotyczył wprost nieobowiązującego obecnie art. 495 § 3 zdanie ostatnie k.p.c.¹⁸², niemniej można uznać, że rozstrzyga kwestię uniwersalną i stanowi cenną wskazówkę dla interpretacji aktualnych przepisów.

Wskazane przykłady zgłaszania zastrzeżeń uzupełnia i rozszerza doktryna, która wśród uchybień popełnianych przez sąd i wymagających zwrócenia uwagi przez strony wymienia jeszcze inne, jak np.: niewłaściwość sądu¹⁸³, niedopuszczalność drogi sądowej¹⁸⁴, rozpoznanie sprawy w niewłaściwym trybie¹⁸⁵, nieprawidłowość w zawiadomieniu strony bądź jej pełnomocnika o posiedzeniu¹⁸⁶, nieprzeprowadzenie formalnie dowodów z dokumentów i akt¹⁸⁷, niedopuszczenie przez sąd dowodu zgłoszonego przez stronę¹⁸⁸, wydanie orzeczenia na podstawie

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ Zob. wyrok SN z dnia 4 października 2006 r., II CSK 229/06.

¹⁸² Przepis ten uchylono ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w ramach zastępowania systemu prekluzji nowym systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego. Zob. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, P. Gil, *Zasadnicze kierunki zmian...*, s. I-XXXIV.

¹⁸³ B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108–109.

¹⁸⁴ B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108–109.

¹⁸⁵ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108–109.

¹⁸⁶ B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64.

¹⁸⁷ E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 145–146 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64.

¹⁸⁸ E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 145–146 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108–109.

materiału dowodowego zebranego w uprzednim nieważnym postępowaniu¹⁸⁹, błędna wykładnia art. 11 k.p.c.¹⁹⁰

Powyższe rozważania potwierdzają postawioną na początku niniejszego paragrafu tezę, zgodnie z którą stworzenie zamkniętego katalogu uchybień objętych możliwością zgłoszenia do protokołu na mocy art. 162 k.p.c. byłoby zadaniem niewykonalnym. Należą bowiem do nich wszelkie uchybienia procesowe, zaczynając od tych, których ciężar gatunkowy jest zwykle niewielki i często nie wywiera jakiegokolwiek wpływu na wynik sprawy (np.: przypadki nieodczytania zeznań świadkowi), a kończąc na tych, które mogą prowadzić do całkowitej nieważności postępowania cywilnego i wszelkich dokonanych w nim czynności (np.: niedopuszczalność drogi sądowej). Podkreślenia wymaga, że niektóre z zaprezentowanych w niniejszym paragrafie przykładów dotyczą również istotnej kwestii stosowania zastrzeżeń do protokołu w stosunku do postanowień sądu. Wymaga ona jednak głębszej analizy i dlatego też stanowić będzie przedmiot rozważań kolejnego paragrafu niniejszej pracy.

§ 4. Zastosowanie art. 162 k.p.c. do postanowień sądu

Problematyka możliwości objęcia hipotezą art. 162 k.p.c. czynności decyzyjnych sądu ma swoją bogatą tradycję. Wątpliwości co do takiej wykładni wcześniejszych odpowiedników art. 162 k.p.c. zgłaszano w literaturze i orzecznictwie już w okresie obowiązywania przepisów d.k.p.c.¹⁹¹ Większość autorów tego okresu twierdziła, że zgłoszenie zastrzeżenia do protokołu rozprawy nie powoduje prekluzji zarzutów, jeżeli uchybienie zostało usankcjonowane w postaci wydanego przez sąd postanowienia¹⁹². Pogląd ten zakładał, że nawet jeżeli strona nie zgłosiła uchy-

¹⁸⁹ E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 145–146 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108–109.

¹⁹⁰ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 108–109.

¹⁹¹ Zob. uchwała SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05.

¹⁹² Zob. J. Niejadlik, *Kontrola rewizyjna postanowień poprzedzających wydanie wyroku w procesie cywilnym*, Warszawa 1978, s. 112; K. Weitz, *O znaczeniu...*, s. 217–218; P. Osowy,

bienia procesowego związanego z wydanym postanowieniem, to i tak mogła podnieść naruszenie przepisów, składając zażalenie, a w razie niedopuszczalności takiego środka – żalić się na wadliwe postanowienie, wnosząc środek odwoławczy od orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie¹⁹³. W okresie powojennym, na podstawie obowiązującego w systemie rewizji art. 381 § 1 k.p.c., sąd odwoławczy brał pod uwagę z urzędu wszelkie uchybienia procesowe, które doprowadziły do niewyjaśnienia okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy¹⁹⁴. Z uwagi na powyższe „wszystkie uchybienia dowodowe sądu pierwszej instancji, które mogły mieć wpływ na wynik sprawy, musiały być wzięte przez sąd odwoławczy pod uwagę z urzędu”¹⁹⁵. W konsekwencji art. 162 k.p.c. praktycznie nie był stosowany do uchybień sądu popelzionych przy wydawaniu postanowień, także dowodowych¹⁹⁶, a doktryna i orzecznictwo poszukiwały innych sposobów jego użycia, m.in.: w zakresie doręczeń, sporządzania protokołu i prowadzenia posiedzenia¹⁹⁷.

Uchybienia..., s. 111, którzy powołują się w tym zakresie na literaturę z okresu II RP, w tym: M. Allerhand, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, Lwów 1932, komentarz do art. 179 k.p.c.; L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego i przepisów wprowadzających kodeks postępowania cywilnego*, cz. 1, Kraków 1934, s. 416; J. Hroboni, *Uchybienia procesowe i ich skutki*, PPC 1934, nr 14–15, s. 436.

¹⁹³ Chodzi o odpowiednik obecnego art. 380 k.p.c. w postaci art. 417 d.k.p.c. Niemniej zob. odmiennie: orzeczenia SN: z dnia 15 lipca 1947 r., C III 1102/47; z dnia 23 października 1936 r., C II 1305/36, w których Sąd Najwyższy stwierdził, że strona powinna na podstawie art. 179 d.k.p.c. zgłosić zastrzeżenie do protokołu postępowania w wypadku wydania postanowienia dowodowego przez sąd, które naruszało właściwe przepisy o dowodach.

¹⁹⁴ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1 oraz P. Rylski, *glosa...*, s. 404. Zob. również wpływ art. 381 § 1 k.p.c. i innych przepisów rewizyjnych na zgłaszanie zastrzeżeń co do innych uchybień procesowych omówiony w rozdziale 1 niniejszej pracy.

¹⁹⁵ P. Rylski, *glosa...*, s. 404.

¹⁹⁶ I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

¹⁹⁷ Zob. P. Rylski, *glosa...*, s. 404. Zob. również orzecznictwo z lat 1950–1996 omawiane w poprzednim paragrafie niniejszej pracy.

Taką wykładnię art. 162 k.p.c. zakwestionował Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 27 października 2005 r.¹⁹⁸ Sąd Najwyższy uznał, że stosowanie art. 162 k.p.c. powinno obejmować również uchybienia popełnione przez sąd w związku z wydawaniem postanowień. Zauważył przy tym, że treść omawianego przepisu nie stanowi podstawy do dokonania jakiegokolwiek zawężającego rozróżnienia w tym zakresie. Ponadto podkreślił, że to właśnie formę postanowień przybierają w większości wypadków podejmowane przez sąd czynności procesowe¹⁹⁹. Tym samym „wyłączenie postanowień spod działania art. 162 k.p.c., niezajdujące w jego treści jakiegokolwiek uzasadnienia, byłoby jednocześnie wyrazem zgody na odwlekanie stawiania zarzutów formalnych aż do apelacji, a tym samym na przedłużanie postępowania. W ten sposób art. 162 k.p.c. zostałyby pozbawiony większego znaczenia”²⁰⁰. Jednocześnie Sąd Najwyższy uznał jednak, że nie wszystkie postanowienia mogą zostać objęte treścią art. 162 k.p.c. Dlatego też dokonał podziału postanowień występujących w postępowaniu cywilnym na trzy zasadnicze grupy. W pierwszej grupie znalazły się postanowienia zaskarżalne zażaleniem (art. 394 k.p.c.), do drugiej grupy trafiły postanowienia wprawdzie niezaskarżalne odrębnie zażaleniem, ale wiążące sąd, który je wydał (art. 359 k.p.c.), natomiast w trzeciej grupie znalazły się postanowienia niezaskarżalne zażaleniem i niewiążące sądu, który je wydał, a zatem te, które mogą być zmieniane i uchylane stosownie do okoliczności. Sąd Najwyższy stwierdził, że „działaniu art. 162 k.p.c. nie mogą podlegać postanowienia zaliczone do grupy pierwszej i drugiej; w pierwszym przypadku ze względu na odrębny, odwoławczy tryb ich kwestionowania i wzruszania, w drugim natomiast z tego powodu, że skoro sąd w «danych okolicznościach» jest związany swoim postanowieniem, to

¹⁹⁸ Tak: I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Zob. również uchwała SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, z głosem aprobującym P. Ryłskiego, OSP 2006, z. 7–8, poz. 86.

¹⁹⁹ Zob. uchwała SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05.

²⁰⁰ *Ibidem*.

wytykanie ewentualnych uchybień «w tych okolicznościach» i tak nie mogłoby przynieść skutku. Tak więc postanowienie wiążące sąd strona może podważać w apelacji, jeśli miało wpływ na wynik sprawy (art. 380 k.p.c.), choćby na zawarte w nim uchybienia nie zwróciła uwagi sądu w terminie określonym w art. 162 k.p.c.”. Natomiast Sąd Najwyższy dopuścił możliwość zastosowania omawianego przepisu wobec postanowień należących do grupy trzeciej, a więc niezaskarżalnych i niewiązanych sądu. Postanowienia te mogą być bowiem w każdej sytuacji i w każdym stanie sprawy zmienione, a zatem istnieje możliwość naprawienia inkorporowanych w nich uchybień. Stąd uznać należy, że sens art. 162 k.p.c. przemawia za poddaniem tych postanowień doraźnej kontroli stron, tak aby sąd mógł natychmiast zareagować na popełniony błąd. Przykładowo, „w wypadku wydania postanowienia dowodowego, sąd – jeżeli uzna zastrzeżenie strony za trafne – może bezzwłocznie zweryfikować swe stanowisko wyrażone w tym postanowieniu, a następnie zmienić je lub uchylić (por. art. 240 § 1 k.p.c.). Jeżeli jednak uchybienie «utrwalone» w postanowieniu nie zostanie zgłoszone w terminie określonym w art. 162 k.p.c., strona utraci możliwość powołania się na nie w drodze zarzutu apelacyjnego, a tym samym wyłączone zostanie także kontrola przewidziana w ramach art. 380 k.p.c.”²⁰¹.

Podsumowując stanowisko Sądu Najwyższego, przyjąć należy, że strona nie może skutecznie zarzucać w apelacji uchybienia przez sąd pierwszej instancji przepisom postępowania, polegającego na wydaniu postanowienia, które może być zmienione lub uchylone stosownie do okoliczności, jeżeli nie zwróciła uwagi sądu na to uchybienie w toku posiedzenia, a w razie nieobecności – na najbliższym posiedzeniu²⁰². „Natomiast przeprowadzenie kontroli uchybień procesowych popełnionych przy wydawaniu pozostałych postanowień nie jest uzależnione od wykorzystania przez zainteresowaną stronę mechanizmu przewidziane-

²⁰¹ *Ibidem.*

²⁰² Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 147.

go w art. 162 k.p.c.”²⁰³ Sąd Najwyższy podtrzymał swoje zapatrywania w uchwale z dnia 27 czerwca 2008 r., uznając, iż „strona nie może skutecznie zarzucać w apelacji uchybienia przez sąd pierwszej instancji przepisom postępowania, dotyczącego wydania postanowienia oddalającego wnioski o przeprowadzenie dowodów, jeżeli nie zwróciła uwagi sądu na to uchybienie (art. 162)”²⁰⁴. W zbliżony sposób Sąd Najwyższy wypowiedział się również w wyroku z dnia 12 stycznia 2007 r., stwierdzając, że „sąd w myśl przepisu art. 240 § 1 k.p.c. może bezzwłocznie zweryfikować swoje stanowisko w zakresie oceny dowodów, co odpowiada uprawnieniu strony przewidzianym w art. 162 k.p.c., zmierzającym do aktywnego współdziałania przez strony w eliminacji stwierdzonych w toku tego postępowania uchybień bez potrzeby przenoszenia tych stwierdzonych uchybień do instancji nadrzędnej”²⁰⁵. Podobnie Sąd Najwyższy orzekł w wyrokach: z dnia 3 czerwca 2009 r.²⁰⁶, z dnia 26 sierpnia 2009 r.²⁰⁷, z dnia 8 kwietnia 2010 r.²⁰⁸, z dnia 9 lutego 2012 r.²⁰⁹ We wszystkich orzeczeniach przyjął, że merytoryczna ocena zasadności postanowienia sądu oddalającego wnioski dowodowe strony w ramach zarzutu naruszenia przepisów postępowania jest możliwa jedynie przy zachowaniu przez skarżącego wymogu zgłoszenia zastrzeżenia o uchybieniu przez sąd przepisom postępowania zgodnie z treścią art. 162 k.p.c. Natomiast co do pozostałych postanowień Sąd Najwyższy, m.in.: w postanowieniu z dnia 23 marca 2007 r., wskazał, iż sąd apelacyjny był uprawniony do rozpoznania w apelacji zarzutu powódki o bezpodstawnym przywróceniu pozwanej terminu do wniesienia zarzu-

²⁰³ E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. E. Marszałkowska-Krześ.

²⁰⁴ Uchwała SN z dnia 27 czerwca 2008 r., III CZP 50/08, OSNC 2009, nr 7–8, poz. 103 z glosą krytyczną P. Ostapy, *Palestra* 2012, nr 3–4, s. 176.

²⁰⁵ Wyrok SN z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 340/06, LEX nr 395263.

²⁰⁶ Wyrok SN z dnia 3 czerwca 2009 r., IV CSK 96/09, LEX nr 511990.

²⁰⁷ Wyrok SN z dnia 26 sierpnia 2009 r., I CSK 13/09, LEX nr 1211185.

²⁰⁸ Wyrok SN z dnia 8 kwietnia 2010 r., II PK 127/09, M.P.Pr. 2011, nr 1, s. 33.

²⁰⁹ Wyrok SN z dnia 9 lutego 2012 r., III CSK 179/11, LEX nr 1165079.

tu od nakazu zapłaty wydanych w postępowaniu nakazowym (art. 168 i 169 k.p.c. w zw. z art. 380 k.p.c.)²¹⁰. „W niniejszej sprawie postanowienie o przywróceniu terminu było niezaskarżalne, a jednocześnie po wydaniu tego postanowienia Sąd nie mógłby już go zmienić, nawet mimo zgłoszenia zastrzeżeń przez stronę powodową. (...) Nie zachodzi tu zatem niedopuszczalność powoływania się na wadliwość orzeczenia, którego wcześniej nie można było zaskarżyć zażaleniem, nawet w razie niezgłoszenia zastrzeżenia, o którym mowa w art. 162 k.p.c.”²¹¹ Podobnie wypowiedział się również Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 15 czerwca 2007 r., uznając, że „sąd apelacyjny jest uprawniony na podstawie art. 380 k.p.c. do kontroli prawidłowości przywrócenia przez sąd pierwszej instancji terminu do wniesienia sprzeciwu od wyroku zaocznego, na skutek którego doszło do wydania zaskarżonego wyroku. Przeprowadzenie tej kontroli nie jest uzależnione od wykorzystania przez zainteresowaną stronę mechanizmu przewidzianego w art. 162 k.p.c., przepis ten bowiem nie ma zastosowania do postanowień zaskarżalnych zażaleniem (art. 394 k.p.c.) i postanowień, które wprawdzie nie podlegają odrębnemu zaskarżeniu zażaleniem, ale wiążą sąd, który je wydał (art. 359 k.p.c.), a postanowienie o przywróceniu terminu do wniesienia sprzeciwu należy do tej drugiej grupy”²¹².

W piśmiennictwie poparcie dla takiej właśnie wykładni art. 162 k.p.c. reprezentowane było już wcześniej²¹³. Dlatego też obecnie pogląd Sądu

²¹⁰ Zob. postanowienie SN z dnia 23 marca 2007 r., V CZ 16/07, LEX nr 442631.

²¹¹ *Ibidem*.

²¹² Wyrok SN z dnia 15 czerwca 2007 r., II CSK 96/07, LEX nr 347245. Tak również: E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. M. Manowska, t. 1, s. 324–325.

²¹³ Jeśli chodzi o stosowanie art. 162 k.p.c. do uchybień procesowych związanych z wydaniem postanowień przez sąd, to w doktrynie koncepcję objęcia tym przepisem postanowień, które nie są zaskarżalne i nie wiążą sądu, który je wydał, jako pierwszy przedstawił w 1977 r. J. Niejadlik, *Kontrola rewizyjna...*, s. 113–114. Koncepcja tego autora praktycznie w całości pokrywa się z omawianą obecnie uchwałą SN. Takie ujęcie art. 162 k.p.c. sygnalizowane było również wcześniej w orzecnictwie, zob. zwłaszcza wyrok SN z dnia 10 grudnia 2004 r., III CK 90/04, OSP 2006, z. 6, poz. 69, w którym SN uznał, iż prekluzja z art. 162 k.p.c. obejmuje także uchybienia proce-

Najwyższego jest podzielany w literaturze niemalże powszechnie²¹⁴. Podkreśla się, że stanowisko SN zasługuje na pełną aprobatę, ze względu na treść i cel art. 162 k.p.c.²¹⁵ „Sąd może w każdej chwili skorygować swoją czynność, a tym samym zapobiec negatywnym dalszym skutkom swojego uchybienia, co znacząco wpłynie na zwiększenie efektywności i szybkości postępowania”²¹⁶. Ponadto taka wykładnia pozwala zarówno zharmonizować funkcję tego przepisu z przepisami przewidującym zażalenie na wskazane postanowienia sądu (art. 394 i n. k.p.c.), jak i ma wpływ na możliwy zakres stosowania art. 380 k.p.c.²¹⁷ Rozpoznanie postanowień sądu pierwszej instancji na podstawie art. 380 k.p.c. jest zatem możliwe jedynie w takim zakresie, w jakim nie wyklucza tego ewentualna prekluzja w podnoszeniu zarzutów dotyczących uchybień procesowych utrwalonych w postanowieniach sądu, wynikająca z art. 162 k.p.c.²¹⁸ Piotr Ryłski zauważa przy tym jeszcze, że takie zawężenie znaczenia art. 162 k.p.c. nie będzie dotyczyć sytuacji, gdy uchybienie procesowe polega nie na wydaniu orzeczenia, lecz dochodzi do niego w związku z wydaniem tego orzeczenia (np.: wadliwości przy doręczaniu postanowienia)²¹⁹. W takim znaczeniu art. 162 k.p.c. powinien być stosowany

sowe znajdujące wyraz w wydaniu przez sąd postanowienia, dokładniej: postanowienia dopuszczającego dowód z zeznań świadka i przesłuchania stron wydane go z naruszeniem art. 246 k.p.c. Na uwagę zasługuje również wskazany podział postanowień opublikowany przez P. Osowego w lipcu 2005 r., a zatem na krótko przed wydaniem omawianej uchwały, połączony z rozważaniami nad koniecznością zgłaszania zastrzeżeń co do zawartych w nich uchybień, który całkowicie pokrywa się z poglądami Sądu Najwyższego – zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 111–112.

²¹⁴ Tak K. Weitz, *O znaczeniu...*, s. 222. Wśród akceptujących znajdują się, poza samym K. Weitzem, także E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 146–147; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 111–112; P. Ryłski, *glosa...*, s. 404; T. Zembrzusi, *Zakres kognicji sądu...*, s. 60; M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi na uchybienia...*, s. 668–669 oraz A. Jarocho, *Czy oddalenie wniosku...*, s. 102.

²¹⁵ Zob. K. Weitz, *O znaczeniu...*, s. 223.

²¹⁶ Zob. P. Ryłski, *glosa...*, s. 406.

²¹⁷ T. Zembrzusi, *Zakres kognicji...*, s. 60.

²¹⁸ Zob. K. Weitz, *O znaczeniu...*, s. 223.

²¹⁹ Zob. P. Ryłski, *glosa...*, s. 406.

do wszystkich grup postanowień, a powołanie zarzutu procesowego w drodze środka zaskarżenia przez stronę bez wcześniejszego zastrzeżenia nie może być uznane za skuteczne²²⁰. Wreszcie należy uznać, że skoro art. 162 k.p.c. znajduje zastosowanie do postanowień, to na mocy odesłania zawartego w art. 362 k.p.c. może również znaleźć zastosowanie do zarządzeń przewodniczącego wydawanych w toku sprawy²²¹.

Mimo dominacji pozytywnych opinii w literaturze wskazuje się również, że tak szerokie zastosowanie art. 162 k.p.c. może budzić wątpliwości²²². Zauważa się, iż „postanowienia dowodowe z reguły mogą mieć wpływ na wynik sprawy, a zaniechanie przez stronę zgłoszenia zastrzeżenia na podstawie art. 162 k.p.c. pozostawia je poza możliwością kontroli instancyjnej, doprowadzając do utrwalenia wszystkich, nawet najistotniejszych uchybień procesowych popełnionych przy ich wydawaniu”²²³. W tym sensie połączenie konsekwentnego stosowania przez sądy prekluzji na podstawie art. 162 k.p.c. z apelacyjną zasadą, iż sąd odwoławczy jest związany podniesionymi zarzutami procesowymi i poza skutkującymi nieważnością postępowania nie jest władny uwzględnić z urzędu jakichkolwiek z nich, wpływa w negatywny sposób na zakres oraz kształt postępowania apelacyjnego, prowadząc do zaaprobowania nieprawidłowego rozstrzygnięcia sądu i utrzymania w mocy orzeczenia obciążonego uchybieniami procesowymi²²⁴. Mimo że założeniem apelacji pełnej jest ponowne merytoryczne rozpoznanie sprawy przy naprawieniu błędów stron i sądu pierwszej instancji²²⁵, przyjęta wykład-

²²⁰ *Ibidem*. Za takim stanowiskiem opowiedział się również T. Zembrzuski, *Zakres kognicji...*, s. 60.

²²¹ Zob. wyrok SA w Szczecinie z dnia 20 grudnia 2007 r., I ACa 772/07, LEX nr 503258.

²²² Zob. w tym zakresie również rozdział 2.

²²³ I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

²²⁴ *Ibidem*. W kwestii zakresu kognicji sądu w postępowaniu apelacyjnym zob. uchwałę składu 7 sędziów SN z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55, oraz odnoszącą się do powyższej uchwały pracy: T. Zembrzuski, *Zakres kognicji...*, s. 45–47.

²²⁵ Zob. T. Ereciński, *Apelacja...*, s.16–19 i 46–49.

nia art. 162 k.p.c. uniemożliwia taką kontrolę, co ciężko uznać za skutek zamierzony przez ustawodawcę²²⁶. W skrajnych przypadkach może to prowadzić do reglamentacji prawa do zaskarżenia orzeczenia, unicestwienia sensu rozprawy apelacyjnej oraz poważnego ograniczenia prawa strony do rzeczywistego rozpoznania sprawy przez sąd drugiej instancji (art. 78 i 176 Konstytucji RP)²²⁷. W literaturze podnosi się również, że sąd, wydając postanowienie o dopuszczeniu lub odmowie dopuszczenia dowodu, nie uchybia żadnym przepisom postępowania²²⁸. „Postanowienie dowodowe (pozytywne, negatywne) jest bowiem podejmowane w toku sprawy w następstwie przyznanego sędziemu prawa do swobodnej oceny dotychczas zebranego w sprawie materiału oraz oceny co do przydatności i celowości przeprowadzenia zgłoszonego dowodu. Możliwość dokonania oceny, czy sąd podjął właściwą decyzję, dopuszczając lub odmawiając dopuszczenia zgłoszonego dowodu, powstaje dopiero po zapoznaniem się z uzasadnieniem orzeczenia rozstrzygającego istotę sprawy, w którym sąd wskazuje, które fakty uznał za udowodnione, podaje dowody, na których się oparł, oraz przyczyn, z których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej. (...) Oceny w tym zakresie z oczywistych względów sąd nie powinien – i jak wskazuje praktyka – nie ujawnia w toku rozpoznania sprawy”²²⁹. Tym samym uznać należy, że strona w chwili wydania postanowienia co do jej wniosku dowodowego nie zna powodów rozstrzygnięcia sądu, a zatem nie można od niej wymagać, aby w trybie art. 162 k.p.c. zwracała sądowi uwagę na uchybienie art. 217 k.p.c.²³⁰ Wreszcie zauważa się również, że objęcie działaniem art. 162 k.p.c. wszystkich uchybień sądu, także dowodowych, może prowadzić do zgłaszania przez pełnomocników

²²⁶ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

²²⁷ Zob. R. Rycielski, *Konstytucyjne prawo...*, s. 112–114.

²²⁸ Zob. H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013, s. 173–174.

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ *Ibidem*.

zastrzeżeń do większości decyzji w obawie przed pominięciem jakiegoś uchybienia, które może okazać się istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, co może dezorganizować i przedłużać posiedzenia sądowe oraz godzić w powagę sądu²³¹. „Te okoliczności, jak również zmiana kontekstu ustawowego przepisu oraz modelu środków odwoławczych, powinny być brane pod uwagę przy wykładni i stosowaniu art. 162 k.p.c., a w szczególności to, że jego zasadniczym celem jest pobudzanie inicjatywy stron do usuwania na bieżąco uchybień procesowych sądu, a nie zmiana zakresu i kształtu postępowania odwoławczego przez wyłączenie możliwości kontroli instancyjnej istotnych uchybień procesowych, mających wpływ na wynik sprawy, prowadząca do ich utrwalenia oraz utrzymania w mocy orzeczenia wydanego pod ich wpływem”²³². W podobnym tonie, choć pogląd ten uznać należy obecnie za odosobniony²³³, wypowiedział się SN w wyroku z dnia 2 lipca 2009 r.²³⁴, w którym uznał, iż nie można wymagać od strony zgłoszenia do protokołu zastrzeżenia w stosunku do pominięcia dowodów, gdy sąd uznał, że okoliczności sporne zostały już dostatecznie wyjaśnione (art. 217 § 2 k.p.c.)²³⁵. „Kontrola trafności tej oceny jest możliwa w postępowaniu odwoławczym i nie jest zależna od zgłoszenia zastrzeżenia w trybie art. 162 k.p.c. Skoro sąd rozstrzyga sprawę jako zadanie ustrojowe (art. 45 ust. 1 i 177 Konstytucji), to nie może być co do zasady krępowany w dopuszczaniu dowodu z urzędu, co obejmuje ocenę, czy dowód jest konieczny i jakie ma znaczenie dla rozstrzygnięcia; takie samo prawo przysługuje sądowi pierwszej i dru-

²³¹ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 674–676 oraz I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

²³² I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

²³³ Tak dosłownie: A. Jarocho, *Czy oddalenie wniosku...*, s. 103.

²³⁴ Wyrok SN z dnia 2 lipca 2009 r., I UK 37/09, LEX nr 529678.

²³⁵ *Ibidem*. Akceptację dla takiego stanowiska wyrazili również H. Pietrkowski, *Czynności procesowe...*, s. 174–175 oraz I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

giej instancji. Sąd pierwszej instancji może nie uwzględnić wniosków dowodowych, co nie oznacza, iż sąd drugiej instancji jest tym związany, gdy strona nie wniesie zastrzeżeń w trybie 162 k.p.c.”²³⁶ W końcu to w pierwszej kolejności sąd, a nie strona, ocenia, które fakty mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy i czy powinny być przedmiotem dowodu. Poza tym nie można uznać za uchybienie przepisom postępowania tego, co sądowi przysługuje właśnie z mocy tych przepisów²³⁷.

Wydaje się, że koncepcję, którą można by poczytać za pewnego rodzaju kompromis pomiędzy wyrażonym w omówionej uchwale z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, stanowiskiem Sądu Najwyższego a zgłaszającymi zastrzeżenia przedstawicielami doktryny i wskazanym wyrokiem z dnia 2 lipca 2009 r., I UK 37/09, przedstawił Andrzej Jarocho²³⁸. Autor zauważył, że SN rozstrzyga jednoznacznie o zastosowaniu przepisu art. 162 k.p.c. wobec postanowień dowodowych, jednakże nie wyznacza zakresu takiego zastosowania omawianego przepisu. Nie zostało zatem wyjaśnione ani w judykaturze, ani w piśmiennictwie, czy strona powinna zgłosić zastrzeżenia tylko w wypadku naruszeń odnoszących się do trybu wydania i formy postanowienia, czy także wobec dotyczących jego treści, a więc rozstrzygnięcia. Wykorzystując powyższe pole dla potrzeb interpretacji, A. Jarocho podzielił nieprawidłowe postanowienia dowodowe na te, które są „wadliwe”, oraz na te, które są „błędne”. Postanowienie dowodowe jest wadliwe, jeżeli „jego wydanie odbyło się z naruszeniem (uchybieniem) przepisów postępowania, niezależnie od chwili, w której miało ono miejsce, a także wtedy, gdy forma postanowienia nie odpowiada wymaganiom przepisów prawa”²³⁹. Przykładami powyższych będą m.in.: postanowienia naruszające wymogi formalne z art. 236 k.p.c. oraz postanowienia naruszające zakazy dowodowe. Zdaniem A. Jarochy właśnie wobec tego rodzaju postano-

²³⁶ Wyrok SN z dnia 2 lipca 2009 r., I UK 37/09.

²³⁷ *Ibidem*.

²³⁸ Zob. A. Jarocho, *Czy oddalenie wniosku...*, s. 102–106.

²³⁹ *Ibidem*, s. 104.

wień można wymagać od strony wniosku o wpisanie zastrzeżenia do protokołu postępowania pod rygorem utraty prawa powoływania się na uchybienia w dalszym toku postępowania²⁴⁰. Natomiast postanowienie dowodowe należy uznać za błędne, „gdy – pomimo poprawności formalnej samego postanowienia i trybu jego wydania – treść rozstrzygnięcia w przedmiocie wniosku dowodowego jest nieprawidłowa”²⁴¹. Chodzi zatem o przypadki oddalenia zasadnego wniosku dowodowego oraz pozytywnego rozpoznania wniosku, który powinien zostać oddalony. A. Jarochoa uznaje, że w stosunku do tej grupy postanowień wcześniejsze wystąpienie z wnioskiem o wpisanie zastrzeżenia do protokołu postępowania nie powinno być wymagane, a strona będzie mogła kwestionować je wraz z zaskarżeniem orzeczenia co do meritum sprawy²⁴². Merytoryczny charakter uchybień procesowych zachodzących w tym wypadku skłania bowiem do zaliczania ich do *errores in iudicando*, a te nie podlegają zakresowi art. 162 k.p.c.²⁴³

Wydaje się, że przejaw łagodniejszej interpretacji art. 162 k.p.c. znaleźć można również w orzeczeniach Sądu Najwyższego, odnoszących się do sytuacji niewydania przez sąd w ogóle postanowienia dowodowego wymaganego przez przepisy postępowania²⁴⁴. Z treści przyjętej w niniejszej pracy ogólnej definicji uchybień procesowych²⁴⁵ oraz omówionej uchwały SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, mogłoby bowiem wynikać, że uchybieniem procesowym sądu podlegającym zgłoszeniu do protokołu pod rygorem prekluzji jest również zaniecha-

²⁴⁰ *Ibidem*, s. 105–106.

²⁴¹ *Ibidem*, s. 105.

²⁴² *Ibidem*, s. 106.

²⁴³ *Ibidem*, s. 104. W kwestii nieobjęcia art. 162 k.p.c. *errores in iudicando* zob. rozważania w paragrafie 2 niniejszego rozdziału.

²⁴⁴ Zob. A. Jarochoa, *Czy oddalenie wniosku...* s. 103 oraz I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1, którzy stanowisko SN w tym zakresie stawiają zaraz obok omówionego już wyroku SN z dnia 2 lipca 2009 r., I UK 37/09.

²⁴⁵ Zob. rozdział 3 paragraf 1 i 2. Zob. również: W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 15.

nie wydania postanowienia dowodowego, oddalającego zgłoszone przez stronę środki dowodowe. Sąd Najwyższy sprzeciwił się jednak takiej interpretacji omawianego przepisu, po raz pierwszy w wyroku z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09, wskazując, że „artykuł 162 k.p.c. nie ma zastosowania w sytuacji, w której sąd pominie dowód bez wydania postanowienia oddalającego wnioski o jego przeprowadzenie”. W powyższej sprawie sąd pierwszej instancji wydał wyrok już na pierwszym posiedzeniu, bez przeprowadzenia zgłoszonych dowodów z zeznań świadków i stron oraz dokumentów. Sąd drugiej instancji, mimo stwierdzenia, że postępowanie w pierwszej instancji zostało przeprowadzone „w sposób niezmiernie kontrowersyjny”, a pominięcie zgłoszonych dowodów mogło mieć wpływ na wynik sprawy, oddalił apelację, wskazując że strona skarżąca nie zwróciła uwagi sądowi pierwszej instancji na uchybienia w zakresie przeprowadzonego postępowania zgodnie z art. 162 k.p.c. Sąd Najwyższy uwzględnił skargę kasacyjną, dzieląc zawarty w niej zarzut naruszenia tego przepisu, i zaznaczył, że „kontrola stron ma charakter następczy względem uchybienia przepisom postępowania i zmierza do jego usunięcia, wobec czego nie może wyprzedzać czynności procesowych sądu. (...) Gdyby przyjąć, że prekluzja zarzutów odnosi się również do tego rodzaju uchybień, konieczne byłoby wyprzedzające zwracanie uwagi na nie popełnione jeszcze uchybienia, co nie wydaje się rozwiązaniem prawidłowym, a przede wszystkim zgodnym z celem art. 162 k.p.c.”.

Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w orzeczeniach: z dnia 23 kwietnia 2010 r.²⁴⁶, z dnia 1 czerwca 2012 r.²⁴⁷, z dnia 5 września 2012 r.²⁴⁸. W wyroku z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09, orzekł natomiast na tym tle ogólniej, że zastrzeżenie przewidziane w art. 162 k.p.c. może dotyczyć jedynie takich uchybień popełnionych przy dokonywaniu czynności procesowych przez sąd, których podjęcie zostało stronom zakomuni-

²⁴⁶ Wyrok SN z dnia 23 kwietnia 2010 r., II UK 315/09, LEX nr 604215.

²⁴⁷ Wyrok SN z dnia 1 czerwca 2012 r., II PK 259/11, LEX nr 1243021.

²⁴⁸ Wyrok SN z dnia 5 września 2012 r., IV CSK 76/12, LEX nr 1229815.

kowe przez wydanie postanowienia lub zarządzenia²⁴⁹. „Inaczej rzecz ujmując, aby strona mogła zwrócić uwagę sądu na uchybienie przepisom postępowania, musi wiedzieć, że sąd określoną czynność procesową podjął lub zamierza podjąć. Nie można wymagać od strony, aby prewencyjnie, w obawie przed utratą prawa powoływania się na uchybienia sądu w dalszym toku postępowania, zgłaszała do protokołu zastrzeżenia co do możliwych przyszłych uchybień”²⁵⁰. Jeszcze ogólniej w tym zakresie wypowiedział się M. Sychowicz, podkreślając, że „jeżeli uchybienie przepisom postępowania nastąpiło przez wydanie postanowienia lub zarządzenia, obowiązek zgłoszenia przez stronę zastrzeżenia, o którym stanowi art. 162 k.p.c., powstaje jedynie w razie powiadomienia strony przez sąd o wydanym postanowieniu lub zarządzeniu w sposób przewidziany przepisami postępowania, tj. przez doręczenie albo ogłoszenie postanowienia lub zarządzenia. (...) Brak takiego powiadomienia oczywiście nie wyłącza zgłoszenia zastrzeżenia, jeżeli strona w inny sposób dowiedziała się o wydaniu postanowienia lub zarządzenia”²⁵¹. Strona musi więc wiedzieć, że sąd daną czynność podjął albo przynajmniej, że zamierza ją podjąć²⁵².

Podsumowując rozważania obejmujące stosowanie art. 162 k.p.c. wobec uchybień zawartych w postanowieniach sądu, uznać należy, że obecnie dopuszczalna jest możliwość zgłoszenia w stosunku do nich odpowiednich zastrzeżeń. Dotyczy ona jednak tylko postanowień niezaskarżalnych zażaleniem i niewiążących sądu, który je wydał, a zatem tych, które mogą być zmieniane i uchylane stosownie do okoliczności.

²⁴⁹ Zob. wyrok SN z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09. Zob. również E. Stawicka, *Czy ograniczenie możliwości powoływania się przez stronę na uchybienia proceduralne wynikające z art. 162 k.p.c. dotyczy wszelkich uchybień popełnionych przez sąd?*, *Palestra* 2011, nr 11–12, s. 174–175, która wskazuje że wyrok ten jest w pewnym sensie uogólnieniem wcześniej wydanego wyroku SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09.

²⁵⁰ Wyrok SN z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09. Szerzej w tym zakresie również E. Stawicka, *Czy ograniczenie...*, s. 174–175.

²⁵¹ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 668–669.

²⁵² Zob. E. Stawicka, *Czy ograniczenie...*, s. 174–175.

Wynika to przede wszystkim z ukształtowanej linii orzeczniczej Sądu Najwyższego, wspartej dodatkowo omówionymi uchwałami, ale również akceptowane jest w szerokim zakresie przez doktrynę. Podkreśla się, że to właśnie formę postanowień przybierają w większości wypadków podejmowane przez sąd czynności procesowe, a więc wyłączenie ich spod działania art. 162 k.p.c. pozbawiłoby ten przepis większego znaczenia. Ponadto taka wykładnia harmonizuje omawiany przepis z innymi regulacjami k.p.c., zwłaszcza art. 394 i 380. Wreszcie przyczynia się ona do przyspieszenia postępowania i umożliwia w każdej chwili naprawienie dostrzeżonych błędów, mimo utrwalenia ich w postaci orzeczenia. Niemniej za szerokim i surowym stosowaniem art. 162 k.p.c. na płaszczyźnie odwoławczej, wobec wszelkich uchybień związanych z wydaniem postanowień dowodowych przez sąd, może kryć się niebezpieczeństwo naruszenia podstawowych praw konstytucyjnych jednostki. Podkreśla się, że możliwość dokonania oceny, czy sąd podjął właściwą decyzję, dopuszczając lub odmawiając dopuszczenia zgłoszonego dowodu, powstaje dopiero po zapoznaniu się z uzasadnieniem orzeczenia rozstrzygającego istotę sprawy. Stąd też w literaturze pojawiają się koncepcje, które dzielą postanowienia dowodowe na te objęte i nieobjęte art. 162 k.p.c., starając się znaleźć kompromis pomiędzy jego zaletami a potencjalnymi wadami. Ich wyrazem jest również zaprezentowane przez Sąd Najwyższy stanowisko w zakresie niezgodnego z prawem niewydania przez sąd postanowienia dowodowego, które nie musi zostać zgłoszone przez stronę w postaci zastrzeżenia do protokołu postępowania.

Przedstawione rozważania na potrzeby niniejszej pracy wyczerpują problematykę uchybień przepisom postępowania. Uchybienia te niewątpliwie stanowią najistotniejszą i najobszerniejszą przesłankę zastosowania art. 162 k.p.c., obejmując „wszelkie naruszenia przepisów postępowania”. W takim ujęciu stworzenie jednolitego lub wyczerpującego katalogu omawianych błędów byłoby zadaniem niewykonalnym. Jednak orzecznictwo i doktryna przytaczają w tym zakresie wiele interesujących przykładów, wskazując np.: na niedoręczenie stronie odpisów

pism i załączników, przesłuchanie strony w charakterze świadka lub przesłuchanie tylko jednej stron, dopuszczenie dowodu przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu mimo braku przesłanek, dopuszczenie do czynności pełnomocnika bez należytego wykazania jego umocowania. W pojęciu uchybień procesowych mieszczą się również niektóre postanowienia sądu, w tym przede wszystkim postanowienia dowodowe. Jeżeli zatem strona spostrzeże uchybienie procesowe w omówionym powyżej znaczeniu, powinna zgłosić stosowne zastrzeżenie. Dlatego też pojęcie, treść, forma i szczegółowy zakres zastrzeżeń do protokołu postępowania stały się przedmiotem rozważań kolejnego rozdziału.

IV. Zgłoszenie zastrzeżenia z art. 162 k.p.c.

§ 1. „Zastrzeżenie” jako reakcja strony na uchybienie procesowe

Stwierdzenie uchybienia procesowego w postępowaniu powinno stanowić podstawę do podjęcia przez sąd lub przewodniczącego wszelkich dopuszczalnych prawem czynności zmierzających do jego bezwzględnego wyeliminowania²⁵³. Nie ma przy tym znaczenia, czy uchybienie dotyczy istotnych przepisów postępowania i czy może mieć wpływ na końcowy wynik sprawy, czy też nie²⁵⁴. „Chodzi bowiem o to, że wady procesu podlegają dynamicznemu rozwojowi, przekształcając się na końcu w patologię procesową, która ujawnia się w najsłabszych punktach toczącego się procesu”²⁵⁵. Czynność sądu niespełniająca w pełni wymagań stawianych przez obowiązujące prawo może wywoływać negatywne skutki procesowe, w tym także dla strony, która inicjowała jej prawidłowe dokonanie²⁵⁶. „Wypaczenie czynności procesowej z reguły pociąga za sobą określoną stratę ekonomiczną, a także podważa zaufanie do sądu orzekającego. Dlatego należy dążyć do tego, aby czynności procesowe sądu dokonane choćby w sposób wadliwy nie szły na marne, lecz aby mogły ulec odpowiedniej sanacji dla równorzędnego traktowania ich z czynnościami procesowymi dokonanymi prawidłowo”²⁵⁷.

²⁵³ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 100.

²⁵⁴ *Ibidem*.

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ *Ibidem*.

²⁵⁷ *Ibidem*.

Sąd powinien zatem dążyć do naprawienia spostrzeżonego uchybienia, w pierwszej kolejności, gdy uchybienie to dostrzegł z urzędu, ale tym bardziej, gdy wiadomość o jego istnieniu powziął w wyniku inicjatywy procesowej stron²⁵⁸. Źródłem takiej inicjatywy są właśnie przede wszystkim zastrzeżenia zgłaszane przez strony do protokołu postępowania.

Zgodnie z art. 162 k.p.c. strony postępowania są uprawnione, a nawet zobowiązane²⁵⁹ „zwrócić uwagę sądowi orzekającemu na uchybienia przepisom postępowania, wnosząc o wpisanie zastrzeżenia do protokołu”. B. Bładowski w tym zakresie zauważa, iż określenie „zastrzeżenia” jest najbardziej adekwatne do rzeczywiście dokonywanej przez stronę czynności procesowej i najpełniej oddaje jej istotę i znaczenie²⁶⁰. Jednocześnie przyjęcie przez ustawodawcę takiej nomenklatury pozwala na wyraźne odróżnienie zastrzeżenia do protokołu od zarzutów formalnych *sensu stricto*, obejmujących braki przesłanek procesowych i wymierzonych przeciwko biegowi postępowania²⁶¹. Jest to bardzo istotne, gdyż zastrzeżenia z zarzutami formalnymi łączą dwie istotne cechy wspólne: po pierwsze, opierają się na przepisach postępowania, a po drugie, nie mają charakteru wstrzymującego wdanie się w spór co do istoty sprawy²⁶².

Szczegółowego rozpatrzenia w zakresie zgłoszenia zastrzeżenia wymagają następujące kwestie, stanowiące przedmiot rozważań kolejnych paragrafów niniejszego rozdziału: rodzaje i tryby postępowań cywilnych, w których istnieje możliwość zgłaszania zastrzeżeń, podmioty zobowiązane do ich zgłaszania, treść i forma zastrzeżenia oraz termin do jego zgłoszenia.

²⁵⁸ *Ibidem*.

²⁵⁹ W kwestii zaliczenia art. 162 k.p.c. raczej do sfery obowiązków niż uprawnień strony zob. rozważania zamieszczone w rozdziale 2.

²⁶⁰ B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 62.

²⁶¹ *Ibidem*.

²⁶² *Ibidem*.

§ 2. Rodzaje i tryby postępowań objętych art. 162 k.p.c.

Przepis art. 162 umieszczony został w kodeksie postępowania cywilnego w ramach regulacji dotyczących posiedzeń sądowych w postępowaniu procesowym przed sądem pierwszej instancji. Pojawia się zatem istotne pytanie, czy istnieje możliwość jego odpowiedniego zastosowania w postępowaniach toczących się przed innymi sądami, zwłaszcza (na podstawie art. 391 § 1 k.p.c.) w postępowaniach apelacyjnych. Jednoznaczne rozstrzygnięcie powyższej kwestii stało się w doktrynie sporne i doprowadziło do wykształcenia dwóch przeciwstawnych stanowisk²⁶³. B. Bładowski oraz P. Osowy należą do grupy przeciwników takiego zastosowania art. 162 k.p.c. Twierdzą, że ze względu na zakres przewidzianego w przepisie rygору prekluzji oraz nasuwającą się konieczność wzięcia pod uwagę wysokich walorów jurydycznych sądu drugiej instancji przepis ten nie może znaleźć odpowiedniego zastosowania w postępowaniu przed tym sądem²⁶⁴. Natomiast zwolennicy zastosowania art. 162 k.p.c. w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, do których należą E. Obara, P. Rylski, E. Stefańska, I. Gromska-Szuster i A. Zieliński, odrzucają powyższe argumenty. Podkreślają przy tym, iż trudno je zaakceptować z uwagi na treść art. 391 § 1 k.p.c.²⁶⁵ W ramach postępowania odwoławczego ustawodawca nie wprowadził bowiem żadnej zbliżonej do art. 162 k.p.c. instytucji prawnej. Tym samym na podstawie art. 391 § 1 k.p.c. należy uznać, że strona może zgłosić zastrzeżenia do protokołu także w wypadku dostrzeżenia uchybień procesowych sądu drugiej instancji²⁶⁶. Takie stanowisko pozostaje również w zgodzie z obecnie obowiązującym modelem apelacji pełnej. Model ten zobowiązuje bowiem sąd

²⁶³ Tak: E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 144 oraz I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

²⁶⁴ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63 oraz za B. Bładowskim w obecnym stanie prawnym P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 107.

²⁶⁵ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 144 oraz P. Rylski, *głosa...*, s. 405.

²⁶⁶ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 144.

drugiej instancji do przeprowadzenia stosownego postępowania dowodowego oraz ponownego merytorycznego rozpoznania sprawy. Nie ma powodu, dla którego również w tym zakresie wszelkie uchybienia procesowe sądu nie miałyby podlegać bieżącej i natychmiastowej eliminacji, zgodnie z zasadniczym celem art. 162 k.p.c.²⁶⁷ Dodatkowo zgłoszenie zastrzeżeń w postępowaniu apelacyjnym uzasadnia obecnie również fakt, iż mogą one mieć znaczenie dla możliwości podniesienia ich jako zarzutów w skardze kasacyjnej²⁶⁸. Strona ma bowiem obowiązek zgłosić zastrzeżenia w związku z uchybieniami procesowymi sądu drugiej instancji pod rygorem utraty możliwości powołania się na nie w skardze kasacyjnej²⁶⁹. Na koniec należy przytoczyć opowiadający się za zdecydowanie szerokim zastosowaniem art. 162 k.p.c. pogląd M. Sychowicza, który wskazuje, że przepis ten „na podstawie art. 391 § 1 k.p.c. znajduje odpowiednie zastosowanie w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, na podstawie art. 398²¹ w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. – odpowiednie zastosowanie w postępowaniu kasacyjnym, na podstawie art. 406 k.p.c. – odpowiednie zastosowanie w postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania i na podstawie art. 424¹² w związku z art. 398²¹ i art. 391 § 1 k.p.c. – odpowiednie zastosowanie w postępowaniu ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia”²⁷⁰.

Przepis art. 162 k.p.c. umieszczony został wśród przepisów regulujących postępowanie procesowe, w którym znajduje bezpośrednie zastosowanie²⁷¹. Pojawia się jednak istotne pytanie, czy istnieje możliwość odpowiedniego wykorzystywania tego przepisu również w postępowaniach odrębnych, jak również w innych postępowaniach toczących się przed sądem cywilnym. W tym zakresie doktryna jednoznacznie stwier-

²⁶⁷ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

²⁶⁸ Zob. P. Rylski, *glosa...*, s. 405.

²⁶⁹ Zob. A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*; E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. M. Manowska, t. 1, s. 325.

²⁷⁰ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 665.

²⁷¹ *Ibidem*.

dza, że art. 162 k.p.c. na mocy odesłania zawartego w art. 13 § 2 k.p.c. powinien znaleźć zastosowanie także w innych niż proces postępowaniach cywilnych²⁷². Jest to uzasadnione ze względu na cel i znaczenie tego przepisu, gdyż wszystkie postępowania zmierzają do wspólnego celu, jakim jest ustalenie i urzeczywistnienie określonej normy prawa materialnego zgodnie z rzeczywistym stanem konkretnej sprawy cywilnej²⁷³. Z taką interpretacją zgodził się również Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 3 czerwca 2011 r., podkreślając, iż szeroko zakrojone działanie przez sąd z urzędu w postępowaniu nieprocesowym spadkowym, obejmujące ustalenie, kto jest spadkobiercą (art. 670 k.p.c.), nie zwalnia uczestników tego postępowania od zgłaszania zastrzeżeń zgodnie z art. 162 k.p.c.²⁷⁴ Ponadto w postanowieniu z dnia 18 stycznia 2002 r. Sąd Najwyższy wskazał skarżącemu, iż sformułowany przez niego zarzut naruszenia przez sąd art. 510 k.p.c. w postaci przeprowadzenia postępowania nieprocesowego wieczystoksięgowego z udziałem osób, które nie powinny być w tym postępowaniu uczestnikami, nie może być uznany za skuteczny, gdyż nie został w toku całego postępowania zgłoszony na mocy art. 162 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.²⁷⁵ Warto również w tym zakresie zwrócić uwagę na postanowienie SN z dnia 9 września 2011 r., dotyczące zastosowania art. 162 k.p.c. w postępowaniu nieprocesowym o podział majątku²⁷⁶.

W podobny, otwarty sposób doktryna odnosi się również do możliwości zastosowania art. 162 k.p.c. w postępowaniach odrębnych²⁷⁷. Stano-

²⁷² Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 145; B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 107; I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1; M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 665.

²⁷³ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 145; B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 107.

²⁷⁴ Zob. postanowienie SN z dnia 3 czerwca 2011 r., III CSK 331/10, LEX nr 1068054. Sąd Najwyższy podkreślił również w kontekście art. 162 k.p.c., iż należy odróżnić działanie przez sąd z urzędu od uchybień procesowych, które sąd uwzględnia z urzędu, gdyż pojęcia te nie są tożsame.

²⁷⁵ Zob. postanowienie SN z dnia 18 stycznia 2002 r., I CKN 83/01, LEX nr 53143.

²⁷⁶ Zob. postanowienie SN z dnia 9 września 2011 r., I CSK 674/10, LEX nr 960518.

²⁷⁷ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 665.

wisko takie znajduje poparcie również w orzecznictwie, przede wszystkim w wyroku SN z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09, zgodnie z którym „art. 162 k.p.c. został umieszczony w kodeksie postępowania cywilnego wśród przepisów ogólnych o czynnościach procesowych i z tej racji ma zastosowanie także w postępowaniach odrębnych, jeżeli kwestia ta nie jest w tych postępowaniach uregulowana inaczej”. Pogląd taki znajduje potwierdzenie w licznych szczegółowych orzeczeniach SN, w tym: z dnia 9 lutego 2010 r., I UK 151/09; z dnia 13 września 2011 r., I UK 78/11; z dnia 7 marca 2012 r., II PK 159/11, OSNP 2013, nr 3–4, poz. 32; oraz z dnia 1 czerwca 2012 r., II PK 259/11, w których SN podkreślił możliwość zastosowania art. 162 k.p.c. w postępowaniach odrębnych z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Ponadto w okresie obowiązywania przepisów regulujących postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych wiele wyroków Sądu Najwyższego wskazywało na konieczność zgłoszenia przez stronę zastrzeżenia do protokołu z art. 162 k.p.c. w wypadku dopuszczenia przez sąd dowodów, które uległy prekluzji z mocy art. 479¹² § 1, art. 479¹⁴ § 3 k.p.c.²⁷⁸ Podobnie wypowiadał się Sąd Najwyższy co do wypadków naruszenia przez sąd niższej instancji nieobowiązującej już prekluzji w postępowaniu nakazowym z art. 495 § 3 k.p.c.²⁷⁹

§ 3. Podmioty zgłaszające zastrzeżenie

Kolejny istotny problem w stosowaniu art. 162 k.p.c. stanowi ustalenie kręgu podmiotów, do których odnosi się omawiany przepis. Niewątpliwie

²⁷⁸ Zob. wyroki SN: z dnia 3 lutego 2010 r. II CSK 286/09; z dnia 22 czerwca 2012 r., V CSK 282/11, LEX nr 1313749. Zob. również uchwałę SN z dnia 27 czerwca 2008 r., III CZP 50/08. Odrębne postępowanie gospodarcze zostało uchylone ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 233, poz. 1381), która weszła w życie z dniem 3 maja 2012 r.

²⁷⁹ Zob. wyrok SN z dnia 26 lutego 2009 r., IV CSK 409/08, LEX nr 1347884. Prekluzja w postępowaniu nakazowym została uchylona wskazaną wyżej ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw.

jego bezpośrednimi adresatami są „strony”, które mają zwracać uwagę sądu na dostrzeżone uchybienia przepisom postępowania²⁸⁰. Obowiązek zgłoszenia zastrzeżeń spoczywa na stronie niezależnie od tego, czy jest reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, a zatem także wtedy, gdy „z meandrami procesu cywilnego musi radzić sobie (...) podmiot niebędący prawnikiem, często bez własnej winy zmuszony uczestniczyć w procesie jako strona postępowania”²⁸¹. Oczywiście w takiej sytuacji, aby realizacja powyższego obowiązku była w ogóle możliwa, ustawodawca w art. 210 § 2¹ k.p.c. zobowiązał sąd do pouczenia strony występującej w sprawie bez adwokata, radcy prawnego, rzeczniczka patentowego lub radcy Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa o treści i skutkach zastosowania art. 162 k.p.c.²⁸² Fakt pouczenia strony powinien zostać odnotowany w protokole, o ile przebieg posiedzenia nie jest utrwalany za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk lub dźwięk i obraz (art. 158 § 2 k.p.c.)²⁸³. „Brak pouczenia, a także brak stosownej wzmianki w protokole, oznacza praktyczne obezwładnienie działania omawianego przepisu”²⁸⁴. W tym zakresie stanowczo wypowiedział się również Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 1 grudnia 2010 r., uznając, że „przewidziane w art. 162 k.p.c. konsekwencje niezgłoszenia zastrzeżenia nie mają zastosowania w sytuacji, gdy strona nie była reprezentowana w sprawie przez zawodowego pełnomocnika: adwokata lub radcę prawnego i ani ona ani jej niezawodowy pełnomocnik nie zostali pouczeni przez sąd w trybie art. 5 k.p.c. o treści art. 162 k.p.c.”²⁸⁵. Powyższe stanowisko SN potwierdził w wyroku z dnia 7 marca 2012 r., II PK 159/11, dodając, że treść art.

²⁸⁰ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 666.

²⁸¹ Tak: R. Rycielski, *Konstytucyjne prawo...*, s. 112. Zob. również M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 666 oraz A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*.

²⁸² Zob. M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Erciński, t. 1, s. 731.

²⁸³ *Ibidem*.

²⁸⁴ *Ibidem*.

²⁸⁵ Wyrok SN z dnia 1 grudnia 2010 r., I CSK 181/10, LEX nr 818560.

162 k.p.c. nie jest powszechnie znana, podobnie jak jego najnowsza wykładnia dokonana przez Sąd Najwyższy, a konsekwencje niezgłoszenia zastrzeżenia przewidzianego w tym przepisie są dla procesowych praw strony tak istotne, że niewątpliwie istnieje uzasadniona potrzeba, w rozumieniu art. 5 k.p.c., pouczenia o nich strony, a w razie braku pouczenia – uznania braku zastrzeżenia za niezawiniony²⁸⁶.

Mimo powyższych okoliczności w literaturze można spotkać głosy, że w wypadku gdy strona nie jest w sprawie reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, to i tak mimo wcześniejszego pouczenia trudno na ogół wymagać od niej znajomości przepisów postępowania cywilnego wystarczającej do wychycenia uchybień sądu i zgłoszenia zastrzeżenia²⁸⁷. Wobec obowiązywania zasady głoszącej, że „sąd zna prawo”, przepis wymaga, żeby strona знаła prawo „lepiej” niż sąd, a ponadto reagowała natychmiast na wszelkie naruszenia²⁸⁸. Surowe egzekwowanie od strony niezastępowanej przez fachowego pełnomocnika obowiązku z art. 162 k.p.c. musiałoby podczas rozprawy prowadzić do nieustannego wertowania przez nią kodeksu²⁸⁹. Dlatego też wskazuje się, że art. 162 k.p.c. może mieć w istocie zastosowanie tylko do zawodowych pełnomocników²⁹⁰. Łagodniejsze traktowanie strony działającej w procesie bez zawodowego pełnomocnika nie musi być jednak regułą, a sąd nie ma w tym zakresie żadnego ustawowego obowiązku²⁹¹. Ustanawianie terminów, stawianie wymogów formalnych czy wreszcie dyscyplinowanie stron i organów postępowania należy w końcu do istoty postępowania cywilnego i stanowi jego immanentną cechę²⁹².

²⁸⁶ W kwestii braku winy strony zob. rozdział 6 paragraf 2 punkt 2.

²⁸⁷ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

²⁸⁸ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 676–677.

²⁸⁹ Zob. R. Rycielski, *Konstytucyjne prawo...*, s. 114.

²⁹⁰ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

²⁹¹ Zob. R. Rycielski, *Konstytucyjne prawo...*, s. 114.

²⁹² H. Pietrkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2011, s. 55.

Jednocześnie „doświadczenie sędziowskie wskazuje, że zbyt duże ułatwienia i pomoc ze strony sądu sprzyjają powstawaniu zjawiska demobilizacji stron i braku troski o własne interesy²⁹³. Ponadto cały system przepisów prawa procesowego, w połączeniu z zasadą *ignorantia iuris nocet*, wskazuje, że znajomość tego prawa jest co najmniej „nader wskazana” dla stron uczestniczących w postępowaniu cywilnym i art. 162 k.p.c. nie stanowi w tym zakresie szczególnego wyjątku²⁹⁴. Stąd w literaturze spotkać można również stanowisko, zgodnie z którym „od strony należy jednak wymagać zgłaszania zastrzeżeń proceduralnych do protokołu, pod rygorem utraty prawa powoływania się w przyszłości na uchybienia procesowe sądu, niezależnie od rzeczywistej wiedzy o treści norm prawa procesowego”²⁹⁵. Niezależnie od przyjętych poglądów z dotychczasowych rozważań wynika, że spostrzeżone uchybienia mogą być zgłaszane przez strony i ich pełnomocników. W szczególności ich sygnalizowanie stanowić powinno obowiązek pełnomocników zawodowych, co podkreśla Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie²⁹⁶. Oczywiście w sytuacji, w której stronę zastępuje zawodowy pełnomocnik, pouczenie o treści art. 162 k.p.c. jest zbędne²⁹⁷, nie zachodzą również przedstawione wątpliwości w zakresie „łagodniejszego” traktowania strony²⁹⁸. W kwestii zgłoszenia zastrzeżenia przez stronę dodać jeszcze należy, że uchybienie dotyczące czynności sądu może zgłosić każda strona, natomiast uchybienie dotyczące czynności stron procesowych może być podnie-

²⁹³ *Ibidem*.

²⁹⁴ Zob. K. Knoppek, glosa..., s. 324.

²⁹⁵ *Ibidem*.

²⁹⁶ Obecność na rozprawie fachowego pełnomocnika niezgłaszającego stosownego zastrzeżenia jest zwykle wyraźnie podkreślana w orzeczeniach Sądu Najwyższego zapadłych na tle art. 162 k.p.c. Zob. np.: wyroki SN: z dnia 26 sierpnia 2009 r., I CSK 13/09; z dnia 7 marca 2012 r., II PK 159/11; z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09; z dnia 5 stycznia 1999 r., III CKN 83/98. Ponadto zob. H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe...*, s. 171.

²⁹⁷ M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Ereciński, t. 1, s. 731.

²⁹⁸ Zob. K. Knoppek, glosa..., 324.

sione jedynie przez przeciwnika procesowego, a nie stroną dokonującą czynności²⁹⁹. Niemniej „strona nie może się powoływać na naruszenie w procesie praw drugiej strony i wywodzić z tego faktu korzystnych dla siebie skutków prawnych”³⁰⁰. Ponadto na zastrzeżone uchybienie może w przyszłości powoływać się tylko ta strona, która zastrzeżenie zgłosiła³⁰¹. „Strona przeciwna, która wprawdzie podziela ocenę co do zaszczerstwa błędu proceduralnego, ale która zastrzeżenia nie wniosła, nie może korzystać z zastrzeżenia złożonego przez przeciwnika”³⁰².

Natomiast w kwestii innych niż strona i jej pełnomocnik podmiotów w literaturze możliwość zgłoszenia zastrzeżenia przynajmniej: prokuratorowi, RPO, przedstawicielowi organizacji pozarządowej, inspektorowi pracy, miejskiemu (powiatowemu) rzecznikowi konsumentów oraz interwenientowi ubocznemu³⁰³. Ponadto uznać należy, zgodnie z rozważaniami przedstawionymi w poprzednim paragrafie, że w przypadku postępowania nieprocesowego zastrzeżenie może zostać także zgłoszone przez uczestnika takiego postępowania oraz wnioskodawcę³⁰⁴.

§ 4. Treść i forma zastrzeżenia strony

Doktryna jest stosunkowo zgodna w kwestii treści zastrzeżenia, które powinna zgłosić strona niereprezentowana przez fachowego pełnomocnika. Przede wszystkim podkreśla się, że treść ta nie musi zawierać wskazania, jakie konkretnie przepisy postępowania zostały przez sąd naruszone³⁰⁵. Wymaganie takie byłoby zbyt daleko idące

²⁹⁹ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 114.

³⁰⁰ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 8 listopada 2007 r., I ACa 809/07, LEX nr 370753.

³⁰¹ E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. E. Marszałkowska-Krześ.

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ *Ibidem*. Zob. również M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 666.

³⁰⁴ Zob. E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. E. Marszałkowska-Krześ oraz M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 666.

³⁰⁵ Tak zgodnie: E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 115; I. Gromska-

i chociaż art. 210 § 1 zdanie drugie k.p.c. umożliwi stronom wskazywanie podstaw prawnych swoich żądań i wniosków, to jest to jednak uprawnienie stron, a nie ich obowiązek. Podobny wniosek wynika z treści art. 127 zdanie drugie k.p.c.³⁰⁶ Podkreśla się zatem, że strona występująca osobiście może formułować zastrzeżenia stosownie do swoich możliwości intelektualnych³⁰⁷. Wystarczy, że przy użyciu jakichkolwiek słów wyrazi stanowisko, z którego wynika, że kwestionuje prawidłowość określonej czynności procesowej sądu i oczekuje jego reakcji na zgłoszone zastrzeżenia³⁰⁸. Doktryna nie zgadza się z wyrażonym przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 sierpnia 2006 r. stanowiskiem, iż „zachowanie uprawnienia do powoływania się na uchybienia przepisom postępowania, z wyjątkiem przewidzianym w art. 162 zd. 2 k.p.c., wymaga (...) wskazania spostrzeżonego przez stronę uchybienia z wyczerpującym przytoczeniem naruszonych przepisów postępowania”³⁰⁹. Uznaje się je za zbyt rygorystyczne, a wręcz stawiające strony niereprezentowane przez fachowych pełnomocników przed zadaniem niemożliwym do spełnienia³¹⁰. Wydaje się jednak, że powyższy pogląd można zaakceptować w stosunku do zawodowych pełnomocników. W literaturze bowiem zgodnie przyjmuje się, iż powinno się wymagać od nich dokładnego wskazania naruszonych przepisów³¹¹. Niemniej uznać należy, że nawet w ich wy-

-Szuster, *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1; M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670; K. Kołakowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. K. Piasecki, t. 1, s. 821.

³⁰⁶ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 115.

³⁰⁷ M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Ereciński, t. 1, s. 731.

³⁰⁸ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670.

³⁰⁹ Wyrok SN z dnia 10 sierpnia 2006 r., V CSK 237/06.

³¹⁰ Zob. K. Kołakowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. K. Piasecki, t. 1, s. 821.

³¹¹ Tak zgodnie: E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 115; I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1; J. Bodio, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki; M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670.

padku żądanie dokładnego powtórzenia sformułowania ustawy w ramach zastrzeżenia byłoby nadmiernym formalizmem³¹².

Przepis art. 162 k.p.c. nie określa formy zwrócenia uwagi sądu na uchybienia przepisom postępowania³¹³. W takim razie należy przyjąć, że zgłoszenie zastrzeżenia może nastąpić ustnie, nie ma jednak przeszkód, aby przybrało również formę pisemną – załącznika do protokołu postępowania (art. 161 k.p.c.)³¹⁴. Natomiast gdyby uchybienie zaistniało poza posiedzeniem lub na posiedzeniu, na którym strona nie była obecna, za skuteczne według wnioskowania *a fortiori* należałoby również uznać zastrzeżenie zgłoszone w piśmie procesowym pod warunkiem zachowania terminów z art. 162 k.p.c.³¹⁵

Mimo silnej tendencji zmierzającej do odformalizowania zgłaszanych zastrzeżeń pewne minimalne wymagania formalne i merytoryczne muszą jednak zostać zachowane, co wynika z analizy orzecznictwa. Takiemu stanowisku dał wyraz Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 9 lutego 2010 r., I UK 151/09, wskazując iż „zastrzeżenie, szczególnie wniesione przez profesjonalnego pełnomocnika, musi zostać zgłoszone w sposób formalny, nie można się go natomiast domyślać z treści protokołu rozprawy, a za takie trudno uznać oświadczenie pełnomocnika skarżącego złożone na rozprawie w dniu 13 marca 2008 r. i zaprotokołowane w następujący sposób: «W tym miejscu pełnomocnik wnioskodawcy zarzuca, iż Sąd sugeruje odpowiedzi i nie będzie uczestniczył w tej parodii i żąda nagrania dalszej części rozprawy»”. Ponadto strona powinna poinformować sąd, w czym upatruje uchybienia. Wniosek taki wynika z wyroku

³¹² Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670.

³¹³ Zob. A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*.

³¹⁴ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 669. Szczegółowe rozważania w przedmiocie znaczenia, formy i treści załącznika do protokołu postępowania prowadzi A. Zieliński, *Załącznik do protokołu posiedzenia sądu (art. 161 k.p.c.)*, PS 1994, nr 3, s. 25 i n.

³¹⁵ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 669. Zagadnienie okresów wyznaczonych art. 162 k.p.c. na zgłoszenie zastrzeżenia stanowi przedmiot rozważań w kolejnym paragrafie niniejszego rozdziału.

SA w Katowicach z dnia 5 września 2011 r., zgodnie z którym „zastrzeżenie z art. 162 k.p.c. nie jest formalnością bez treści i celu, ale ma umożliwić sądowi naprawienie uchybienia, co wywołuje konieczność sprecyzowania na czym uchybienie przepisom polega. Ograniczenie się do żądania zaprotokołowania «podniesienia zastrzeżenia z art. 162 k.p.c.» w istocie nie uwzględnia celu omawianego przepisu i zmierza do jego obejścia, czyniąc z niego podstawę do wypowiedania zwrotu retorycznego bez treści, niczego nie wyjaśniającego, przez co niezmiernie trudnego do niezwłocznego naprawienia uchybienia przepisom postępowania”³¹⁶.

§ 5. Termin zgłoszenia zastrzeżenia

Przepis art. 162 k.p.c. wskazuje, że „strony mogą w toku posiedzenia, a jeżeli nie były obecne, na najbliższym posiedzeniu zwrócić uwagę sądu na uchybienia przepisom postępowania”. Niewątpliwie zatem uznać należy, że okres zgłaszania zastrzeżeń przez stronę nie jest nieograniczony, a ustawa obwarowuje go i limituje ściśle określonym terminem³¹⁷. Takie działanie ustawodawcy uzasadnione zostało celem art. 162 k.p.c., który pozwala stronom dokonywać doraźnej kontroli czynności sądu, a przez to stwarza możliwość bezzwłocznego usuwania uchybień procesowych³¹⁸.

Dokładne określenie terminu zależy od tego, czy strona brała udział w posiedzeniu sądu, na którym doszło do uchybienia, czy też nie. Strona obecna na posiedzeniu powinna zgłosić spostrzeżone uchybienie „w toku posiedzenia” (*in flagranti*)³¹⁹. Chodzi w tym wypadku o tok posiedzenia, podczas którego nastąpiło uchybienie sądu³²⁰. Strona zobowiązuje się do zgłoszenia uchybienia w toku posiedzenia.

³¹⁶ Wyrok SA w Katowicach z dnia 5 września 2011 r., V ACa 373/11, LEX nr 1102965.

³¹⁷ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148.

³¹⁸ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Szerzej w kwestii celów art. 162 zob. rozdział 2 niniejszej pracy.

³¹⁹ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 112.

³²⁰ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s.148.

wiązana jest zatem zgłosić zastrzeżenie w terminie od chwili dokonania przez sąd kwestionowanej czynności, aż do czasu zamknięcia posiedzenia³²¹. W literaturze przyjmuje się, że pod pojęciem „posiedzenia” należy w tym miejscu rozumieć nie tylko posiedzenia jawne wyznaczone jako rozprawy, ale również inne posiedzenia jawne, a nawet posiedzenia niejawne, jeżeli strona była na nie wezwana (art. 152 k.p.c.)³²².

Inaczej kształtuje się termin do zgłoszenia zastrzeżenia dla strony nieobecnej, który biegnie od chwili dokonania uchybienia przez sąd do zakończenia „najbliższego posiedzenia”³²³. Należy zauważyć, że „najbliższym posiedzeniem” jest pierwsze posiedzenie, jakie odbyło się po posiedzeniu, na którym zostało popełnione uchybienie objęte zgłoszonym zastrzeżeniem, przy czym strona została na nie prawidłowo wezwana i nie zachodziły przeszkody uniemożliwiające jej przybycie³²⁴. Tym samym uznać należy, że w przepisie nie chodzi po prostu o „następne posiedzenie”, a raczej „najbliższe posiedzenie, na którym strona mogła się stawić”³²⁵. Oczywiście przepis opiera się na założeniu, że do następnego posiedzenia w ogóle dojdzie³²⁶. Jeżeli uchybienie popełnione zostało w toku postępowania, a kolejne posiedzenie sądu, na którym strony

³²¹ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

³²² Zob. A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*. Na marginesie warto w tym miejscu podkreślić, że k.p.c. nie identyfikuje posiedzenia sądowego z rozprawą. Wynika to np.: z przepisów o protokole oraz odroczeniu posiedzenia a rozprawy (art. 156 i art. 214 i 215 k.p.c.). „Z rozprawą (czyli posiedzeniem jawnym skierowanym na nią) mamy wtedy do czynienia, gdy strony dopuszczone są do ustanego przedstawienia dochodzonego roszczenia, do jego obrony oraz gdy istnieje możliwość prawna przeprowadzenia dowodu przez sąd. Jeżeli warunki te nie są spełnione, mamy do czynienia z posiedzeniem sądowym w ogólności” – P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 112. Zob. również *idem*, *Skutki prawne...*, s. 140–143.

³²³ I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

³²⁴ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148.

³²⁵ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

³²⁶ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64–65.

mogłyby być obecne i zgłosić zastrzeżenia, nie zostało już później wyznaczone, rygor prekluzji z art. 162 k.p.c. nie znajdzie zastosowania³²⁷. Natomiast odnosząc się do nieobecności strony na posiedzeniu, w literaturze podkreśla się, że nie ma znaczenia jej przyczyna, podobnie jak fakt, czy była ona usprawiedliwiona i czy strona została wezwana do stawienia się osobiście, czy też nie³²⁸. Najczęściej zachodzi ona w sytuacji, gdy w pozwie strona zażądała przeprowadzenia rozprawy mimo swojej nieobecności³²⁹.

Termin do złożenia zastrzeżenia można rozpatrywać również w zależności od tego, czy uchybienie przybrało postać działania, czy zaniechania. „Gdy uchybienie przez sąd przepisom postępowania polega na podjęciu czynności naruszającej przepisy postępowania, strona ma obowiązek zgłoszenia zastrzeżenia, (...) jeżeli podjęcie czynności zostało ujawnione w sposób przewidziany przepisami k.p.c., pozwalający na zapoznanie się z jej treścią, co najczęściej ma miejsce w razie wydania postanowienia lub zarządzenia i ogłoszenia go lub doręczenia stronie. Gdy uchybienie polega na niepodjęciu – wbrew wynikającemu z przepisów postępowania obowiązkowi – czynności, strona obowiązana jest do złożenia zastrzeżenia (...) w terminie art. 162 k.p.c. liczonym od chwili, gdy powzięła wiadomość o uchybieniu, np.: w razie niedoręczenia pozwanemu odpisu pozwu będzie to chwila otrzymania przez pozwanego wezwania na rozprawę lub zarządzenia zobowiązującego do wniesienia odpowiedzi na pozew”³³⁰. Ostatnią uwagę należy w pełni odnieść również do uchybień zaistniałych poza posiedzeniem³³¹, co do których strona także powinna zgłosić zastrzeżenia na najbliższym posiedzeniu, licząc od chwili dowiedzenia się przez nią o naruszeniu. Jeżeli natomiast

³²⁷ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 143.

³²⁸ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670–671.

³²⁹ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 112.

³³⁰ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 671.

³³¹ Zastosowanie art. 162 k.p.c. także do uchybień zaistniałych poza posiedzeniem stanowi przedmiot rozważań rozdziału 3 paragrafu 3.

w takiej sytuacji kolejne posiedzenie nie zostanie już wyznaczone, należy uznać, że strona nie traci prawa do powoływania się na to uchybienie w dalszym toku postępowania³³². Powyższe rozważania odnoszą się również do uchybień związanych z wydawaniem przez sąd postanowień³³³. Zastrzeżenia w tym wypadku powinny być zatem zgłoszone na posiedzeniu, na którym zostało wydane postanowienie, a jeżeli strona nie była na tym posiedzeniu obecna – na najbliższym posiedzeniu, na którym mogła się stawić³³⁴.

Zastrzeżenie spóźnione nie będzie wywoływało skutków, jakie ustawa procesowa wiąże z jego zgłoszeniem³³⁵. „Tym samym w dalszym toku postępowania strona nie będzie mogła formułować zarzutu naruszenia prawa procesowego opartego na dostrzeżonym uchybieniu”³³⁶. Przepis formułuje jednak w tym zakresie istotne wyjątki, wskazując, że prekluzja nie nastąpi w stosunku do naruszeń tych przepisów postępowania, którym uchybienie sąd powinien wziąć pod rozwagę z urzędu, oraz gdy strona uprawdopodobni, iż nie zgłosiła zastrzeżeń bez swojej winy³³⁷. W literaturze podnosi się, że wyjątek oparty na braku winy strony stanowi szczególnie uregulowanie ekskulpacji, przez co wyłączona została możliwość przywrócenia terminu do zgłoszenia zastrzeżenia na zasadach ogólnych art. 168 i n. k.p.c.³³⁸ Przywrócenie terminu na zasadach ogólnych jest bowiem niedopuszczalne w wypadkach, w których uchybienie danego terminu wprawdzie pociąga dla strony ujemne skutki

³³² M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 669.

³³³ Problematyka ta stanowi przedmiot rozważań rozdziału 3 paragrafu 4.

³³⁴ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 146.

³³⁵ Zob. E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. E. Marszałkowska-Krześ.

³³⁶ *Ibidem*.

³³⁷ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149. Szersze rozważania w przedmiocie wyjątków od prekluzji art. 162 k.p.c. zawiera rozdział 6 paragraf 2 niniejszej pracy.

³³⁸ Tak zgodnie: B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65–66; *idem*, *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2009, s. 182; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 116; E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149; I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

procesowe, lecz mogą one być usunięte w sposób prostszy na innej drodze³³⁹. Taką drogę i sposób usunięcia ujemnych skutków uchybienia terminowi prekluzyjnemu do zgłoszenia przez stronę zastrzeżenia do protokołu przewiduje właśnie art. 162 k.p.c.³⁴⁰ Można spotkać również dalej idące stanowisko, wskazujące że czas przewidziany w art. 162 k.p.c. na zgłoszenie zastrzeżenia nie jest w ogóle terminem procesowym w rozumieniu art. 167 i n. k.p.c.³⁴¹ Oba poglądy prowadzą jednak do wspólnego wniosku: przekroczenie wyznaczonego przez ustawodawcę okresu na reakcję strony nie będzie mogło być konwalidowane przy zastosowaniu instytucji właściwych ogólnie terminom.

Podsumowując rozważania całego rozdziału, można przyjąć, że skuteczne zgłoszenie zastrzeżeń na podstawie art. 162 k.p.c. zależy głównie od zachowania przez stronę omówionego powyżej terminu. Stanowi on najsurowszą przesłankę, gdyż w kwestii pozostałych wymagań postuluje się odformalizowanie zastrzeżeń, zwłaszcza zgłaszanych przez strony niezastępowane przez fachowych pełnomocników. Ponadto mimo umiejscowienia art. 162 k.p.c. wśród przepisów regulujących postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji doktryna i orzecznictwo postulują możliwość jego szerszego zastosowania. Zastrzeżenia mogą więc zgłosić również inne podmioty (m.in.: prokurator, RPO, przedstawiciel organizacji pozarządowej) w innych niż zwykły proces w pierwszej instancji postępowaniach (także w postępowaniach odrębnych i postępowaniu nieprocesowym, zarówno przed sądem pierwszej, jak i drugiej instancji). Zgłoszone natomiast zgodnie z powyższymi wymaganiami zastrzeżenia trafiają następnie pod rozagę sądu orzekającego, a ich rozpatrywanie stanowić będzie przedmiot kolejnego rozdziału.

³³⁹ Zob. W. Broniewicz, *Terminy w postępowaniu cywilnym*, NP 1971, nr 9, s. 1329.

³⁴⁰ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 116.

³⁴¹ Zob. E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. E. Marszałkowska-Krześ.

V. Rozpatrzenie zastrzeżenia przez sąd. Wpis zastrzeżenia do protokołu postępowania

Zastrzeżenie zgłoszone na podstawie art. 162 k.p.c. skierowane jest do sądu i może zostać rozpatrzone na dwa podstawowe sposoby: może prowadzić do natychmiastowego naprawienia zauważonego przez stronę błędu albo też z różnych powodów może nie wywołać takiej reakcji rozpoznającego sprawę sądu. W obu wypadkach organ orzeczniczy nie ma obowiązku ustosunkowania się do zgłoszonego zastrzeżenia w postaci postanowienia uwzględniającego lub oddalającego to zastrzeżenie, co wynika *per analogiam* z przepisu art. 222 k.p.c.³⁴² W zależności jednak od podjętych przez sąd działań strona albo staje przed koniecznością złożenia wniosku o wpisanie jej zastrzeżenia do protokołu postępowania (we własnym interesie, ze względu na skutki prekluzji)³⁴³, albo też zgłoszenie takiego wniosku staje się zbędne³⁴⁴.

W literaturze podnosi się, że jeżeli sąd uznaje zastrzeżenia strony za uzasadnione i trafne, powinien niezwłocznie usunąć dostrzeżone uchy-

³⁴² Tak zgodnie: B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 182 oraz M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670.

³⁴³ Tak: B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64.

³⁴⁴ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 147; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109–110; B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64 oraz M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670. Wskazani autorzy wyraźnie rozdzielają czynność zgłoszenia przez stronę zastrzeżenia od czynności złożenia przez stronę wniosku o wpisanie zgłoszonego zastrzeżenia do protokołu postępowania, wskazując na zbędność tego ostatniego w niektórych wypadkach. Zob. również wyrok SA w Katowicach z dnia 17 kwietnia 2012 r., V ACa 141/12, LEX nr 1221169.

bienie³⁴⁵. W takim wypadku wniosek strony o wpis zastrzeżenia do protokołu staje się zbędny³⁴⁶. Wydaje się, że taka sytuacja będzie miała miejsce np.: gdy pozwany, który przypadkowo dowiedział się o terminie rozprawy, po przybyciu na nią zarzuci, że nie jest do niej należycie przygotowany, a przewodniczący wręczy mu niedoręczony odpis pozwu wraz z załącznikami i następnie rozprawa zostanie odroczone³⁴⁷. Podobnie jeżeli sąd po wydaniu przez siebie postanowienia dowodowego dopuszczającego dowód z przesłuchania przedstawiciela ustawowego strony w charakterze świadka w wyniku zgłoszonego przez stronę zastrzeżenia niezwłocznie zmieni swoje postanowienie³⁴⁸. Brak konieczności wpisania zastrzeżenia pojawi się również, gdy sąd uwzględni zastrzeżenia co do nieprawidłowego udokumentowania umocowania pełnomocnika strony przeciwnej, zobowiązując stronę do uzupełnienia braków w tym zakresie wraz z zatwierdzeniem dokonanych dotychczas przez pełnomocnika czynności³⁴⁹. We wszystkich wskazanych przypadkach uchybienia doznają sanacji, a sąd (także wyższej instancji) czynność wadliwą traktuje jako od początku wolną od wad³⁵⁰. Niemniej we wszystkich wypadkach, w których sąd usuwa uchybienie w wyniku zwrócenia uwagi przez stronę, która mimo niezwłocznego usunięcia naruszenia wnosi o wpisanie zastrzeżenia do protokołu, sąd powinien być zobligowany do wpisania tego zastrzeżenia do protokołu³⁵¹. Wynika to bezpośrednio z treści art. 158 § 2 k.p.c., a ponadto podnosi się, że dla oceny prawidłowości działania sądu nie jest obojętne, czy dba on

³⁴⁵ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 182

³⁴⁶ Tak zgodnie: E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 147; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109–111; B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64 oraz M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670.

³⁴⁷ Zob. wyroki SN: z dnia 3 maja 1973 r., I PR 86/73, oraz z dnia 20 sierpnia 2001 r., I PKN 580/00, omówione w rozdziale 3 paragrafie 3.

³⁴⁸ Zob. orzeczenia SN: z dnia 15 stycznia 1935 r., C II 2246/34, oraz z dnia 15 lipca 1947 r., C III 1102/47, omówione w rozdziale 3 paragrafie 3.

³⁴⁹ Zob. wyrok SN z dnia 13 września 2011 r., I UK 78/11, omówiony w rozdziale 3 paragrafie 3.

³⁵⁰ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148.

³⁵¹ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 671–672 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64.

z urzędu o przestrzeganie przepisów postępowania, czy też czyni to dopiero w wyniku reakcji na interwencję strony³⁵².

Odmienne sytuacja kształtuje się w tych wypadkach, w których sąd po zwróceniu przez stronę uwagi na uchybienie przepisom postępowania z różnych względów nie reaguje na nie usunięciem naruszenia³⁵³. Przede wszystkim należałoby w tym miejscu wskazać na „przejście do porządku dziennego” nad zastrzeżeniami przez sąd, czyli podjęcie dalszych czynności postępowania³⁵⁴. Sytuacja taka zachodzi zwykle wtedy, gdy istnienie uchybienia jest odmiennie oceniane przez stronę, która dostrzega naruszenie przepisów, oraz przez sąd, który uznaje, że wszelkie czynności przeprowadzono zgodnie z prawem procesowym, w związku z czym należy kontynuować postępowanie³⁵⁵. Ponadto sąd nie będzie również w stanie natychmiast po zgłoszeniu zastrzeżenia naprawić tych uchybień, których eliminacja wymaga podjęcia określonych czynności także po zamknięciu posiedzenia³⁵⁶. Podobna sytuacja będzie miała miejsce w stosunku do uchybień, których skutki nie mogą już zostać naprawione i wymagają działania sądu wyższej instancji³⁵⁷.

W przedstawionych przypadkach strona, poza wskazaniem naruszonego przepisu i wyjaśnieniem sądowi, na czym polega spostrzeżone uchybienie, powinna również zgłosić wniosek o wpis tak zgłoszonego zastrze-

³⁵² Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 671–672.

³⁵³ *Ibidem*, s. 670.

³⁵⁴ Tak: B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64. Zob. również E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 147 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109–110.

³⁵⁵ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 182, który podnosi, że w takim wypadku przewodniczący powinien jednak uprzedzić stronę o uznaniu zastrzeżenia za nieuzasadnione.

³⁵⁶ Zob. *idem*, *Zastrzeżenia...*, s. 64; E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 147 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 116. Podkreślenia wymaga, że w tej sytuacji, nawet mimo wyraźnej woli naprawienia przez sąd uchybienia zgodnie z zastrzeżeniem, strona powinna wnieść o wpis zastrzeżenia do protokołu postępowania. W przypadku bowiem nienaprawienia uchybienia utraci prawo do powoływania się na nie w dalszym toku postępowania, gdyż (jeżeli była obecna na posiedzeniu) zastrzeżenie i wniosek może zgłosić jedynie do zamknięcia tego posiedzenia.

³⁵⁷ Zob. K. Kołakowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. K. Piasecki, t. 1, s. 820.

zenia do protokołu postępowania³⁵⁸. Wpisanie zastrzeżenia do protokołu powoduje wyraźne stwierdzenie i utrwalenie istniejącego w ocenie strony uchybienia procesowego³⁵⁹. Czynność ta stanowi formalny warunek dla zachowania możliwości podnoszenia przez stronę swoich zastrzeżeń w dalszym toku postępowania, w szczególności w formie zarzutów w środkach odwoławczych³⁶⁰. Ostateczna ocena istnienia i znaczenia uchybienia należy wtedy do kompetencji sądu wyższej instancji lub Sądu Najwyższego³⁶¹. Ponadto dopełnienie takiego wymogu stanowi najlepszy i najprostszy środek umożliwiający sądowi wyższej instancji, w wypadku kontroli, stwierdzenie, czy zachowane zostały formalności procesowe³⁶². Za dowód równoznaczny z zastrzeżeniem wpisanym do protokołu należy uznać załącznik do protokołu oraz pismo procesowe złożone poza posiedzeniem z zachowaniem terminu do złożenia zastrzeżenia, zawierające zwrócenie przez stronę uwagi sądu na uchybienie przepisom postępowania³⁶³.

Natomiast niewpisanie zastrzeżenia do protokołu postępowania powoduje utratę przez stronę prawa do powoływania się na spostrzeżone uchybienia procesowe w toku postępowania³⁶⁴. Stanowi to konsekwencję faktu, iż wobec braku wpisu zastrzeżenia do protokołu strona straci dowód, że w ogóle zgłaszała dostrzeżone uchybienie, zgodnie z zasadą *quod non est in actis, non est in mundo*³⁶⁵. Zadaniem protokołu

³⁵⁸ Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 17 kwietnia 2012 r., V ACa 141/12. Ponadto zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64; E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 147; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109–110 oraz M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 670.

³⁵⁹ Zob. A. Miączyński, *Zagadnienie „istotności”...*, s. 250–251.

³⁶⁰ Zob. M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Erciński, t. 1, s. 731.

³⁶¹ *Ibidem*.

³⁶² Wskazywał na to już J. Niejadlik, *Kontrola...*, s. 112. Obecnie zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109–110 oraz B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 182.

³⁶³ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 671.

³⁶⁴ Zob. wyrok SN z dnia 10 sierpnia 2006 r., V CSK 237/06. Zob. również A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*; B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 182.

³⁶⁵ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109.

jest bowiem wierne i dokładne utrwalenie przebiegu postępowania³⁶⁶. Protokół sądowy po jego podpisaniu przez przewodniczącego i protokolanta staje się dokumentem urzędowym (art. 244 k.p.c.) z całą przysługującą mu mocą dowodową³⁶⁷. Stanowi więc dowód tego, co zostało w nim zaświadczone, wyłączając możliwość podnoszenia, iż rzeczywisty przebieg posiedzenia był odmienny, niż zaprotokołowano³⁶⁸. W sytuacji niewpisania zastrzeżenia do protokołu jedyną możliwością wykazania jego rzeczywistego zgłoszenia jest zastosowanie szczególnego trybu przewidzianego w art. 160 k.p.c.³⁶⁹ Zgodnie z przepisem: „strony mogą żądać sprostowania lub uzupełnienia protokołu, nie później jednak jak na następnym posiedzeniu, a jeśli idzie o protokół rozprawy, po której zamknięciu nastąpiło wydanie wyroku – dopóki akta sprawy znajdują się w sądzie”. Zatem „w przypadku niewpisania do protokołu zastrzeżenia, rzeczą strony, a zwłaszcza jej zawodowego pełnomocnika, jest zgłoszenie wniosku o sprostowanie bądź uzupełnienie protokołu rozprawy”³⁷⁰. Możliwość sprostowania lub uzupełnienia protokołu wymaga jednak zachowania terminów określonych dyspozycją art. 160 k.p.c., które mają charakter prekluzyjny³⁷¹. Żądanie należy złożyć w formie ustnej albo na piśmie – w formie pisma procesowego lub załącznika do protokołu³⁷². Sprostowanie lub odmowa sprostowania protokołu zapada w formie zarządzenia przewodniczącego składu orze-

³⁶⁶ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 182.

³⁶⁷ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 147. W ten sam sposób: A. Zieliński, *Załącznik...*, s. 25–26; B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 182.

³⁶⁸ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 147.

³⁶⁹ Zob. A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 109 oraz M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 671.

³⁷⁰ H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 66.

³⁷¹ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 110–111.

³⁷² Zob. *ibidem* oraz E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. M. Manowska, t. 1, s. 323. Warto podkreślić, że załącznik do protokołu ma na celu uzupełnienie jego treści przez precyzyjniejsze utrwalenie wypowiedzi składanych przez strony. Może on zawierać jedynie te wypowiedzi, które rzeczywiście były składane na posiedzeniu. Szczegółowo w tym zakresie: A. Zieliński, *Załącznik...*, s. 25 i n.

kającego, od którego strona może następnie odwołać się do sądu, czyli pełnego składu sądowego rozpoznającego sprawę w czasie, w którym protokół został sporządzony³⁷³. Ustawa procesowa nie przewiduje natomiast dalszego zażalenia do sądu drugiej instancji na postanowienie wydane przez sąd, może ono jednak stać się przedmiotem kontroli sądu odwoławczego na wniosek strony, w trybie art. 380 k.p.c.³⁷⁴ Warto podkreślić, że zgodnie z wyrokiem SN z dnia 14 września 1998 r., „jeżeli strona uważa, że protokół rozprawy został sporządzony nieprawidłowo, to zgodnie z art. 160 KPC może żądać jego sprostowania w oznaczonym terminie. Nieskorzystanie z tego specjalnego środka powoduje, że strona traci uprawnienie do powoływania się na nieprawidłowości w sporządzeniu protokołu rozprawy (art. 162 KPC)”³⁷⁵. Tym samym Sąd Najwyższy podkreślił, że sankcję z art. 162 k.p.c. należy stosować także do art. 160 k.p.c.³⁷⁶ Zaznaczył również, że zgłaszany później zarzut dotyczący treści protokołu nie może być usprawiedliwiony³⁷⁷.

³⁷³ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 110–111. P. Osowy podnosi przy tym, że odwołanie powinno służyć stronie także wtedy, gdy sprawa rozpoznawana jest przez sąd w składzie jednego sędziego, a rzeczywistym skutkiem odwołania będzie ponowne rozpatrzenie przez osobę sędziego zasadności stanowiska wyrażanego w podważanym zarządzeniu. Jeżeli zaprezentowane przez stronę argumenty przekonają sędziego, może on wydać postanowienie zmieniające zaskarżone zarządzenie. Odmienne: B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 183, który podkreśla, że w sytuacji rozpoznawania sprawy przez sąd w składzie jednego sędziego odwołanie do sądu nie jest możliwe.

³⁷⁴ Tak zgodnie: B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 64 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 110–111. Zob. również postanowienie SN z dnia 18 listopada 1982 r., I CZ 115/82, LEX nr 8491. Warto podkreślić, że według R. Rycielskiego, *Konstytucyjne prawo...*, s. 112–113, brak możliwości wniesienia zażalenia na postanowienie w razie nieuwzględnienia wniosku potencjalnie pozbawia strony szansy obrony swoich praw.

³⁷⁵ Wyrok SN z dnia 14 września 1998 r., I PKN 322/98, OSNAPiUS 1999, nr 20, poz. 641.

³⁷⁶ Obecnie powszechnie przyjmuje się, że sankcja przewidziana w art. 162 k.p.c. powinna znaleźć zastosowanie także w tych sytuacjach, gdzie szczególne przepisy, jak art. 239, 160 i 315 k.p.c., uprawniają strony do zwrócenia uwagi sądu na uchybienia przepisom postępowania, a jednocześnie we własnym zakresie nie normują skutków ich opieszałości. Zob. J. Niejadlik, *Kontrola...*, s. 112 oraz M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 672.

³⁷⁷ Tak również: H. Pietrkowski, *Metodyka...*, s. 66.

Podsumowując niniejszy rozdział, należy podkreślić, że zgłaszane przez stronę na podstawie art. 162 k.p.c. zastrzeżenia mogą przede wszystkim doprowadzić do natychmiastowego naprawienia spostrzeżonego uchybienia przez sąd. W tych sytuacjach nie ma potrzeby zgłaszania wniosku o wpis zastrzeżeń do protokołu, gdyż dotknięte błędami czynności zostają sanowane i są traktowane jako od początku wolne od wad. Niemniej sąd ma również możliwość wyrażenia odmiennej od strony oceny w przedmiocie istnienia dostrzeganych przez nią uchybień. Wyrazem powyższego będzie podjęcie dalszych czynności procesowych bez wyciągnięcia konsekwencji ze zgłoszonych zastrzeżeń. W takim wypadku strona musi wystąpić z wnioskiem o wpisanie zgłoszonego zastrzeżenia do protokołu postępowania. Umożliwia to stronie dalsze podnoszenie swoich zastrzeżeń, już w formie zarzutów, przed sądami wyższych instancji. Protokół stanowi bowiem jedyny dowód, że strona w ogóle zgłosiła zastrzeżenie. Natomiast niewpisanie zastrzeżenia do protokołu postępowania powoduje zwykle utratę przez stronę prawa do powoływania się na spostrzeżone uchybienia procesowe w dalszym postępowaniu, o czym szczegółowo traktuje kolejny rozdział niniejszej pracy.

VI. Prekluzja z art. 162 k.p.c. i wyjątki od jej zastosowania

§ 1. Skutki niezgłoszenia zastrzeżenia

Zgodnie z art. 162 zdanie drugie k.p.c. po upływie przewidzianego w nim terminu „stronie, która zastrzeżenia nie zgłosiła, nie przysługuje prawo powoływania się na takie uchybienia w dalszym toku postępowania”³⁷⁸. Przede wszystkim więc niezgłoszenie zastrzeżenia do protokołu, z punktu widzenia strony, skutkuje bezpowrotną utratą możliwości późniejszego powoływania się przez nią na zaistniałe uchybienia procesowe w dalszym toku postępowania³⁷⁹. Przepis art. 162 k.p.c. przewiduje więc prekluzję zarzutów dotyczących naruszeń prawa procesowego³⁸⁰. Prekluzja ma przy tym charakter bezwzględny³⁸¹. Nie ma zatem żadnego znaczenia, czy uchybienie mogło wpłynąć istotnie na wynik sprawy, tzn. czy mogłoby stanowić skuteczny zarzut apelacyjny lub podstawę skargi kasacyjnej, gdyby tylko zostało w odpowiednim terminie zgło-

³⁷⁸ Skutki opisywane w niniejszym paragrafie dotyczą sytuacji, w której strona w ogóle nie zgłosiła zastrzeżenia albo zgłoszone przez nią zastrzeżenie nie zostało wpisane do protokołu postępowania – zob. rozważania zawarte w rozdziale 5 oraz przywołaną tam literaturę.

³⁷⁹ Zob. J. Bodio, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki; M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Erciński, t. 1, s. 728–729 oraz wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09.

³⁸⁰ Zob. J. Bodio, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki. Tak również: wyrok SA w Szczecinie z dnia 20 grudnia 2007 r., I ACa 772/07.

³⁸¹ Zob. A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*.

szone³⁸². Ponadto prekluzji podlegają nie tylko normy, które służą interesom jednej czy drugiej strony procesowej, ale także takie, których przestrzeganie leży w interesie publicznym albo służy ochronie obu stron³⁸³. Natomiast „dalszy tok postępowania”, o którym mowa w przepisie, to „postępowanie toczące się po zaistnieniu uchybienia w tej samej lub w kolejnej instancji, aż do prawomocności orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie”³⁸⁴. Utrata zarzutów dotyczy więc, po pierwsze, dalszego postępowania, które toczy się w tej samej instancji, w której nastąpiło uchybienie³⁸⁵. Po drugie natomiast, obejmuje środki odwoławcze, a zatem zarzuty podnoszone w apelacji lub zażaleniu³⁸⁶. Po trzecie, rozciąga się również na postępowanie apelacyjne lub zażaleniewe przed sądem drugiej instancji³⁸⁷. Po czwarte wreszcie, odnosi się także do postępowania ze skargi kasacyjnej przed Sądem Najwyższym³⁸⁸.

³⁸² *Ibidem*. Zob. również P. Ryłski, glosa..., s. 404; T. Zembruski, *Zakres kognicji...*, s. 59–60. Niemniej w literaturze zauważa się, że „rzeczywista sankcja prekluzji dotyczyć będzie tylko tych uchybień, które mogłyby zostać wykorzystane jako zarzuty w apelacji, a zatem miały wpływ na wynik sprawy, albo jako podstawy w skardze kasacyjnej, a zatem jeżeli mogły mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Zarzuty apelacji naruszenia przepisów postępowania, które nie mogło mieć wpływu na wynik sprawy, i podstawa skargi kasacyjnej naruszenia przepisów postępowania, które nie mogło mieć istotnego wpływu na wynik sprawy, nie stanowią bowiem o zasadności – odpowiednio – apelacji i skargi kasacyjnej”. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 667–668.

³⁸³ Tak: P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 114–115. Zob. jednak wyjątki od rygoru prekluzji art. 162 k.p.c., przedstawione w kolejnym paragrafie niniejszego rozdziału.

³⁸⁴ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 666.

³⁸⁵ *Ibidem*. Wyraźnie podkreśla to również I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

³⁸⁶ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

³⁸⁷ *Ibidem*. Zob. również wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09, Lex nr 533055 oraz T. Zembruski, *Zakres kognicji...*, s. 58–59.

³⁸⁸ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1; J. Turek, *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Warszawa 2011, s. 208. Przede wszystkim jednak konsekwentnie na takim stanowisku stoi sam Sąd Najwyższy; zob. wyrok SN z dnia 27 maja 2010 r., III

Według doktryny „dalszym postępowaniem” jest również postępowanie toczące się na skutek skargi o wznowienie postępowania oraz skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia³⁸⁹.

Wskazany powyżej podstawowy skutek art. 162 k.p.c. musi zostać rozpatrzony również z punktu widzenia sądów rozpoznających sprawę w dalszym jej toku. Wskazuje na to wyrok SN z dnia 3 lutego 2010 r., zgodnie z którym nałożenie na strony rygoru w postaci utraty prawa powoływania się na uchybienia oznacza również obowiązek pominięcia przez sąd sprekludowanych zastrzeżeń, w przeciwnym bowiem razie rygor prekluzji zostałyby pozbawiony znaczenia³⁹⁰. W orzecznictwie SN niezgłoszenie przez stronę zastrzeżenia (tzw. „milczenie strony”) traktuje się jako równoznaczne ze zrzeczeniem się przez nią możliwości jego zgłoszenia przed sądem odwoławczym³⁹¹. Ponadto podkreśla się, że „niepodniesienie zarzutu może oznaczać, że strona nie dostrzegła możliwości jego podniesienia, albo nie odczuła jakichkolwiek ujemnych skutków uchybienia, które by wymagały usunięcia. Tym samym naruszenie takie doznaje sanacji, a sąd nie może braku zastrzeżenia uwzględnić i musi wadliwą czynność traktować jako od początku wolną od błędu, także w instancji odwoławczej (zob. np. art. 381 k.p.c.)”³⁹². W ten sposób „ustawa wyklucza takie postępowanie strony, z którego wynika, że godzi się ona z de-

CSK 248/09, LexPolonica nr 2262879, zgodnie z którym: „niekorzystanie przez stronę z uprawnienia przewidzianego w art. 162 k.p.c. wywołuje skutki procesowe także w postępowaniu kasacyjnym”. Zob. również wyroki SN: z dnia 20 sierpnia 2001 r., I PKN 580/00; z dnia 10 grudnia 2004 r., III CK 90/04; z dnia 26 sierpnia 2009 r., I CSK 13/09; z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09.

³⁸⁹ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 666.

³⁹⁰ Wyrok SN z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09. Tak również: E. Stawicka, *Czy ograniczenie...*, s. 174–175.

³⁹¹ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148, która powołuje się w tym zakresie na wyrok SN z dnia 5 kwietnia 1963 r., I CR 12/62 OSNCP 1964, nr 7–8, poz. 133, zapadły na tle analogicznego rozwiązania z art. 239 k.p.c. Obecnie zob. również podtrzymujący powyższe stanowisko wyrok SN z dnia 5 sierpnia 2008 r., I UK 44/08, LEX nr 500232.

³⁹² P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 113.

cyzją sądu orzekającego i nie podejmuje czynności w art. 162 k.p.c. określonych, a następnie wykazuje wadliwość tej decyzji”³⁹³.

Niezależnie od zasadniczego skutku, w postaci niemożności powoływania się na uchybienie sądu w dalszym toku postępowania, prekluzja art. 162 k.p.c. wpływa również na inne, procesowe i pozaprocessowe skutki prawne uchybień zaistniałych w postępowaniu³⁹⁴. W literaturze podkreśla się, że niezgłoszone uchybienia sądu mogą mieć bezpośredni lub pośredni wpływ na ukształtowanie sytuacji materialnoprawnej stron i innych uczestników postępowania³⁹⁵. Przede wszystkim orzeczenia sądowe kończące postępowanie, w którym zaistniały uchybienia, mogą ustalać lub kształtować tę sytuację w sposób błędny. Przy czym wpływ na wynik sprawy i sytuację materialnoprawną stron mogą mieć również uchybienia zaistniałe w postępowaniach wпадkowych i dotyczących biegu postępowania³⁹⁶. W piśmiennictwie zauważa się ponadto, że uchybienia mogą odbić się niekorzystnie na wysokości kosztów postępowania³⁹⁷. Podkreśla się również, że skutkiem uchybień może być konieczność poniesienia odpowiedzialności majątkowej zarówno przez Skarb Państwa, jak i przez osoby działające w charakterze organów sądowych w postępowaniu cywilnym³⁹⁸. „Wprawdzie o odpowiedzialności takiej mowa była wyraźnie w k.p.c. tylko co do uchybień komorników (por. uchylony art. 769 k.p.c.)³⁹⁹, ale odpowiedzialność ta opiera się przede wszystkim na ogólnych przepisach o czynach niedozwolonych (art. 415 i n. k.c.)”⁴⁰⁰. Dodatkowo, dopuszczanie przez sąd do uchybień w postępowaniu może skutkować uruchomieniem trybu nadzoru służ-

³⁹³ Wyrok SN z dnia 10 sierpnia 2006 r. V CSK 237/06.

³⁹⁴ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65.

³⁹⁵ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 147.

³⁹⁶ *Ibidem*.

³⁹⁷ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65.

³⁹⁸ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 113 oraz W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 147.

³⁹⁹ Jego niekonstytucyjność stwierdził Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 20 stycznia 2004 r., SK 26/03, Dz. U. Nr 11, poz. 101.

⁴⁰⁰ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 113 oraz W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 147.

bowego⁴⁰¹. Stosownie do art. 40 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 427 z późn. zm.) sąd odwoławczy, w razie stwierdzenia przy rozpoznawaniu sprawy oczywistej obrazy przepisów, niezależnie od innych uprawnień, wytyka w trybie nadzoru służbowego uchybienie właściwemu sądowi. „Tzw. wytyk judykacyjny służy przede wszystkim kształtowaniu prawidłowego orzecznictwa i mieści się w granicach kontroli dokonywanej w toku postępowania odwoławczego przez sąd wyższego rzędu w konkretnej sprawie. Jest zatem wyrazem oceny postępowania sądu pierwszej instancji w konkretnej sprawie, związanej przynajmniej pośrednio z jej konkretnym rozstrzygnięciem. Ma on charakter sygnalizacyjny, nakierowany na uniknięcie przez sąd w przyszłości rażących uchybień w stosowaniu prawa”⁴⁰². O wytknięciu sąd zawiadamia prezesa właściwego sądu, a w przypadkach poważniejszych uchybień – także Ministra Sprawiedliwości. Odpis postanowienia sądu, zawierającego wytknięcie uchybienia, dołącza się do akt osobowych sędziego.

Podsumowując, uznać należy, że najistotniejszym, choć nie jedynym, skutkiem funkcjonowania prekluzji z art. 162 k.p.c. jest utrata możliwości powoływania się przez stronę na niedostrzeżone uchybienia procesowe. Jej odpowiednikiem jest obowiązek pominięcia przez sąd sprekludowanych zarzutów w dalszym toku postępowania. W tym ujęciu art. 162 k.p.c. pełni funkcję represyjną, dyscyplinującą, przewidując dla stron swoistą sankcję za brak dbałości o własną sprawę⁴⁰³. Wskazana dolegliwość jest jednak w pewnym stopniu łagodzona przez wprowadzenie do omawianego przepisu dwóch istotnych wyjątków, w których prekluzja nie zachodzi. Stanowią one przedmiot rozważań kolejnego paragrafu.

⁴⁰¹ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 113–114 oraz W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 148.

⁴⁰² Postanowienie SN z dnia 17 marca 2005 r., SNO 7/05, LEX nr 569060.

⁴⁰³ Por. rozdział 2.

§ 2. Wyjątki od prekluzji

Obciążenie strony negatywnymi konsekwencjami prekluzji z art. 162 k.p.c. nie oznacza pozbawienia możliwości obrony przed jej skutkami⁴⁰⁴. Zgodnie z art. 162 k.p.c. „stronie, która zastrzeżenia nie zgłosiła, nie przysługuje prawo powoływania się na takie uchybienia w dalszym toku postępowania, chyba że chodzi o przepisy postępowania, których naruszenie sąd powinien wziąć pod rozwagę z urzędu, albo że strona uprawdopodobni, iż nie zgłosiła zastrzeżeń bez swojej winy”. Niezgłoszenie zastrzeżenia do protokołu wyłącza zatem późniejsze powoływanie się na zaszczytne uchybienia procesowe, jednakże z wyjątkiem:

- 1) uchybień, które sąd powinien wziąć pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy,
- 2) sytuacji, gdy brak zgłoszenia zastrzeżenia jest niezawiniony przez stronę⁴⁰⁵.

Należy więc za M. Sychowiczem uznać, że „wprawdzie art. 162 k.p.c. dotyczy wszelkich uchybień przepisom postępowania, ale znaczenie tego przepisu, polegające na pozbawieniu strony możliwości powoływania się na uchybienie w dalszym toku postępowania, ogranicza się do uchybień nie dotyczących przepisów, których sąd powinien wziąć pod uwagę z urzędu oraz uchybień, co do których strona uprawdopodobni, że nie zgłosiła zastrzeżeń bez swojej winy”⁴⁰⁶.

1. Naruszenia, które sąd powinien wziąć pod rozwagę z urzędu

Przechodząc do szczegółowej analizy pierwszego wyjątku, należy zastanowić się, jakie dokładnie uchybienia sąd uwzględni z urzędu w każdym stanie sprawy. „Wydawałoby się bowiem, że sąd zobowiązany jest przestrzegać wszystkich przepisów prawa procesowego, a wobec tego powinien wziąć pod rozwagę możliwie każde ich naruszenie i dążyć do

⁴⁰⁴ T. Zembrzuski, *Zakres kognicji...*, s. 60.

⁴⁰⁵ E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149.

⁴⁰⁶ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 667.

jego usunięcia. Jednakże kodeks wkłada na sąd szczególny obowiązek wzięcia pod rozwagę w każdym stanie sprawy pewnych tylko okoliczności, których istnienie lub nieistnienie oznacza brak jednej z przesłanek procesowych⁴⁰⁷. Zatem przepisy postępowania, których naruszenie sąd powinien wziąć pod uwagę z urzędu, to przede wszystkim przepisy, których naruszenie powoduje nieważność postępowania⁴⁰⁸. W doktrynie podkreśla się, że nieważność postępowania stanowi wyodrębnioną, bezwzględną podstawę zaskarżenia, której stwierdzenie zawsze prowadzi do uchylecia orzeczenia, bez względu na rzeczywisty wpływ uchylecia w konkretnym wypadku na wynik sprawy⁴⁰⁹. Przepisy regulujące nieważność „zakładają istnienie tego typu naruszeń przepisów prawa, z powodu których rozstrzygnięcie sądu nie może się ostać, nawet jeśli między jego treścią lub formą a spostrzeżonym naruszeniem powodującym nieważność postępowania nie zachodzi żaden związek przyczynowy. Automatyzm sankcji nieważności postępowania, którą – w razie zaskarżenia orzeczenia sąd ma obowiązek uwzględnić z urzędu bez badania wpływu przyczyny nieważności na treść rozstrzygnięcia – wynika z faktu, iż przyczyny te nie tylko wiążą się gwarancjami procesowymi stron, lecz także kształtują podstawowe standardy należytego postępowania⁴¹⁰. Przyczyny nieważności postępowania wymienione są w kodeksie wyczerpująco, a ich enumeratywny katalog zawierają art. 379 i 1099 k.p.c.⁴¹¹ Pierwszą podstawą nieważności jest niedopuszczalność drogi

⁴⁰⁷ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 19.

⁴⁰⁸ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 672. Zob. również uchwała SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, oraz wyrok SN z dnia 3 czerwca 2009 r., IV CSK 96/09. W ten sam sposób również: E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149; E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. E. Marszałkowska-Krześ; A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*.

⁴⁰⁹ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 249 i 256. Zob. również T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 81–83.

⁴¹⁰ Zob. E. Gapska, *Wady orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009, s. 75.

⁴¹¹ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 256 oraz T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 81.

sądowej z art. 379 pkt 1 k.p.c., obok której zawsze wymienia się również brak jurysdykcji krajowej przewidziany art. 1099 k.p.c. Zgodnie z doktryną, „zawarte w Kodeksie uregulowanie drogi sądowej stwarza podstawę do oddzielenia zakresu działania sądów powszechnych od zakresu działania organów władzy administracyjnej, a także od zakresu działania sądów szczególnych”⁴¹². Natomiast jurysdykcja krajowa pozwala oddzielać kompetencje sądów polskich od zagranicznych organów sądowych. Uchybienia w powyższych fundamentalnych kwestiach prowadzą do nieważności postępowania, więc już przed sądem pierwszej instancji powinny skutkować odrzuceniem pozwu (art. 199, 1099 k.p.c.)⁴¹³. Kolejną przesłanką jest brak zdolności sądowej lub procesowej strony, organu powołanego do jej reprezentowania lub przedstawiciela ustawowego oraz brak należytego umocowania pełnomocnika strony. Najczęściej do wydania orzeczenia w omawianych okolicznościach dochodzi wówczas, gdy zapada ono w stosunku do strony nieistniejącej, np.: na skutek śmierci osoby fizycznej albo utraty bytu w wyniku wykreślenia z rejestru⁴¹⁴. Należy podkreślić, że w takich wypadkach, po nieudanej próbie naprawienia uchybień (art. 70 i 71 k.p.c.), sąd już w pierwszej instancji zmuszony jest pozew odrzucić (art. 199 k.p.c.)⁴¹⁵. Następne uchybienie skutkujące nieważnością obejmuje sytuacje, w których o to samo roszczenie, między tymi samymi stronami toczy się już wcześniej wszczęta sprawa (*lis pendens*) albo jeżeli sprawa taka została już prawomocnie osądzona (*res iudicata*). W literaturze podkreśla się, że powyższe uchybienia pozostają „ukryte”, przez co aż do momentu ich dostrzeżenia przez sąd, czy to na skutek inicjatywy własnej sądu, czy działań strony, orzeczenie zachowuje pozory orzeczenia prawidłowego⁴¹⁶. Obie jednak sytuacje po-

⁴¹² Zob. T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 379 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Artykuły 367-505³⁵, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, LEX/el. 2012.

⁴¹³ Zob. T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 82.

⁴¹⁴ Zob. E. Gapska, *Wady...*, s. 76.

⁴¹⁵ Zob. wyrok SN z dnia 7 listopada 2006 r., I CSK 224/06, LEX nr 276251. Zob. również T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 82.

⁴¹⁶ Zob. E. Gapska, *Wady...*, s. 80.

winy już przed sądem pierwszej instancji skutkować odrzuceniem pozwu (art. 199 k.p.c.)⁴¹⁷. Ustawa nakazuje również przyjmować nieważność postępowania wtedy, gdy skład sądu orzekającego był sprzeczny z przepisami prawa albo gdy w rozpoznaniu sprawy brał udział sędzia wyłączony z mocy ustawy. Należy zauważyć, że „o nieprawidłowym składzie sądu można mówić w każdym przypadku, gdy postępowanie toczyło się przed sądem orzekającym w składzie innym niż przewidziany dla konkretnego rodzaju sprawy”⁴¹⁸. Natomiast w kwestii udziału w rozpoznaniu sprawy sędziego podlegającego wyłączeniu z mocy ustawy odwołać należy się do przesłanek tego wyłączenia, wymienionych *numerus clausus* w art. 48 k.p.c., a uzupełniająco również w art. 386 § 5 i art. 398¹⁵ § 2 k.p.c.⁴¹⁹ W literaturze podkreśla się, że wśród przyczyn nieważności w praktyce najczęściej występuje pozbawienie strony możliwości obrony swych praw, które stanowi kolejne uchybienie procesowe skutkujące nieważnością⁴²⁰. Ustawodawca posłużył się w tym wypadku bardzo ogólnym sformułowaniem, którego nie uzupełnił jakimkolwiek przykładowym wyliczeniem⁴²¹. W doktrynie i orzecznictwie przyjmuje się, iż „pozbawienie strony możliwości obrony swoich praw polega na tym, że z powodu wadliwych czynności procesowych sądu lub strony przeciwnej nie mogła ona brać i nie brała udziału nie tylko w toku całego postępowania, ale także w jego istotnej części, przy czym chodzi o całkowite faktyczne pozbawienie możliwości obrony”⁴²². Wydaje się, że w powyższym zakresie można wymienić takie sytuacje, jak np.: zaniechanie rozpoznania przez sąd wniosku strony o ustanowienie adwokata z urzędu lub bezzasadne

⁴¹⁷ Zob. T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 82.

⁴¹⁸ Zob. E. Gapska, *Wady...*, s. 81.

⁴¹⁹ *Ibidem*, s. 83.

⁴²⁰ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 249. Szerokie rozważania w zakresie omawianej przesłanki prowadzi T. Ereciński, *Apelacja...*, s. 83–86.

⁴²¹ Zob. T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 379 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 2.

⁴²² *Ibidem*. Zob. również postanowienia SN: z dnia 6 marca 1998 r., III CKN 34/98, LEX nr 36068; z dnia 28 listopada 2002 r., II CKN 399/01, LEX nr 196607.

oddalenie takiego wniosku⁴²³, przeprowadzenie rozprawy, po której zakończeniu zapadł wyrok, w terminie wcześniejszym niż oznaczony w zawiadomieniu skierowanym do strony lub jej pełnomocnika⁴²⁴ czy też rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym, gdy obligatoryjne jest przeprowadzenie rozprawy, lub przeprowadzenie postępowania z udziałem wadliwie ustanowionego kuratora⁴²⁵. Wreszcie nieważność postępowania zajdzie również wtedy, gdy sąd rejonowy orzekł w sprawie, w której sąd okręgowy jest właściwy bez względu na wartość przedmiotu sporu. Tego typu właściwość zachodzi w postępowaniach unormowanych art. 17 pkt 1–3, 477⁸ § 1, art. 479²⁸, art. 479³⁶, 479⁴⁶, 479⁵⁷, 479⁶⁸, 544, 567¹, 691¹ k.p.c.⁴²⁶

Omówione dotychczas regulacje statuują tzw. bezwzględne przesłanki procesowe⁴²⁷. Oznacza to, że uchybienia omówionym okolicznościom brane są przez sąd pod rozważę z urzędu w każdym stanie sprawy⁴²⁸. Jednakże k.p.c. nie ogranicza okoliczności uwzględnianych przez sąd z urzędu jedynie do tzw. bezwzględnych przesłanek procesowych, których brak powoduje nieważność postępowania⁴²⁹. W doktrynie obowiązkiem sądu w tym zakresie obejmuje się również niektóre względne przesłanki procesowe, nieskutkujące nieważnością postępowania, ale wpływające istotnie na jego przebieg⁴³⁰. Najczęściej wskazuje się w tym miejscu na art. 199 i 202 k.p.c.⁴³¹ Wydaje się jednak, że z uwagi na pokrywanie się katalogów tych przepisów z art. 379 k.p.c. wystarczy uzupełnienie omawianego zakresu o elementy samego art. 202 k.p.c.⁴³² Do okolicz-

⁴²³ Zob. postanowienie SN z dnia 28 listopada 2002 r., II CKN 399/01.

⁴²⁴ Zob. wyrok SN z dnia 13 lutego 2004 r., IV CK 61/03, LEX nr 151638.

⁴²⁵ Zob. E. Gapska, *Wady...*, s. 84.

⁴²⁶ *Ibidem*, s. 83.

⁴²⁷ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 21.

⁴²⁸ *Ibidem*.

⁴²⁹ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 19.

⁴³⁰ *Ibidem*.

⁴³¹ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149.

⁴³² Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 672. Zob. również uchwała SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05; wyrok SN z dnia 3 czerwca 2009 r., IV CSK 96/09.

ności branych przez sąd pod uwagę z urzędu na potrzeby art. 162 k.p.c. należy zatem doliczyć niewłaściwy tryb postępowania i niewłaściwość sądu niedającą się usunąć za pomocą umowy stron (zob. art. 202 k.p.c.)⁴³³.

Omówione uchybienia procesowe z uwagi na ich ciężar gatunkowy, tzn. szczególne znaczenie dla prawidłowego postępowania oraz bezwzględny charakter przyczyn nieważności jako podstaw zaskarżenia, zostały przez ustawodawcę potraktowane w sposób wyjątkowy⁴³⁴. Sąd jest zatem bezwzględnie zobowiązany dążyć w trakcie postępowania do usunięcia rzeczonych uchybień z urzędu, bez względu na to, kiedy strona zwróci na nie uwagę⁴³⁵. W świetle art. 162 k.p.c. uchybienia te są więc traktowane tak, jak gdyby strona w rzeczywistości zgłosiła wobec nich stosowne zastrzeżenia we właściwym terminie. Niemniej z uwagi na fakt, że sąd i tak jest obowiązany powyższe uchybienia brać pod uwagę z urzędu, w doktrynie pojawiają się głosy, że wyjątek przewidziany w art. 162 k.p.c. w istocie nie zmienia sytuacji strony⁴³⁶. Zauważa się, że nawet gdyby przepis nie zawierał jakiegokolwiek regulacji w tym zakresie, sąd i tak byłby obowiązany powyższe uchybienia brać pod uwagę z urzędu⁴³⁷. Wydaje się jednak, że przez taką legislację ustawodawca starał się zapobiec kolizji rygoru prekluzji z fundamentalnymi przepisami kodeksu, zapewniającymi prawidłowy wymiar sprawiedliwości w sprawach cywilnych⁴³⁸. Wpływ takiej kolizji na jasność i czytelność regulacji, którą w pierwszej kolejności ma przecież stosować także niezaznajomiona z prawem strona, zawsze należy uznać za niepożądaną, choćby nawet w rzeczywistości miał jedynie wymiar pozorny.

⁴³³ Zob. E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. E. Marszałkowska-Krześ.

⁴³⁴ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65 oraz W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 19–20.

⁴³⁵ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65.

⁴³⁶ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁴³⁷ *Ibidem*.

⁴³⁸ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149 oraz B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65.

2. Uprawdopodobnienie braku winy strony

Przechodząc do analizy drugiego wyjątku, należy przypomnieć, że strona będzie mogła w każdym czasie powołać się na uchybienia przepisom postępowania, jeżeli nie zgłosiła wobec nich zastrzeżenia „bez swojej winy”. W literaturze podkreśla się, że wprowadzenie przez ustawodawcę przesłanki subiektywnej, jaką jest brak winy strony, łagodzi formalizm postępowania cywilnego w zakresie obowiązku zachowania wymagań co do czasu podjęcia czynności procesowych⁴³⁹. Z drugiej strony, zastrzeżenie powyższego wyjątku powoduje, że przesłanką przyjęcia upływu terminu prekluzyjnego z art. 162 k.p.c. w rzeczywistości jest także wina strony w uchybieniu temu terminowi⁴⁴⁰. W literaturze podkreśla się, że pojęcie winy z art. 162 k.p.c. należy wyklądać zgodnie z jej ogólnym ujęciem występującym na gruncie prawa cywilnego, a zwłaszcza z winą określoną w przepisach ogólnych dotyczących przywracania terminu (art. 168 k.p.c.)⁴⁴¹. W końcu „rozumienie zawinienia przez stronę niedokonania czynności procesowej, której obowiązek dokonania wynika z przepisów, nie różni się od rozumienia zawinienia niedokonania czynności procesowej, do dokonania której zobowiązuje określony termin”⁴⁴². Okoliczności uzasadniające przyjęcie braku winy na gruncie art. 162 k.p.c. są więc takie same jak w przypadku wniosku o przywrócenie terminu na podstawie art. 168 k.p.c. – zresztą oba przepisy posługują się tym samym sformułowaniem: „bez swojej winy”⁴⁴³. Zgodnie z doktryną wypracowaną na gruncie art. 168 k.p.c. „o braku winy strony można mówić tylko wtedy, gdy istniała jakaś niezależna przyczyna, która spowodowała uchybienie terminowi. Przyczyna taka zacho-

⁴³⁹ Zob. D. Olczak-Dąbrowska, *Przywrócenie terminu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 182, która powołuje się w tym zakresie na regulację art. 162, 168 i 346 k.p.c.

⁴⁴⁰ B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65–66.

⁴⁴¹ Zob. M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Reściński, t. 1, s. 731; M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 672.

⁴⁴² *Idem*, *Zwrócenie uwagi...*, s. 672.

⁴⁴³ I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

dzi wówczas, gdy dokonanie czynności w ogóle (w sensie obiektywnym) było wykluczone, jak również w takich przypadkach, w których w danych okolicznościach nie można było oczekiwać od strony, by zachowała dany termin procesowy. Dlatego w każdym przypadku przy ocenie braku winy, jako przesłanki przywrócenia terminu uchybionego przez stronę, należy uwzględniać wymaganie dołożenia należytej staranności człowieka przejawiającego dbałość o swe własne życiowo ważne sprawy⁴⁴⁴. Stanowisko literatury, wskazujące na zobiektywizowaną ocenę braku winy, jest zgodne z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego, który przyjmuje, że brak winy w niedokonaniu w terminie czynności procesowej podlega ocenie z uwzględnieniem wszystkich okoliczności danej sprawy, w sposób uwzględniający obiektywny miernik staranności, jakiej można wymagać od strony dbającej należycie o swoje interesy⁴⁴⁵. Zastosowanie obiektywnego miernika staranności w pełni akceptuje się w stosunku do reprezentujących strony zawodowych pełnomocników⁴⁴⁶. Jednakże w tych wypadkach, w których strona w postępowaniu działa samodzielnie, postuluje się pewną subiektywizację kryteriów, tak aby ocena winy nie abstrahowała całkowicie od cech indywidualnych danego podmiotu⁴⁴⁷.

⁴⁴⁴ Zob. J. Bodio, *Komentarz do art. 168 k.p.c. [w:] Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki. Zob. również w tym zakresie szerokie rozważania w kwestii winy, zarówno w prawie cywilnym materialnym, jak i procesowym, zaprezentowane w: D. Olczak-Dąbrowska, *Przywrócenie...*, s. 177–229.

⁴⁴⁵ Zob. *eadem*, *Przywrócenie...*, s. 186–189, która na dowód powyższego wskazuje bogate orzecznictwo SN, w tym przede wszystkim postanowienia SN: z dnia 8 grudnia 2004 r., I CZ 142/04, LEX nr 277071; z dnia 23 listopada 2005 r., II CZ 103/05 LEX nr 188555; z dnia 10 stycznia 2007 r., I CZ 108/06, LEX nr 258547; z dnia 11 stycznia 2007 r., II CZ 116/06, LEX nr 258551.

⁴⁴⁶ D. Olczak-Dąbrowska, *Przywrócenie...*, s. 215–229. Poziom obiektywnego miernika staranności pełnomocnika procesowego określa się oczywiście z uwzględnieniem zawodowego charakteru jego działalności.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, s. 194–198. Zob. również powoływane przez autorkę wyrok SN z dnia 13 maja 1994 r., I PRN 21/94, OSNAPIUS 1994, nr 5, poz. 85, jak również uchwałę SN z dnia 17 lutego 2009 r., III CZP 117/08, OSNC 2009, nr 7–8, poz. 91. Taka dyferencjacja mier-

Przenosząc te ogólne rozważania wypracowane na gruncie art. 168 k.p.c. do art. 162 k.p.c., doktryna podkreśla, że brak winy strony w niezgłoszeniu zastrzeżenia zaistnieje przede wszystkim w wypadku nieobecności strony na posiedzeniu, spowodowanej chorobą⁴⁴⁸. W podobny sposób należy ocenić działanie siły wyższej, a więc niemożliwego do przewyżczenia zjawiska o charakterze zewnętrznym, w tym żywiołów przyrodniczych⁴⁴⁹. W obu wypadkach wyrażenie oceny, czy i w jakim zakresie jednak można takie zdarzenie zaliczyć do przyczyn uznawanych za niezawinione, należy ostatecznie do sądu⁴⁵⁰. Ponadto podnosi się, że z reguły brak winy z art. 162 k.p.c. należy przyjąć w stosunku do strony działającej bez zawodowego pełnomocnika, niepouczzonej przez sąd o skutkach niezgłoszenia zastrzeżenia⁴⁵¹. Podobnie nie ponosi winy strona, która nie była w stanie zorientować się w odpowiednim czasie, że sąd pominął jej wnioski⁴⁵².

nika należytej staranności według kryterium podmiotowego znajduje uzasadnienie w wielu przepisach kodeksu, w tym: art. 5, 109, 130² § 1, 327 § 1 k.p.c. Podkreśla się, że stanowisko to zapobiega sytuacjom zupełnie nieuzasadnionego pozbawienia niereprezentowanej strony możliwości skorzystania z uprawnień procesowych, podkreśla etyczny sens winy jako zarzutu indywidualnego oraz pozwala na wyodrębnienie strony niedbałej od nieporadnej.

⁴⁴⁸ Tak zgodnie E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149 oraz H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 66. W kwestii choroby strony uzasadniającej brak winy zob. zwłaszcza postanowienia SN: z dnia 5 sierpnia 2005 r., II PZ 20/05, OSNP 2006, nr 13–14, poz. 214 oraz z dnia 21 marca 2000 r., II CKN 712/00, LEX nr 530731.

⁴⁴⁹ Tak zgodnie E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149 oraz H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 66. W kwestii siły wyższej uzasadniającej brak winy zob. zwłaszcza postanowienia SN: z dnia 29 stycznia 2008 r., I PZ 29/07, LEX nr 448841; z dnia 14 kwietnia 2008 r., II UZ 28/07, LEX nr 470970.

⁴⁵⁰ Zob. J. Bodio, *Komentarz do art. 168 k.p.c. [w:] Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki. Zob. również w tym zakresie szerokie rozważania w kwestii winy, zarówno w prawie cywilnym materialnym, jak i procesowym, zaprezentowane przez D. Olczak-Dąbrowską, *Przywrócenie...*, s. 177–229.

⁴⁵¹ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1, a także potwierdzający takie stanowisko wyrok SN z dnia 1 grudnia 2010 r., I CSK 181/10.

⁴⁵² Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego*

dliwiająca brak winy strony nie może zostać uznana nieznajomość treści art. 162 k.p.c. oraz konsekwencji niedopełnienia obowiązku przewidzianego tym przepisem⁴⁵³. Wynika to z utrwalonego poglądu, że nikt nie może zasłaniać się nieznajomością prawa, zgodnie z zasadą *ignorantia iuris nocet*, i odnosi się to również do stron niezastępowanych przez fachowych pełnomocników⁴⁵⁴. Jak wskazuje Krzysztof Knoppek: „cały system przepisów prawa procesowego pokazuje, że znajomość tego prawa jest co najmniej nader wskazana dla stron uczestniczących w postępowaniu cywilnym. Jest bowiem fizycznie niewykonalne, aby sądy mogły udzielać stronom odpowiednich pouczeń co do wszelkich czynności procesowych, których potencjalnie mogłyby one dokonać”⁴⁵⁵. W tym kontekście powstaje jednak pytanie, czy strona ponosi winę, jeżeli jest działającą bez pełnomocnika osobą nieporadną. Jednoznacznie za przyjęciem braku winy w takiej sytuacji opowiada się znaczna część przedstawicieli doktryny⁴⁵⁶. Interesujący przykład w zakresie okoliczności nieusprawiedliwiających przyjęcia braku winy zawiera również wyrok SA we Wrocławiu z dnia 20 marca 2012 r.⁴⁵⁷, odnoszący się do profesjonalnych pełnomocników. W rozpatrywanym stanie faktycznym fachowy pełnomocnik strony z powodu wcześniejszego opuszczenia sali nie zgłosił na rozprawie zastrzeżenia w stosunku do postanowienia sądu okręgowego o oddaleniu wniosku dowodowego. Sąd apelacyjny uznał jednak, że „konieczność opuszczenia przez pełnomocnika sali przed końcem rozprawy, nawet jeśli istotnie miała miejsce i była sygnalizowana przewodniczącemu, nie może być uznana za okoliczność usprawiedliwiająca brak zgłoszenia zastrzeżenia z art. 162 k.p.c.”. Sąd podkreślił, że

go..., red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1, a także potwierdzający takie stanowisko wyrok SN dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09.

⁴⁵³ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 672 oraz K. Knoppek, glosa..., s. 324.

⁴⁵⁴ Zob. M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 672 oraz K. Knoppek, glosa..., s. 324.

⁴⁵⁵ K. Knoppek, glosa..., s. 324.

⁴⁵⁶ Tak zgodnie E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149; H. Pietrzkowski, *Metodyka...*, s. 66 oraz A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*.

⁴⁵⁷ Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 20 marca 2012 r., I ACa 182/12, LEX nr 1148368.

opuszczenie sali przez pełnomocnika przed końcem rozprawy, podobnie jak nieuczestniczenie w niej, odbywa się na wyłączne ryzyko pełnomocnika, strona apelująca utraciła w tym wypadku możliwość kwestionowania postanowienia sądu.

Strona nie musi udowodnić, że nie zgłosiła w terminie zastrzeżeń bez swojej winy⁴⁵⁸. Brak winy, który uzasadnia możliwość późniejszego zgłoszenia zastrzeżenia, musi jedynie zostać uprawdopodobniony, co dla strony korzystającej z wyjątku stanowi niewątpliwe ułatwienie⁴⁵⁹. W literaturze wskazuje się, że pojęcie „uprawdopodobnienia” z art. 162 k.p.c. należy wyklądać zgodnie z art. 243 k.p.c.⁴⁶⁰ Zgodnie z doktryną uprawdopodobnienie (*semiplena probatio*) jest środkiem zastępczym dowodu, niedającym pewności, lecz tylko wiarygodność, prawdopodobieństwo zaistnienia jakiejś okoliczności faktycznej⁴⁶¹. Przewidują je szczególne przepisy jako wyjątek od reguły przeprowadzenia dowodów w sytuacjach, w których zachodzi potrzeba rozstrzygnięcia jakiejś kwestii wпадkowej. Uprawdopodobnienie stanowi środek poznania rzeczywistości nieskrępowany wymaganiami formalnymi zwykłego postępowania dowodowego⁴⁶². Niemniej podkreśla się, że nie może opierać się ono na samych twierdzeniach strony, a ostateczna ocena, czy dane okoliczności zostały uprawdopodobnione, zależy od sądu⁴⁶³. „W praktyce popu-

⁴⁵⁸ Zob. I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁴⁵⁹ *Ibidem*. Zob. również M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 673.

⁴⁶⁰ M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Erciński, t. 1, s. 731.

⁴⁶¹ Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 31–32 oraz T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, s. 194. Szczegółowe rozważania w kwestii pojęcia, przedmiotu, środków, ciężaru i skutków uprawdopodobnienia, wraz z analizą orzecznictwa SN, a także literatury obcojęzycznej, przedstawia D. Olczak-Dąbrowska, *Przywrócenie...*, s. 71–93.

⁴⁶² Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 31–32 oraz T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*, s. 194.

⁴⁶³ Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 31–32 oraz T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*, s. 194.

larnym środkiem uprawdopodobnienia jest pisemne oświadczenie osoby trzeciej, częstokroć z jej urzędowo uwierzytelnionym podpisem⁴⁶⁴.

Korzystając z omawianego wyjątku, strona powinna zgłosić zastrzeżenie i jednocześnie uprawdopodobnić, że mimo swej staranności nie mogła zgłosić zastrzeżeń w terminie, czyli zachodziła przeszkoda od niej niezależna, istniejąca przez cały czas biegu terminu⁴⁶⁵. W literaturze przyjmuje się, że zgłoszenie zastrzeżenia łącznie z uprawdopodobnieniem braku winy może nastąpić aż do chwili zamknięcia rozprawy w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji⁴⁶⁶. Natomiast po tej chwili strona może zamieścić takie uprawdopodobnienie w środku zażalenia, jeżeli jego podstawą obejmuje również uchybienie sądu pierwszej instancji, na które nie zdążyła bez swej winy zwrócić uwagi w ustawowym terminie prekluzyjnym⁴⁶⁷.

Niemniej, podobnie jak w wypadku pierwszego wyjątku od zastosowania prekluzji z art. 162 k.p.c., również uprawdopodobnienie braku winy strony budzi w literaturze wątpliwości i staje się przedmiotem krytyki. Szczególnie dobitnie w tym kontekście wyraził się Radosław Rycielski, przyjmując, że takie ujęcie wyjątku przez ustawodawcę „razi dowolnością sformułowania i w związku z tym oddaniem do pełnej dyspozycji sędziego możliwości decydowania o tym, czy w danym przypadku niezgłoszenie zastrzeżenia przez stronę było zawinione, czy też nie”⁴⁶⁸. Autor zauważa, że w rzeczywistości sąd nie musi wysłuchać nawet merytorycznej i należycie udowodnionej argumentacji strony odnośnie braku zawinienia w niezgłoszeniu zastrzeżenia. Wyjątek sta-

⁴⁶⁴ Zob. T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*, s. 194.

⁴⁶⁵ E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 148–149.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, s. 149. Ponadto zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 115; I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁴⁶⁷ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 149; B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 65; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 115; I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁴⁶⁸ Zob. R. Rycielski, *Konstytucyjne prawo...*, s. 113.

nowi zatem „ewidentne uprzywilejowanie sądu przy jednoczesnym pozbawieniu strony możliwości obrony swoich praw”⁴⁶⁹.

Podsumowując, uznać należy, że niezgłoszenie zastrzeżenia z art. 162 k.p.c. wywołuje dla strony negatywne konsekwencje procesowe przede wszystkim w postaci prekluzji zarzutów. Sąd ma obowiązek pomijać niezgłoszone w terminie uchybienia, na które strona powołuje się w dalszym toku postępowania, nawet jeżeli stanowiłyby skuteczny zarzut apelacyjny lub podstawę skargi kasacyjnej. Rygor prekluzji z art. 162 k.p.c. doznaje jednak dwóch istotnych wyjątków. Pierwszy pozwala stronie powoływać się w dalszym toku postępowania na takie uchybienia procesowe, które sąd powinien wziąć pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy. Mimo że strona ma prawo zgłosić zastrzeżenia z art. 162 k.p.c. wobec wszelkich uchybień, to ich niezgłoszenie w wypadku przepisów o największym ciężarze gatunkowym nie wywoła dla niej negatywnych konsekwencji. Uchybienia te należy więc traktować tak, jak gdyby strona w rzeczywistości zgłosiła wobec nich stosowne zastrzeżenia we właściwym terminie. Drugi wyjątek pozwala stronie zgłosić zastrzeżenia, jeżeli uprawdopodobni ona brak winy w ich niezgłoszeniu. Ma on zatem nieco odmienny charakter, gdyż nie nakazuje przyjmować fikcji prawnej zgłoszenia przez stronę zastrzeżenia, a jedynie pozwala stronie zgłosić zastrzeżenie później, wraz z uprawdopodobnieniem braku winy. Oba wyjątki łagodzą rygor prekluzji art. 162 k.p.c., pozwalając stronie zachować zarzuty procesowe w dalszym toku postępowania. Nie w każdej jednak sytuacji art. 162 k.p.c. znajdzie zastosowanie. Istnieją bowiem przepisy szczególne, które dają stronom możliwość zgłaszania zastrzeżeń w pewnych wyjątkowych sytuacjach. Treść tych przepisów stanowi przedmiot rozważań kolejnego rozdziału.

⁴⁶⁹ *Ibidem*.

VII. Regulacje szczególne wobec art. 162 k.p.c.

§ 1. Rola i stosunek art. 239 i 315 k.p.c. do art. 162 k.p.c.

Przepis art. 162 k.p.c. nie jest jedyną regulacją pozwalającą stronie zgłaszać zastrzeżenia w stosunku do uchybień spostrzeżonych w toku postępowania. W kodeksie postępowania cywilnego znajdują się również przepisy *lex specialis*, regulujące zgłaszanie takich zastrzeżeń w pewnych szczególnych sytuacjach. Należą do nich art. 239 k.p.c., dotyczący uchybień sędziego wyznaczonego i sądu wezwanego, oraz art. 315 k.p.c., obejmujący naruszenia zaistniałe przy zabezpieczeniu dowodu⁴⁷⁰. W literaturze zauważa się, że ustawodawca wprowadził do kodeksu te szczególne przepisy „w celu pobudzenia inicjatywy stron do zwrócenia uwagi na zasze uchybienia procesowe i doprowadzenia przez to do usunięcia ich skutków jeszcze w toku postępowania przed sądem pierwszej instancji, a w rezultacie – do przyspieszenia ostatecznego załatwienia sprawy”⁴⁷¹. Ich *ratio legis* jest więc identyczna jak art. 162 k.p.c.⁴⁷² Interesujące jest, że art. 239 oraz 315 k.p.c. uprawniają strony do zwrócenia uwagi sądu na uchybienia przepisom postępowania, a jednocześnie we własnym za-

⁴⁷⁰ Tak zgodnie I. Gromska-Szuster, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1; M. Jędrzejewska, J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Ereciński, t. 1, s. 728; E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 149–150; P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 107.

⁴⁷¹ Zob. J. Niejadlik, *Kontrola...*, s. 112. Obecnie w ten sam sposób wskazuje P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 107.

⁴⁷² Zob. w tym zakresie rozważania rozdziału 2.

kresie nie normują skutków ich opieszałości⁴⁷³. Powszechnie przyjmuje się jednak, że z uwagi na związek omawianych przepisów z ich ogólniejszym odpowiednikiem sankcja z art. 162 k.p.c. powinna znaleźć zastosowanie w drodze *analogii iuris* także w wypadkach określonych tymi szczególnymi przepisami⁴⁷⁴. Pogląd taki ma tradycję również orzecznictwie, gdyż Sąd Najwyższy zwracał uwagę na powyższą możliwość już w orzeczeniu C II 784/34⁴⁷⁵, a następnie potwierdził ją postanowieniem z dnia 17 października 1969 r.⁴⁷⁶ oraz wyrokiem z dnia 12 stycznia 1976 r.⁴⁷⁷ W tym ostatnim Sąd Najwyższy zaznaczył, że razem z sankcją z art. 162 k.p.c. odpowiedniemu zastosowaniu podlegają również wyjątki od prekluzji przewidziane w art. 162 k.p.c. Z uwagi na szeroki zakres, w którym omawiane regulacje przewidują rozwiązania zbliżone do art. 162 k.p.c., znaczna część zaprezentowanych dotychczas rozważań pozostaje w pełni aktualna przy stosowaniu art. 239 i 315 k.p.c., i nie jest celowe ich powtarzanie⁴⁷⁸. Niemniej przepisy te odnoszą się do pewnych szczególnych sytuacji, których odrębności warto poddać głębszej analizie w ramach kolejnych paragrafów.

§ 2. Pomoc prawna i zastrzeżenia z art. 239 k.p.c.

Przeprowadzenie dowodu przez sąd orzekający jest regułą wynikającą z art. 235 k.p.c., odpowiadającą zasadzie bezpośredniości postępowania

⁴⁷³ Zob. J. Niejadlik, *Kontrola...*, s. 112.

⁴⁷⁴ *Ibidem*. Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63. Współcześnie zob. również M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi...*, s. 672; E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 149–150 oraz P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 107.

⁴⁷⁵ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 107, który wskazuje na powyższe orzeczenie za: Ś. Krużelnicki, *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, cz. 1, Art. 1–507, Poznań 1938, s. 327.

⁴⁷⁶ Postanowienie SN z dnia 17 października 1969 r., I CR 316/69, OSPiKA 1971, z. 1, poz. 5.

⁴⁷⁷ Wyrok SN z dnia 12 stycznia 1976 r., II CR 689/75, LEX nr 7790.

⁴⁷⁸ Zob. zwłaszcza rozważania poświęcone uchybieniom procesowym, zgłaszaniu zastrzeżeń przez stronę oraz prekluzji i jej zakresu, zawarte w rozdziałach 3–6 niniejszej pracy.

oraz zasadzie swobodnej oceny dowodów⁴⁷⁹. Tylko na drodze wyjątku, gdy przeprowadzeniu dowodu bezpośrednio przed sądem orzekającym sprzeciwia się charakter dowodu albo wzgląd na poważne niedogodności lub niewspółmierność kosztów w stosunku do przedmiotu sporu, sąd ten może zlecić przeprowadzenie dowodu jednemu z członków składu orzekającego (sędzia wyznaczony) lub innemu sądowi (sąd wezwany)⁴⁸⁰. W praktyce okoliczności te najczęściej zostają spełnione, np.: gdy zarządzono oględziny nieruchomości położonej w miejscu znacznie oddalonym od siedziby sądu, gdy świadek lub strona przebywają obłożnie chorzy w szpitalu albo znajdują się w zakładzie karnym bądź zamieszkują w miejscowości położonej daleko od siedziby sądu⁴⁸¹. Sędzia wyznaczony i sąd wezwany w zakresie zleconego im postępowania dowodowego mają prawa przewodniczącego i prawa sądu orzekającego⁴⁸². Przyjmuje się, że w zasadzie mogą oni przeprowadzić każdy dowód. Nie mogą jednak wyjść poza przedmiot i zakres zleconego postępowania (art. 240 § 2 k.p.c.)⁴⁸³. Przed sądem wezwanym lub sędzią wyznaczonym stosuje się wszystkie przepisy kodeksu regulujące postępowanie dowodowe⁴⁸⁴. Strony i ich pełnomocnicy mają prawo uczestniczenia w dokonywanych czynnościach, zdawania pytań, zgłaszania wniosków – nie są zatem pozbawione możliwości wpływania na treść podejmowanych

⁴⁷⁹ Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 49. Szeroko w tym zakresie wypowiada się również A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010, s. 155–161.

⁴⁸⁰ Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 49 oraz A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Dowody...*, s. 159, która dokonuje szczegółowej analizy omawianej instytucji, w tym zwłaszcza rozwija przesłanki jej zastosowania.

⁴⁸¹ Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 49 oraz H. Dolecki, *Komentarz do art. 235 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Zob. również wyrok SN z dnia 23 maja 1974 r., II CR 222/74, LEX nr 7501.

⁴⁸² Zob. T. Demendecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

⁴⁸³ *Ibidem*.

⁴⁸⁴ Zob. A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Dowody...*, s. 160.

czynności⁴⁸⁵. Jeżeli natomiast w zleconych czynnościach nie uczestniczyły, powinny mieć możliwość zapoznania się z ich wynikami i wypowiedzenia się co do zebranych materiałów⁴⁸⁶. Ponadto strony w tego typu postępowaniu mogą składać wszelkiego rodzaju oświadczenia, dotyczące także czynności dyspozycyjnych (np. zawarcie ugody, cofnięcie powództwa bądź jego rozszerzenie itp.)⁴⁸⁷. Dowody przeprowadzone przed sądem wezwanym lub sędzią wyznaczonym ostatecznie wchodzi w skład materiału procesowego danej sprawy, a sąd orzekający musi się do nich odnieść⁴⁸⁸. Dlatego też przebieg omawianego postępowania utrwalany jest w postaci odrębnego protokołu, który oprócz sędziego i protokolanta podpisują także osoby przesłuchane oraz strony, jeżeli były obecne przy czynnościach⁴⁸⁹.

Jak już zostało wskazane, czynności procesowe sądu nie zawsze czynią zadość wymaganiom, jakie stawia im prawo, i z różnych przyczyn mogą być dotknięte błędami⁴⁹⁰. Wydaje się, że powyższą opinię można uznać za prawdziwą również w stosunku do sędziego wyznaczonego i sądu wezwanego. Dlatego też ustawodawca w art. 239 k.p.c. przyznał

⁴⁸⁵ Zob. H. Dolecki, *Komentarz do art. 235 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Zob. również postanowienie SN z dnia 26 sierpnia 1999 r., III CKN 263/99, LEX nr 528124, oraz wyrok SN z dnia 29 maja 1979 r., II CR 138/79, OSNCP 1980, nr 1-2, poz. 25.

⁴⁸⁶ Zob. A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Dowody...*, s. 160.

⁴⁸⁷ Jednakże o ich procesowej skuteczności rozstrzyga sąd orzekający (art. 203 § 4 i art. 223 § 2 k.p.c.). Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 52 oraz T. Demendecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

⁴⁸⁸ Zob. H. Dolecki, *Komentarz do art. 235 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1. Zatem np.: „sąd orzekający nie może uchylić się od oceny zeznań przesłuchanych w drodze pomocy prawnej świadków w razie ich sprzeczności z tego powodu, że nie miał możliwości bezpośredniej obserwacji zachowania się ich w czasie składania zeznań, gdyż w razie zachodzącej potrzeby powinien zarządzić ponowne przesłuchanie tych osób już to przez sędziego wyznaczonego już to przed sądem orzekającym”. Zob. wyrok SN z dnia 20 listopada 1973 r., I CR 629/73, LEX nr 7341.

⁴⁸⁹ J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 52.

⁴⁹⁰ Zob. P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 100.

stronom prawo do zwrócenia uwagi sądu orzekającego na uchybienia sędziego wyznaczonego i sądu wezwanego. W literaturze podnosi się, że art. 239 k.p.c. jest „bliższym przepisem”⁴⁹¹ czy też „rozwinięciem” art. 162 k.p.c.⁴⁹² Pozwala zgłaszać zastrzeżenia w stosunku do pewnej wyodrębnionej podmiotowo grupy uchybień, jakie zachodzą w postępowaniu przed sądem wezwanym lub sędzią wyznaczonym. Warto zauważyć, że przepis art. 239 k.p.c. posługuje się przy tym ogólniejszym w stosunku do art. 162 k.p.c. pojęciem „uchybień”, nawet bez dookreślenia, że chodzi tylko o uchybienia proceduralne⁴⁹³. Podnosi się jednak, że ustawodawca niewątpliwie miał na myśli tylko naruszenia prawa procesowego, z uwagi na charakter podejmowanych przez sąd wezwany i sędziego wyznaczonego czynności⁴⁹⁴. Z uwagi na powyższe, wszelkie rozważania rozdziału 3, dotyczące uchybień procesowych, w tym również te potwierdzające niemożność stworzenia zamkniętego katalogu potencjalnych błędów, odnoszą się również do zakresu zastosowania art. 239 k.p.c. Natomiast w doktrynie podnosi się, że uchybienia sądu wezwanego i sędziego wyznaczonego mogą polegać w szczególności na: niezawiadomieniu stron i innych uczestników postępowania o miejscu i czasie postępowania dowodowego, niezachowaniu terminów obowiązujących przy wezwaniu na posiedzenie, wadliwym sporządzeniu protokołu, przesłuchaniu w charakterze świadka osoby, która nie może być świadkiem, nieuprzedzeniu świadka o prawie odmowy zeznań i odpowiedzialności karnej⁴⁹⁵.

Zgodnie z art. 239 k.p.c. na uchybienia sądu wezwanego i sędziego wyznaczonego strony powinny zwrócić uwagę sądu orzekającego nie

⁴⁹¹ B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 63.

⁴⁹² Zob. A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. *idem*.

⁴⁹³ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 8–9.

⁴⁹⁴ *Ibidem*.

⁴⁹⁵ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 149–150; J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 53 oraz T. Demendecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubec-ki. Zob. również postanowienie SN z dnia 17 października 1969 r., I CR 316/69.

później niż na najbliższej rozprawie. Zarówno znaczenie użytego w przepisie pojęcia „strony”, jak i treści oraz formy samych zastrzeżeń nie różni się od ich odpowiedników zawartych w art. 162 k.p.c.⁴⁹⁶ W literaturze podkreśla się jednak, że omawiany przepis przewiduje szczególnie, odmienny od art. 162 k.p.c. termin prekluzyjny, ograniczający możliwość podnoszenia zastrzeżeń co do prawidłowości przeprowadzenia postępowania dowodowego przed sądem wezwanym i sędzią wyznaczonym⁴⁹⁷. Strony są zatem uprawnione, a nawet zobowiązane do zwrócenia uwagi na uchybienia zaszele w toku tego postępowania najpóźniej na najbliższej rozprawie, która odbędzie się przed sądem orzekającym⁴⁹⁸. Jeżeli bowiem sąd orzekający zleci przeprowadzenie dowodu sądowi wezwanemu, to po jego przeprowadzeniu, na najbliższej rozprawie przed sądem orzekającym zachodzi konieczność przedstawienia stanu sprawy (art. 211 k.p.c.), tj. przedstawienia wyniku dowodu przeprowadzonego przez sąd wezwany⁴⁹⁹. Warto podkreślić, że szczególnie termin zgłoszenia zastrzeżeń determinuje również odmienny od art. 162 k.p.c. sposób ich utrwalania. Gdyby ustawodawca nie wprowadził art. 239 k.p.c., strona na mocy art. 162 k.p.c. byłaby zobowiązana wnosić o wpisanie jej zastrzeżeń do protokołu postępowania sporządzanego na potrzeby udokumentowania postępowania przed sędzią wyznaczonym lub sądem wezwanym. W wyniku funkcjonowania art. 239 k.p.c. strona zgłasza zastrzeżenia dopiero na rozprawie odbywającej się przed sądem orzekającym, a ich treść odnotowywana jest na jej żądanie w protokole postępowania głównego.

Jak wskazano na początku niniejszego rozdziału, art. 239 k.p.c. nie zawiera żadnej sankcji związanej z ewentualnym niezgłoszeniem przez

⁴⁹⁶ Dlatego też w powyższych kwestiach należy odesłać do rozważań rozdziału 4.

⁴⁹⁷ Zob. K. Kołakowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. K. Piasecki, t. 1, s. 820.

⁴⁹⁸ Zob. T. Demendecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki. W kwestii rzeczywistego zobowiązania, a nie tylko uprawnienia strony do zgłaszania zastrzeżeń, zob. rozdział 2.

⁴⁹⁹ Zob. J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 52. Zob. również H. Dolecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

stronę zastrzeżenia albo zgłoszeniem go po upływie określonego przepisem czasu. Ponieważ jednak *ratio legis* art. 239 i 162 k.p.c. jest taka sama, w judykaturze i piśmiennictwie dopuszcza się stosowanie rygoru prekluzji z art. 162 k.p.c. do sytuacji objętych art. 239 k.p.c.⁵⁰⁰ Należy zatem uznać, że strona nie może w dalszym toku postępowania powoływać się na uchybienia, wobec których nie zgłosiła stosowanych zastrzeżeń⁵⁰¹. Milczenie strony, podobnie jak w wypadku art. 162 k.p.c., traktowane jest jako rezygnacja z zarzutów dotyczących nieprawidłowości działania sądu wezwanego i sędziego wyznaczonego⁵⁰². Nie można jednak uznać za rezygnację z zarzutów milczenia strony, która o nieprawidłowości nie wiedziała, ponieważ nie nastąpiło wymagane przez art. 211 k.p.c. przedstawienie stanu sprawy na podstawie akt⁵⁰³. „Jeżeli więc nieprawidłowość czynności sądu wezwanego polegała na tym, że strona nie była zawiadomiona o posiedzeniu dowodowym, to przewodniczący lub sędzia sprawozdawca na najbliższej rozprawie powinien przedstawić wyniki tego postępowania dowodowego (art. 211 k.p.c.). Dopiero na podstawie przedmiotowego sprawozdania strona dowie się z reguły, że sąd wezwany przeprowadził postępowanie dowodowe bez jej wiedzy. Jeżeli takiego sprawozdania w sądzie orzekającym nie było, to nie zachodzi sprekludowanie zwrócenia uwagi na uchybienie, o którym mowa w art. 239 zdanie drugie k.p.c. Przepis ten bowiem traktuje milczenie jako rezygnację strony z zarzutu nieprawidłowości postępowania. Założenie takie jest zaś aktualne tylko wtedy, gdy strona o nieprawidłowości tej wiedziała”⁵⁰⁴.

⁵⁰⁰ Zob. rozważania zawarte w paragrafie 1 niniejszego rozdziału.

⁵⁰¹ J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 52.

⁵⁰² Zob. wyrok SN z dnia 5 sierpnia 2008 r., I UK 44/08. Zob. również H. Dolecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁵⁰³ Zob. wyrok SN z dnia 5 kwietnia 1963 r., I CR 12/62. Zob. również T. Demendecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

⁵⁰⁴ T. Demendecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

Podsumowując, uznać należy, że strony posiadają uprawnienie do zwrócenia uwagi na uchybienia zaszele w toku postępowania przed sądem wezwanym lub sędzią wyznaczonym sądowi orzekającemu najpóźniej na najbliższej rozprawie, chyba że dopiero później dowiedziały się o takim uchybieniu⁵⁰⁵. Rygor prekluzji nie odnosi się ponadto do wadliwości, które sąd bierze pod uwagę z urzędu⁵⁰⁶. „Gdyby zatem strona np.: została pozbawiona możliwości obrony swych praw, wówczas nie miałoby znaczenia to, że nie zwróciła uwagi na uchybienia procesowe popełnione w postępowaniu przez sądem wezwanym lub sędzią wyznaczonym”⁵⁰⁷. Na zasadzie analogii należy również uznać, że strona ma możliwość powoływania się na uchybienia, których na najbliższej rozprawie nie zgłosiła bez swojej winy⁵⁰⁸. Kończąc powyższe rozważania, należy jeszcze zauważyć, że omówione zastrzeżenia do protokołu nie stanowią jedynego środka obrony strony w postępowaniu przed sądem wezwanym lub sędzią wyznaczonym. Strona ma również możliwość zaskarżenia postanowień sądu wezwanego. Judykatura zaznacza przy tym, że zażalenia odnoszące się do postanowień wydanych w zakresie objętym zleconym postępowaniem powinny być rozstrzygane przez sąd odwoławczy właściwy dla sądu wezwanego, a nie dla sądu orzekającego, który zlecił przeprowadzenie dowodu⁵⁰⁹.

§ 3. Zabezpieczenie dowodu i zastrzeżenia z art. 315 k.p.c.

Zgodnie z art. 310 i n. k.p.c., „w toku procesu, a nawet jeszcze przed jego wszczęciem, sąd – w drugim wypadku na wniosek strony, w pierwszym

⁵⁰⁵ *Ibidem*.

⁵⁰⁶ Zob. H. Dolecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁵⁰⁷ Wyrok SN z dnia 12 stycznia 1976 r., II CR 689/75.

⁵⁰⁸ Zob. w tym zakresie rozważania zawarte w rozdziale 6 paragrafie 2.

⁵⁰⁹ Zob. postanowienie SN z dnia 7 stycznia 1968 r., II CZ 209/68, OSNCP 1969, nr 6, poz. 120. Zgodnie w tym zakresie wypowiadają się również T. Demendecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki; H. Dolecki, *Komentarz do art. 239 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

zaś wypadku także z urzędu – może zabezpieczyć dowód, gdy zachodzi obawa, że jego przeprowadzenie stanie się niewykonalne lub zbyt utrudnione albo gdy z innych przyczyn zachodzi potrzeba stwierdzenia istniejącego stanu rzeczy⁵¹⁰. Zabezpieczenie dowodów (*probatio in perpetuam memoriam*) pełni rolę prewencyjną, mając na celu zapobieżenie niebezpieczeństwu utraty możliwości przeprowadzenia postępowania dowodowego⁵¹¹. Jednocześnie „postępowanie to ma charakter pomocniczy, powiązane jest strukturalnie i funkcjonalnie z postępowaniem głównym. Umożliwia ono wcześniejsze dopuszczenie wniosków dowodowych i przeprowadzenie dowodu w sytuacji powstania obawy, że dokonanie tych czynności we właściwym czasie będzie niemożliwe albo znacznie utrudnione, jak również, gdy z innych przyczyn zaistnieje potrzeba stwierdzenia istniejącego stanu rzeczy⁵¹². Podobnie jak postępowanie przed sędzią wyznaczonym albo sądem wezwanym postępowanie w sprawie zabezpieczenia dowodu stanowi wyjątek od zasady bezpośredniości postępowania⁵¹³. Za dopuszczalne, w świetle literatury, uznaje się zabezpieczenie dowodów dla celów każdego postępowania w sprawie cywilnej, bez względu na jego konkretny przedmiot i niezależnie od jego stadium⁵¹⁴. W praktyce jednak najczęściej znajduje ono zastosowanie w stosunku do dowodu z zeznań świadka (np.: w sytuacji ciężkiej choroby, gdy istnieje obawa o jego życie albo gdy planuje on dłuższy wyjazd lub całkowite opuszczenie granic kraju) oraz dowodu z oględzin lub opinii biegłego (np.: w przypadku budynku, który

⁵¹⁰ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 124.

⁵¹¹ Zob. R. Flejszar [w:] *Dowody...*, s. 558 i n., który szczegółowo omawia postępowanie w przedmiocie zabezpieczenia dowodów, zestawiając je z postępowaniem zabezpieczającym z art. 730 i n. k.p.c. oraz dorobkiem doktryny wypracowanym na gruncie d.k.p.c.

⁵¹² Zob. T. Zembrzuski, *Komentarz do art. 310 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁵¹³ Zob. T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*, s. 58.

⁵¹⁴ Zob. T. Demendecki, *Komentarz do art. 310 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

grozi zawaleniem albo ma ulec rozbiórce, nieruchomości rolnej, która ma zostać zaorana, prawidłowości przeprowadzenia zabiegu lekarskiego)⁵¹⁵. W świetle doktryny w postępowaniu o zabezpieczenie dowodu konieczne jest zachowanie wszystkich wymagań, jakie ustawodawca stawia postępowaniu dowodowemu⁵¹⁶. Przy przeprowadzaniu dowodu należy natomiast stosować te przepisy kodeksu, które dotyczą dowodu zabezpieczanego w konkretnej sprawie⁵¹⁷. W przedmiocie zabezpieczenia sąd orzeka postanowieniem, na które nie służy zażalenie⁵¹⁸.

W postępowaniu o zabezpieczenie dowodów unormowaniem podobnym do zawartego w art. 162 i 239 k.p.c. jest art. 315 k.p.c.⁵¹⁹ Na jego podstawie obie strony mogą zwrócić sądowi uwagę na popełnione przy zabezpieczeniu dowodu uchybienia procesowe⁵²⁰. Podobnie jak w art. 239 k.p.c. uznać należy, że wykorzystane przez ustawodawcę w omawianym przepisie pojęcia „uchybień”, „strony” czy „zwrócenia uwagi sądu na uchybienie” są analogiczne do tych z art. 162 k.p.c. i nie wymagają dalszych wyjaśnień⁵²¹. Odmiennie jednak niż w pozostałych przepisach dotyczących zgłaszania zastrzeżeń art. 315 k.p.c. nie wprowadził *expressis verbis* żadnego ograniczenia, jeśli chodzi o czas, w jakim strony mogą wskazywać sądowi dostrzeżone uchybienia. Ustawa nie zakreśla zatem w tym wypadku stronom prekluzyjnego terminu do zgłoszenia

⁵¹⁵ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 124; R. Flejszar [w:] *Dowody...*, s. 564 oraz T. Zembrzusi, *Komentarz do art. 310 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁵¹⁶ Tak zgodnie R. Flejszar [w:] *Dowody...*, s. 584; T. Demendecki, *Komentarz do art. 310 k.p.c. [w:] Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki; T. Zembrzusi, *Komentarz do art. 310 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁵¹⁷ Zob. T. Demendecki, *Komentarz do art. 310 k.p.c. [w:] Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

⁵¹⁸ Zob. postanowienie SN z dnia 29 sierpnia 1969 r., I CZ 81/69, LEX nr 6551.

⁵¹⁹ Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150.

⁵²⁰ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 124 oraz T. Zembrzusi, *Komentarz do art. 315 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁵²¹ W powyższych kwestiach należy odesłać do rozważań rozdziałów 3 i 4.

zastrzeżeń⁵²². Jednakże mimo niewskazania przez ustawodawcę w dyspozycji przepisu konkretnego okresu czasu, w literaturze powszechnie przyjmuje się, iż ze sformułowania „przed sądem orzekającym” wynika, że zgłoszenie zastrzeżeń powinno nastąpić w postępowaniu głównym i to możliwie jak najszybciej, gdyż uchybienia mogą mieć wpływ na dalsze postępowanie dowodowe i jego kierunek⁵²³.

Zastrzeżenie podlega wpisowi do protokołu⁵²⁴. Podobnie jak przy art. 239 k.p.c. należy podkreślić, że ustawa nakazuje utrzymywać zastrzeżenia co do postępowania o zabezpieczeniu dowodów w protokole postępowania głównego, toczącego się przed sądem orzekającym. Brak szczegółowego uregulowania w art. 315 k.p.c. oznaczałoby dla stron konieczność wnoszenia zastrzeżeń do protokołu postępowania sporządzanego w postępowaniu zabezpieczającym, zgodnie z art. 162 k.p.c. W wypadku niezgłoszenia zastrzeżenia przez stronę ustawodawca nie przewidział wprost utraty prawa powoływania się na uchybienia w dalszym toku postępowania. Ponieważ jednak *ratio legis* art. 315 i 162 k.p.c. jest taka sama, w judykaturze i piśmiennictwie dopuszcza się stosowanie ryguru prekluzji z art. 162 k.p.c. do sytuacji objętych art. 315 k.p.c.⁵²⁵ Należy zatem uznać, że strona nie może w dalszym toku postępowania powoływać się na uchybienia, wobec których nie zgłosiła stosownych zastrzeżeń. Jeżeli natomiast strona zgłosiła sądowi spostrzeżone uchybienia, to w doktrynie podkreśla się, że przede wszystkim mogą one prowadzić do uzupełnienia lub powtórzenia przeprowadzonego antycypacyjnie

⁵²² Zob. E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150 oraz K. Kołakowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. K. Piasecki, t. 1, s. 820.

⁵²³ Tak zgodnie E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 150; R. Flejszar [w:] *Dowody...*, s. 586; T. Demendecki, *Komentarz do art. 315 k.p.c. [w:] Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubec-ki; T. Zembrzuski, *Komentarz do art. 315 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁵²⁴ Tak wprost T. Zembrzuski, *Komentarz do art. 315 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1.

⁵²⁵ Zob. rozważania zawarte w paragrafie 1 niniejszego rozdziału.

postępowania dowodowego⁵²⁶. Wyraźnie na taką możliwość wskazywał § 2 art. 315 k.p.c., który „wprowadzał uprawnienie dla stron do żądania, oraz dla sądu z urzędu do powtórzenia lub uzupełnienia postępowania dowodowego w zakresie zabezpieczonego dowodu”⁵²⁷. Przepis ten został jednak uchylony ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw. W wyniku nowelizacji literalna wykładnia art. 315 k.p.c. wskazywałaby, że ani sąd, ani strony nie mogą już podejmować działań zmierzających do powtórzenia lub uzupełnienia przeprowadzonego postępowania dowodowego. Jednakże w literaturze uznano, że taka interpretacja nie odpowiadałaby intencji ustawodawcy, który miał na celu jedynie ograniczenia działania sądu z urzędu i wzmocnienie zasady kontradyktoryjności⁵²⁸. Stąd mimo uchylenia art. 315 § 2 k.p.c., na mocy wykładni historycznej i celowościowej, obecnie powszechnie przyjmuje się, że strony mogą żądać powtórzenia lub uzupełnienia postępowania w zakresie objętym zastrzeżeniami⁵²⁹. Uzupełnienie lub powtórzenie postępowania powinno prowadzić do naprawienia wszelkich spostrzeżonych uchybień. Należy jednak zauważyć, że nie zawsze takie działanie będzie możliwe i wykonalne (np. w wypadku zawalenia się budynku, śmierci świadka)⁵³⁰. W takiej sytuacji, gdy strona zgłosiła zastrzeżenia i jednocześnie zachodzi brak możliwości uzupełnienia lub ponownego przepro-

⁵²⁶ Tak zgodnie: B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 124; R. Flejszar [w:] *Dowody...*, s. 586; T. Zembrzuski, *Komentarz do art. 315 k.p.c. [w:] Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1; T. Demendecki, *Komentarz do art. 315 k.p.c. [w:] Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

⁵²⁷ K. Korus, *Komentarz do zmiany art. 315 Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzonej przez Dz.U. z 2004 r. Nr 172 poz. 1804 [w:] idem, Komentarz do niektórych przepisów kodeksu postępowania cywilnego, zmienionych ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.04.172.1804) oraz ustawą z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U.05.13.98), LEX/el. 2005.*

⁵²⁸ *Ibidem*.

⁵²⁹ *Ibidem*.

⁵³⁰ Zob. B. Bładowski, *Metodyka...*, s. 124 oraz R. Flejszar [w:] *Dowody...*, s. 586.

wadzenia postępowania dowodowego, sąd powinien ocenić, czy i w jakim zakresie może przeprowadzonemu dowodowi, mimo popełnionych uchybień, przypisać moc dowodową (art. 233 k.p.c.)⁵³¹.

Rozważania niniejszego rozdziału potwierdzają tezę, iż art. 162 k.p.c. nie jest jedynym przepisem, który pozwalałby stronie zgłaszać zastrzeżenia co do spostrzeżonych uchybień. Równoległe w kodeksie ustawodawca zamieścił bowiem również inne przepisy, które pozwalają stronom zgłaszać zastrzeżenia w postępowaniu w przedmiocie zabezpieczenia dowodu (art. 315 k.p.c.) oraz w postępowaniu przed sędzią wyznaczonym i sądem wezwanym (art. 239 k.p.c.). Odnoszą się one do szczególnych sytuacji, w których dochodzi do odstępstwa od zasady bezpośredniości postępowania. Stanowią przy tym regulację *lex specialis* wobec art. 162 k.p.c., zastępując jego działanie. Podstawowym efektem funkcjonowania obu przepisów jest zmiana terminu, w którym strony są uprawnione do zgłaszania zastrzeżeń. Zamiast „w toku postępowania” przed sędzią wezwanym, sądem wyznaczonym lub sądem przeprowadzającym zabezpieczenie dowodu strony sygnalizują spostrzeżone uchybienia sądowi rozpoznającemu sprawę w postępowaniu głównym. Tym samym zastrzeżenie powinno zostać zgłoszone przed sądem orzekającym „na najbliższej rozprawie” (art. 239 k.p.c.) czy też po prostu „jak najszybciej” (art. 315 k.p.c.). Dzięki takiemu zabiegowi wszelkie zastrzeżenia stron zostają utrwalone w protokole postępowania głównego (art. 162, 239 i 315 k.p.c.). Natomiast pozostałe elementy omówionych regulacji szczególnych nie różnią się od zawartych w art. 162 k.p.c., czerpiąc z dorobku doktryny i orzecznictwa wypracowanych na gruncie ogólnego przepisu. Dotyczy to zwłaszcza celów, pojęcia i zakresu uchybień, stron uprawnionych, utrwalenia zastrzeżenia w protokole czy wreszcie sankcji prekluzji i wyjątków od jej zastosowania. Z powyższych przyczyn przepisy szczególne stały się przedmiotem rozważania ostatniego

⁵³¹ Zob. R. Flejszar [w:] *Dowody...*, s. 586; T. Zembrzuski, *Komentarz do art. 315 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1; T. Demendecki, *Komentarz do art. 315 k.p.c.* [w:] *Komentarz aktualizowany...*, red. A. Jakubecki.

rozdziału niniejszej pracy, odwołując się w znacznej mierze do pozostałych jej części i stanowiąc tym samym zwieńczenie rozważanej problematyki zastrzeżeń do protokołu w postępowaniu cywilnym.

Zakończenie

Podsumowując rozważania zawarte w niniejszej pracy oraz cel określony w jej wstępie, uznać należy, że zastrzeżenia zgłaszane przez strony do protokołu postępowania stanowią istotną i cenną instytucję prawną, realizującą w polskiej procedurze wiele ważnych funkcji oraz zasad procesowych. W pierwszej instancji pozwalają one na natychmiastowe wychwytywanie oraz naprawienie zaistniałych w postępowaniu uchybień, bez konieczności wdrażania w tym celu odrębnych postępowań. W wyższych instancjach z kolei stanowią element określający zakres kognicji sądu, chroniąc wymiar sprawiedliwości przed koniecznością badania wpływu wszelkich wytkniętych w środkach zaskarżenia uchybień na wynik sprawy. Mobilizują tym samym strony do dbałości o swoją sprawę, zapewniają koncentrację materiału procesowego, przyczyniają się do sprawności postępowania oraz zapobiegają zbędnemu zaskarzaniu orzeczeń. Dlatego też uznać należy, że umożliwienie stronom zgłaszania zastrzeżeń do protokołu postępowania zostało przez ustawodawcę zawarte w kodeksie postępowania cywilnego nieprzypadkowo, choć początkowo sformułowano je w sposób nieprawidłowy. Zmiana kontekstu normatywnego otworzyła jednak możliwość ich pełnego i harmonijnego stosowania, z której doktryna i orzecznictwo zaczynają czerpać w coraz większym zakresie, dostrzegając płynące z tego korzyści dla stron i sądów. Wydaje się, że korzyści te przewyższają sygnalizowane w niniejszej pracy możliwości nadużyć omawianych przepi-

sów, prowadzące do pozbawienia prawa strony do merytorycznego, a nie tylko formalnego rozpoznania sprawy przez sąd wyższej instancji. Istniejącym w tym zakresie obawom należy przeciwstawić postulaty rozsądnej wykładni omawianych regulacji wobec stron niereprezentowanych przez fachowych pełnomocników, zwłaszcza w zakresie istotnych dla sprawy postanowień dowodowych. Niewątpliwie bowiem w świetle teoretycznych rozważań niniejszej pracy uznać należy, iż zgłaszanie zastrzeżeń ciąży również na stronach występujących w postępowaniu samodzielnie oraz obejmuje uchybienia zawarte w postanowieniach sądu, które są niezaskarżalne i mogą być zmienione lub uchylone stosownie do okoliczności.

Opowiadając się za koniecznością przywrócenia praktycznego stosowania zastrzeżeń stron zgłaszanych do protokołu postępowania, warto zwrócić uwagę na formułowane w tym zakresie postulaty doktryny, zmierzające do „ożywienia” omawianej regulacji i restytucji jej znaczenia. Przede wszystkim więc podnosi się, że profesjonalni pełnomocnicy korzystanie z art. 162, 239 i 315 k.p.c. w każdym uzasadnionym wypadku powinni poczytywać za swój ścisły obowiązek⁵³². Wydaje się bowiem, iż zgłoszenie zastrzeżenia w niektórych wypadkach, zwłaszcza w odniesieniu do wniosków dowodowych, może przesądzić o wyniku sprawy, a tym samym wpłynąć na ocenę prezentowanej przez pełnomocnika należytej staranności w wykonywaniu powierzonych mu zadań. „Takiemu pojmowaniu przez strony i ich pełnomocników procesowych założeń art. 162 k.p.c. powinno z kolei wyjść naprzeciw zrozumienie i uznanie sędziów w związku ze zgłaszanymi na jego podstawie zastrzeżeniami”⁵³³. Ponadto wskazuje się, że do „ożywienia” omawianych przepisów przyczynić się może w dużym stopniu orzecznictwo sądów drugiej instancji przez konsekwentne egzekwowanie skutków prze-

⁵³² Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 66. Zob. również H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe...*, s. 169–177.

⁵³³ Zob. B. Bładowski, *Zastrzeżenia...*, s. 66.

widzianych w nich prekluzji⁵³⁴. Wreszcie wydaje się, że *de lege ferenda* należałoby postulować przeniesienie art. 162 k.p.c. w inne miejsce w ramach kodeksu postępowania cywilnego, które bardziej odpowiadałoby jego wadze⁵³⁵. Obecne umiejscowienie omawianego przepisu: na końcu rozdziału dotyczącego posiedzeń sądowych, uznać należy bowiem za niekorzystne⁵³⁶. Możliwe, iż właśnie brak należytego wyeksponowania przyczynia się do tego, że art. 162 k.p.c. uchodzi zwykle uwadze stron⁵³⁷. Dogodnym miejscem dla podstawowej regulacji zastrzeżeń mógłby być np.: rozdział dotyczący rozprawy, gdyż kontakt stron i ich pełnomocników z tymi przepisami jest znacznie częstszy, a ze względu na treść art. 162 k.p.c. powiązanie go z regulacjami dotyczącymi rozprawy byłoby również trafniejsze pod względem przedmiotowym⁵³⁸.

⁵³⁴ *Ibidem*. Zob. również P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 117 oraz E. Obara, *Zastrzeżenia...*, s. 151, którzy podzielają powyższe zdanie.

⁵³⁵ P. Osowy, *Uchybienia...*, s. 117.

⁵³⁶ *Ibidem*.

⁵³⁷ *Ibidem*.

⁵³⁸ *Ibidem*.

Bibliografia

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 83, poz. 651 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 38, poz. 349 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 43, poz. 189 z późn. zm.).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz. U. Nr 48, poz. 554 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 427 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 172, poz. 1804).
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1025 z późn. zm.).

- Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 233, poz. 1381).

Wykaz przywołanych orzeczeń

Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego

- wyrok TK z dnia 20 stycznia 2004 r., SK 26/03, Dz. U. Nr 11, poz. 101

Orzeczenia Sądu Najwyższego

- orzeczenie SN z dnia 15 stycznia 1935 r., C II 2246/34, OSP 1935, z. 12, poz. 706
- orzeczenie SN z dnia 23 października 1936 r., C II 1305/36, OSP 1937, z. 1–2, poz. 416
- orzeczenie SN z dnia 20 listopada 1937 r., C III 530/36, Zb. Orz. 1938, z. 9, poz. 405
- orzeczenie SN z dnia 17 września 1946 r., C III 416/46, OSN 1947, nr 2, poz. 44
- orzeczenie SN z dnia 15 lipca 1947 r., C III 1102/47, PiP 1948, z. 4, s. 105
- orzeczenie SN z dnia 21 listopada 1950 r., C 353/50, OSN 1951, nr 2, poz. 47
- wyrok SN z dnia 5 kwietnia 1963, I CR 12/62 OSNCP 1964, nr 7–8, poz. 133
- orzeczenie SN z dnia 20 stycznia 1966 r., II PR 371/65, OSNCP 1966, nr 10, poz. 172
- postanowienie SN z dnia 22 kwietnia 1967 r., I CZ 25/67, OSNCP 1967, poz. 225
- postanowienie SN z dnia 7 stycznia 1968 r., II CZ 209/68, OSNCP 1969, nr 6, poz. 120
- postanowienie SN z dnia 29 sierpnia 1969 r., I CZ 81/69, LEX nr 6551
- postanowienie SN z dnia 17 października 1969 r., I CR 316/69, OSPiKA 1971, z. 1, poz. 5
- wyrok SN z dnia 3 maja 1973 r., I PR 86/73, LEX nr 7251
- wyrok SN z dnia 20 listopada 1973 r., I CR 629/73, LEX nr 7341
- wyrok SN z dnia 23 maja 1974 r., II CR 222/74, LEX nr 7501
- wyrok SN z dnia 12 stycznia 1976 r., II CR 689/75, LEX nr 7790
- wyrok SN z dnia 29 maja 1979 r., II CR 138/79, OSNCP 1980, nr 1–2, poz. 25
- postanowienie SN z dnia 18 listopada 1982 r., I CZ 115/82, LEX nr 8491
- wyrok SN z dnia 13 maja 1994 r., I PRN 21/94, OSNP 1994, nr 5, poz. 85
- postanowienie SN z dnia 6 marca 1998 r., III CKN 34/98, LEX nr 36068
- wyrok SN z dnia 14 września 1998 r., I PKN 322/98, OSNAPiUS 1999, nr 20, poz. 641

- wyrok SN z dnia 5 stycznia 1999 r., III CKN 83/98, LEX nr 786358
- postanowienie SN z dnia 26 sierpnia 1999 r., III CKN 263/99, LEX nr 528124
- postanowienie SN z dnia 21 marca 2000 r., II CKN 712/00, LEX nr 530731
- wyrok SN z dnia 10 listopada 2000 r., IV CKN 1064/00, LEX nr 537045
- wyrok SN z dnia 20 sierpnia 2001 r., I PKN 580/00, OSNAPIUS 2003, nr 14, poz. 332
- postanowienie SN z dnia 18 stycznia 2002 r., I CKN 83/01, LEX nr 53143
- postanowienie SN z dnia 28 listopada 2002 r., II CKN 399/01, LEX nr 196607
- wyrok SN z dnia 13 lutego 2004 r., IV CK 61/03, LEX nr 151638
- postanowienie SN z dnia 8 grudnia 2004 r., I CZ 142/04, LEX nr 277071
- wyrok SN z dnia 10 grudnia 2004 r., III CK 90/04, OSP 2006, z. 6, poz. 69
- postanowienie SN z dnia 17 marca 2005 r., SNO 7/05, LEX nr 569060
- postanowienie SN z dnia 5 sierpnia 2005 r., II PZ 20/05, OSNP 2006, nr 13–14, poz. 214
- uchwała SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, OSNC 2006, nr 9, poz. 144
- postanowienie SN z dnia 23 listopada 2005 r., II CZ 103/05 LEX nr 188555
- wyrok SN z dnia 10 grudnia 2005 r., III CK 90/04, OSP 2006, z. 6, poz. 69
- wyrok SN z dnia 10 sierpnia 2006 r., V CSK 237/06, LEX nr 201179
- wyrok SN z dnia 4 października 2006 r., II CSK 229/06, LEX nr 337525
- wyrok SN z dnia 7 listopada 2006 r., I CSK 224/06, LEX nr 276251
- postanowienie SN z dnia 10 stycznia 2007 r., I CZ 108/06, LEX nr 258547
- postanowienie SN z dnia 11 stycznia 2007 r., II CZ 116/06, LEX nr 2585
- wyrok SN z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CSK 340/06. LEX nr 395263
- postanowienie SN z dnia 23 marca 2007 r., V CZ 16/07, LEX nr 442631
- wyrok SN z dnia 15 czerwca 2007 r., II CSK 96/07, LEX nr 347245
- postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2008 r., I PZ 29/07, LEX nr 448841
- uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55
- wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2008 r., II CSK 610/07, LEX nr 393877
- postanowienie SN z dnia 14 kwietnia 2008 r., II UZ 28/07, LEX nr 470970
- uchwała SN z dnia 27 czerwca 2008 r., III CZP 50/08, OSNC 2009, nr 7–8, poz. 103
- wyrok SN z dnia 5 sierpnia 2008 r., I UK 44/08, LEX nr 500232
- postanowienie SN z dnia 22 stycznia 2009 r., II PZ 38/08, LEX nr 784196
- uchwała SN z dnia 17 lutego 2009 r., III CZP 117/08, OSNC 2009, nr 7–8, poz. 91

- wyrok SN z dnia 26 lutego 2009 r., IV CSK 409/08, LEX nr 1347884
- wyrok SN z dnia 3 czerwca 2009 r., IV CSK 96/09, LEX nr 511990
- wyrok SN z dnia 26 sierpnia 2009 r., I CSK 13/09, LEX nr 1211185
- wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 185/09, LEX nr 533055
- wyrok SN z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09, OSNC 2010 nr 9, poz. 125
- wyrok SN z dnia 9 lutego 2010 r., I UK 151/09, LEX nr 585708
- wyrok SN z dnia 10 lutego 2010 r., V CSK 234/09, LEX nr 589835
- wyrok SN z dnia 8 kwietnia 2010 r., II PK 127/09, M.P.Pr. 2011, nr 1, s. 33
- wyrok SN z dnia 23 kwietnia 2010 r., II UK 315/09, LEX nr 604215
- wyrok SN z dnia 27 maja 2010 r., III CSK 248/09, LexPolonica nr 2262879
- wyrok SN z dnia 1 grudnia 2010 r., I CSK 181/10, LEX nr 818560
- wyrok SN z dnia 10 marca 2011 r., V CSK 298/10, LEX nr 950583
- postanowienie SN z dnia 3 czerwca 2011 r., III CSK 331/10, LEX nr 1068054
- postanowienie SN z dnia 9 września 2011 r., I CSK 674/10, LEX nr 960518
- wyrok SN z dnia 13 września 2011 r., I UK 78/11, LEX nr 1084699
- wyrok SN z dnia 9 lutego 2012 r., III CSK 179/11, LEX nr 1165079
- wyrok SN z dnia 7 marca 2012 r., II PK 159/11, OSNP 2013, nr 3–4, poz. 32
- wyrok SN z dnia 1 czerwca 2012 r., II PK 259/2011, LEX nr 1243021
- wyrok SN z dnia 22 czerwca 2012 r., V CSK 282/11, LEX nr 1313749
- wyrok SN z dnia 5 września 2012 r., IV CSK 76/12, LEX nr 1229815
- wyrok SN z dnia 6 grudnia 2012 r., III CSK 62/2012, LEX nr 1293777

Orzeczenia sądów apelacyjnych

- wyrok SA w Poznaniu z dnia 8 listopada 2007 r., I ACa 809/07, LEX nr 370753
- wyrok SA w Szczecinie z dnia 20 grudnia 2007 r., I ACa 772/07, LEX nr 503258
- wyrok SA w Poznaniu z dnia 17 grudnia 2008 r., I ACa 890/08, LEX nr 518065
- wyrok SA w Katowicach z dnia 27 maja 2010 r., V ACa 597/09, LEX nr 686895
- wyrok SA w Katowicach z dnia 5 września 2011 r., V ACa 373/11, LEX nr 1102965
- wyrok SA we Wrocławiu z dnia 26 stycznia 2012 r., I ACa 1334/11, LEX nr 1120011
- wyrok SA we Wrocławiu z dnia 20 marca 2012 r., I ACa 182/12, LEX nr 1148368
- wyrok SA w Katowicach z dnia 17 kwietnia 2012 r., V ACa 141/12, LEX nr 1221169
- wyrok SA we Wrocławiu z dnia 4 lipca 2012 r., I ACa 304/12, LEX nr 1238476

Literatura

- Allerhand M., *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, Lwów 1932.
- Bładowski B., *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2009.
- Bładowski B., *Zastrzeżenia stron wnoszone do protokołu rozprawy*, NP 1981, nr 3.
- Broniewicz W., *Terminy w postępowaniu cywilnym*, NP 1971, nr 9.
- *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010.
- Ereciński T., *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Gapska E., *Wady orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009.
- Hroboni J., *Uchybienia procesowe i ich skutki*, PPC 1934, nr 14–15.
- Jarocha A., *Czy oddalenie wniosku dowodowego stanowi uchybienie przepisom postępowania uzasadniające żądanie wpisania zastrzeżenia do protokołu na podstawie art. 162 k.p.c.?*, PPC 2011, nr 2.
- Knoppek K., *glosa do wyroku SN z dnia 10 grudnia 2005 r., III CK 90/04*, OSP 2006, z. 6.
- Knoppek W., *Rozprawa w postępowaniu cywilnym (przepisy i ludzie)*, Palestra 1973, nr 12.
- *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2011.
- *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis/el. 2013.
- *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, (art. 1–50537), red. M. Manowska, Warszawa 2011.
- *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, t. 2, *Artykuły 367–50535*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, LEX/el. 2012.
- *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012.
- *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–366*, red. K. Piassecki, Warszawa 2010.
- *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2014.
- Korus K., *Komentarz do zmiany art. 315 Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzonej przez Dz.U. z 2004 r. Nr 172 poz. 1804 [w:] idem, Komentarz do niektórych przepisów kodeksu postępowania cywilnego, zmienionych ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*

(Dz.U.04.172.1804) oraz ustawą z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U.05.13.98), LEX/el. 2005.

- Kruszelnicki Ś., *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, cz. 1, Art. 1–507, Poznań 1938.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Marcinkowski A., *Czy pełnomocnik procesowy strony może skutecznie sprzeciwić się powołaniu przez sąd dowodu z urzędu?*, *Palestra* 2001, nr 11–12.
- Marszałkowska-Krześ E., Gil I., Gil P., *Zasadnicze kierunki zmian w KPC wprowadzone przez przepisy ustawy z 16.9.2011 r.*, *Edukacja Prawnicza* 2012, nr 3. Dodatek Specjalny, s. I–XXXIV.
- Miączyński A., *Zagadnienie „istotności” przepisów postępowania w polskim procesie cywilnym*, *SC* 1964, t. 5.
- Niejadlik J., *Kontrola rewizyjna postanowień poprzedzających wydanie wyroku w procesie cywilnym*, Warszawa 1978.
- Obara E., *Zastrzeżenia wnoszone do protokołu posiedzenia*, *PS* 2008, nr 1.
- Olczak-Dąbrowska D., *Przywrócenie terminu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010.
- Osowy P., *Skutki prawne zamknięcia rozprawy sądowej w procesie cywilnym – zarys problematyki*, *Annales UMCS, Sectio G* 2004, vol. 50–51.
- Osowy P., *Uchybienia procesowe sądu (uwagi na temat aktualności i przydatności art. 162 k.p.c.)*, *PS* 2005, nr 7–8.
- Ostapa P., *głosa do uchwały SN z dnia 27 czerwca 2008 r.*, III CZP 50/08, *Palestra* 2012, nr 3–4.
- Peiper L., *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego i przepisów wprowadzających kodeks postępowania cywilnego*, cz. 1, Kraków 1934.
- Pietrkowski H., *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013.
- Pietrkowski H., *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2011.
- Plebanek M.G., *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniami*, t. 2, Kraków 1923.
- Rycielski R., *Konstytucyjne prawo do zaskarżenia orzeczenia a obowiązek zgłaszania zastrzeżeń w k.p.c.*, *Palestra* 2009, nr 9–10.

-
- Ryłski P., glosa do uchwały SN z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, OSP 2006, z. 7–8.
 - Siedlecki W., *Czynności procesowe*, PiP 1951, z. 11.
 - Siedlecki W., *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959.
 - Siedlecki W., *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971.
 - Stawicka E., *Czy ograniczenie możliwości powoływania się przez stronę na uchybienia proceduralne wynikające z art. 162 k.p.c. dotyczy wszelkich uchybień popełnionych przez sąd?*, *Palestra* 2011, nr 11–12.
 - Sychowicz M., *Zwrócenie uwagi sądu na uchybienia przepisom postępowania (art. 162 k.p.c.)* [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Wietz, t. 1, Warszawa 2011.
 - Szreter J., Akerberg A., *Kodeks postępowania cywilnego*, Warszawa 1933.
 - Turek J., *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Warszawa 2011.
 - Weitz K., *O znaczeniu zastrzeżeń stron zgłaszanych do protokołu rozprawy na podstawie art. 162 k.p.c.*, *Palestra* 2006, nr 1–2.
 - Wiśniewski T., *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009.
 - Zembrzuski T., *Zakres kognicji sądu w postępowaniu apelacyjnym (uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r. III CZP 49/07)*, PS 2008, nr 6.
 - Zieliński A., *Załącznik do protokołu posiedzenia sądu (art. 161 k.p.c.)*, PS 1994, nr 3.

